

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**MICHEL FOUCAULT: GÖZETLEMENİN İKTİDARI ve KAMERALI
TAKİP SİSTEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUNCER UTKAN

TEZ YÖNETİCİSİ

YRD. DOÇ. DR. SELÇUK AYDIN

KARS-2014

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**MICHEL FOUCAULT: GÖZETLEMENİN İKTİDARI ve KAMERALI
TAKİP SİSTEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUNCER UTKAN

TEZ YÖNETİCİSİ

YRD. DOÇ. DR. SELÇUK AYDIN

KARS-2014

T.C.

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Tuncer UTKAN'a ait "Michel Foucault: Gözetlemenin İktidarı ve Kameralı Takip Sistemi" konulu çalışma, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy ..... ile kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı

İmza

Doç. Dr. Hüsnü KAPU

Yrd. Doç. Dr. Selçuk AYDIN

Yrd. Doç. Dr. Atıl Cem ÇİÇEK

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../...../2014 tarih ve ...../..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	V
TABLO LİSTESİ	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET ve İKTİDAR

1. Kavramsal Çerçeve	7
1.1. Sosyolojik Açıdan İktidar Kavramı	7
1.2. Sosyolojik Açıdan Devletin Unsurları ve Tarihsel Gelişimi	14

İKİNCİ BÖLÜM

FOUCAULT'DA İKTİDAR

1. Foucault'da İktidar Analitiği ve İlişkileri	24
1.1. İktidar	24
1.2. İktidar İlişkileri	26
1.3. “Kralın Kafasını Koparmak”	33
1.4. İktidarı Çözümlemek	36
2. Foucault'da İktidar Teknolojileri	41
2.1. Disiplin İktidarı	41
2.2. Anatomo-Siyaset	44

2.3. Disiplin İşlemleri	46
2.4. Panopticon	50
2.4.1. Gözetim	50
2.4.2. Panopticon'un Yayılması	51
2.5. Biyo-İktidar	53
2.5.1. Pastoral İktidardan "Yönetimsellik"e	54
2.5.2. Yönetimsellik	56
2.5.3. "Yönetim, Şeylerin Doğru Düzenidir."	58
2.5.4. Biyo-İktidar ve Biyo-Politika	61
2.5.5. Cinsellik Dispositifi.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FOUCAULT ve GÖZETLEME

1. Foucault, İktidar ve Modern Yasaında Gözetleme	70
1.1. Feodal Düzendin Günümüze İktidar, Ceza ve Söylem	70
1.2. Bentham'ın Panoptikonu Çerçevesinde Gözetleme-İktidar İlişkisi	77
2. Gözetimin Kavramsal Çerçevesi	83
2.1. Gözetimin Tarihi	85
2.2. Geleneksel ve Yeni Gözetim Teknolojileri Arasındaki Farklılıklar	92
2.3. Modern Çağda Sosyal Gözetleme	101
2.4. Gözetlemenin Modern Yaşamdaki Karşılığı; George Orwell ve Kara Ütopyası "1984"	105
2.5. Elektronik Bekçi: Güvenlik Kameraları; MOBESE Örneği	110
2.6. Yeni İzleme Teknolojileri; MOBESE Örneği	111

2.7. Medyada Meşrulaştırıcı Söylem Olarak MOBESE Kameraları.....	114
SONUÇ.....	127
KAYNAKÇA.....	129
ÖZGEÇMİŞ	137

ÖZET

Toplumsal ilişkilerin şekillendiği ilk günden başlayarak, gözetim toplumsal denetimi ve egemenlik ilişkilerini kurmanın ve sürdürmenin başlıca araçlarından olmuştur. Dolayısıyla, gözetim gerek bireysel yaşama, gerekse de toplumsal yaşama çeşitli önemli etkileri olan bir gerçeklik haline gelmiştir.

Bu tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde iktidar ve devlet olguları üzerinde durulmuştur. Bu iki olgunun tarihsel ve sosyolojik olarak farklı kuramsal yaklaşımlara göre kavramsallaştırılması, işlevleri, birbirleriyle olan ilişkileri açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde Foucault'nun iktidar, iktidar ilişkileri ve iktidarın toplumsal denetim için kullandığı teknolojilere dair düşünceleri aktarılmıştır. Foucault'ya göre, iktidar bir kişinin elinde yoğunlaşan ve diğerleri üzerinde egemen olan veya bir grubun ve sınıfın tekelinde değildir. İktidar devlet gibi belirli bir konuma yerleşmemiştir. İktidar ağ gibi işleyen bir organizasyondur. Belli başlı sosyal ilişkiler gündelik yaşamda temellenir. Foucault mikro politikaya odaklanır. Foucault'ya göre, iktidar ve bilgi birbirleriyle doğrudan ilişkilidir. Üçüncü bölümde de gözetleme olgusunun tarihsel ve kavramsal analizleri yapılarak, çeşitli bakış açılarına göre yorumlanması yapılmıştır. Ayrıca Foucault'nun gözetlemeye dair analizleri ile iktidar ve gözetleme ilişkisi ele alınmıştır. Gözetlemenin tarihsel işleyişi ve günümüz gözetlemesinin, modern-panopticon dönüşümü incelenmiştir.

Günümüz elektronik teknolojisi, gözetimi ileri bir noktaya taşımıştır. Hemen her türlü elektronik araç, günlük yaşantımızın kolaylaştırıcılarıdır. Fakat aynı zamanda, bizim, kendimizi bilerek ya da bilmeyerek izlettirdiğimiz, görünmez gözetleyenimiz de olmuşlar.

Anahtar kelimeler: İktidar, Foucault, süper-panoptikon, gözetleme, denetim, elektronik takip sistemleri.

ABSTRACT

Surveillance has been used as one of basic apparatus to form and to maintain control and dominance over social relations since formation of social relations. Thus, surveillance has a great deal of influence both over individual life and today's social life is a reality.

This thesis study consists of three chapters. In the first chapter, issues of power and state are emphasized on. These two phenomena have been illustrated from several theoretical approaches by their historical, sociological conceptualizations and by their inter-relational functions. In the second chapter, Foucault's power and power relations notions and his views about power control on society are viewed. According to Foucault, power is not accumulated in any individual's hands nor domination over others, or not that of any group or any class over others. Unlike state, power is not localized on any specific place. Power is an organization, which is exercising as if it is a network. Main societal relations are rooted in daily life. Foucault argues that power and knowledge strictly linked with each other. In the third chapter, surveillance phenomenon is analyzed on historical and theoretical bases from different views. Besides, Foucault's views that are related to surveillance and related to power and surveillance relations are argued out. Historical action of it and its transformation to today's modern-panopticon analyzed.

Modern electronic technology has carried surveillance to a further point. Almost all electronic devices have been being facilitators of our daily life. However, they are function as if they are our hidden spies which we allow them to inspect us.

Key Words: Power, Foucault, super-panopticon, surveillance, control, electronic persecutor systems.

ÖNSÖZ

Gözetim, her dönemde insan hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Toplumsal ilişkilerin oluşturulmaya başlandığı ilk günden itibaren gözetim, toplumsal denetimi ve egemenlik ilişkilerini kurmanın ve sürdürmenin başlıca araçlarından biri olmuştur. Bu bağlamda gözetim, insan yaşamının her alanına etki eden bir özelliğe sahiptir.

Yeni dünya düzeninde gözetimin işlevi belki de her dönemde olduğundan daha fazla önem kazanmıştır. Çünkü gözetim, artık toplumsal denetimi sağlama aracı olmasının çok daha ötesinde işlevlerle donanmıştır. Gözetim araçları keza, küresel ekonominin taşıyıcısı olup, kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaştırıcısı işlevini edinmişlerdir. Bu, yeni gözetimin sadece bir yönüdür. Gözetim artık kişilerin bedenlerinin takibinden ziyade, elektronik izlerinin takibine dönmüştür. Kişiler, bu gözetim araçlarıyla birer dijital kodun parçası haline gelmeye başlamıştır. Gözetim, bu seviyeye özellikle yeni enformasyon teknolojilerinin gücüyle ulaşmıştır. Yeni enformasyon teknolojilerinin artan kullanım oranı ve amacı, gözetimi sıradan insanların da hayatına sokmuştur. Bir anlamda artık herkesin gözetime maruz kalması ya da maruz kalma ihtimali bulunmaktadır. Bu maruz kalma durumu, bazıları için bir mahremiyet ihlali olarak görülmezken, bazıları için ise tam tersine bir mahremiyet ihlali olarak görülmektedir. Buradaki temel sorun, gözetim altında bulunmayı mahremiyet ihlali olarak görmeyenler için gözetimin pozitif ve üretici yanlarının ağır basmasıdır. Gözetimin toplumsal meşruiyet kaynakları, gözetimin bu pozitif ve üretici yanlarını oluşturmakta ve bunlardan beslenmektedir.

Çalışmamızda, enformasyon toplumundan gözetim toplumuna doğru evrilen dünyamızda, gözetimin boyutları ve bu boyutların meşruiyet bulmalarının nedenlerine de değinilmiştir.

Yukarıda ana hatlarını özetlediğimiz çalışmanın tamamlanması için her zaman sabrını, cesaretlendirici sözlerini ve değerli katkılarını en kötü zamanlarında bile esirgemeyen değerli danışmanım Yrd. Doç. Dr. Selçuk AYDIN'a, yüksek lisans

eğitimim boyunca desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Haydar EFE'ye, Yrd. Doç. Dr. Yüksel KOÇAK'a ve katkılarından dolayı sayın hocalarım Doç. Dr. Şükrü NİŞANCI'ya ve Doç. Dr. Hüsnü KAPU'ya sonsuz şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR

BBG	: Biri Bizi Gözetliyor
CCTV	: Kapalı Devre Televizyon Sistemi
MOBESE	: Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri

TABLO LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 3.1 Yıllar İtibariyle İstanbul'daki Hırsızlık Suçu İstatistikleri	119
--	-----

GİRİŞ

Gözetim, insanlık tarihi kadar eski bir kavram olmakla birlikte günümüz toplumlarında anahtar konumdadır. Çünkü postmodernizm, küreselleşme veya enformasyon toplumu gibi kavramlar, günümüzün temel toplumsal değişimlerine ışık tutmak için ortaya konurken, gözetlenen toplum kavramı, bu değişimlerden kaynaklanan ve onlara etki eden önemli toplumsal süreçlere işaret etmektedir.¹

Gözetimin başlangıç tarihi, yazının bulunuşuna kadar geri götürülebilir. Bu dönemde yazı, hem devletin kayıtları için gerekli bilgileri, hem de bireylerin özel alanlarıyla ilgili malûmatları toplamak amacıyla kullanılmaktaydı. Bu devirde kayıtlar, daha çok vergi toplamak, göçebe yaşamı kontrol etmek ve monarşik yapı ile mevcut iktidarı beslemek için nüfusu kayıt altına sokmak gibi amaçlar taşımaktadır.²

Ancak yazıdan matbaaya geçişle birlikte devlet, gözetimi özellikle kurumlar üzerinde baskı unsuru oluşturacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bunu takip eden dönem içinde ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla beraber ‘siyasi gözetim’ önem kazanmıştır. Modern toplumla birlikte, devlet ve ekonomi aktörlerinin çok daha geniş sosyal, coğrafi ve zamansal alanları kontrol ettiği ‘polis devlete’ geçiş söz konusu olmuştur.³ Modern toplumların güçlü kapitalist ekonomik yapısı, gözetim olgusunu besler hale gelmiştir. Gözetim bu dönemde, kapitalist üretim sürecinin ve bürokratik örgütlerin devamlılığını sağlayan bir güç aracı olmanın yanında, toplumsal normların dışında yaşayan bireyleri de disipline edici bir araçtı.

---

¹David Lyon, **Gözetlenen Toplum:Günlük Hayatı Kontrol Etmek**, Çev. Gözde Soykan, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006, s.17.

²Anthony Giddens, **Ulus, Devlet ve Şiddet**, Çev.Cumhur Atay, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2008, s.65-66.

³Gary T. Marx, "Surveillance and Society“, <http://web.mit.edu/gtmarx/www/surandsoc.html>,

Ancak gözetim, artık bu aşamadan çok daha ileriye taşınmıştır. Bireylerin, özellikle kent yaşamı içinde geçirdikleri bir günün çeşitli zaman kesitlerine bakmak, bu konuda bir fikir verecektir. Sabahleyin işe girerken kullanılan manyetik giriş kartları, ofisteki İnternet'in açılma saati ve girilen siteler, gönderilen ve gelen e-postalar gibi güne başlarken yapılan birkaç işlemle gözetim sistemlerine maruz kalmak mümkün olabilmektedir. Böylece yeni gözetim teknolojileriyle kişilerin günlük faaliyetleri her an izlenebilecek duruma gelmiştir.

Yeni enformasyon teknolojilerinin gücüne dayalı bugünkü gözetimin etkileri, daha önce hiç olmadığı kadar genişlemiştir. Üstelik, geleneksel gözetim yöntemleriyle kıyaslandığında gözetleme sistemleri gittikçe daha az belirgin, ancak giderek daha sistematik ve zekice olmaktadır.⁴ Hiç kuşku yok ki, yeni gözetim teknolojilerine bu özelliği veren şey, İnternet teknolojilerindeki inanılmaz büyümedir. İnternet teknolojisi, bir yandan bireylerin toplumsal alışkanlıklarını çok hızlı bir biçimde değiştirirken diğer taraftan da yeni gözetim teknolojilerinin yapısını dönüştürerek etki alanını da genişletmiştir. Çünkü internet, günümüzde alışverişten ticarete, bilimsel araştırmalardan eğlenceye, birçok grubun örgütlenme aracı olmaktan siyasi propagandaya kadar birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. İnternet kullanımındaki bu çeşitlilik, günlük hayat içindeki birçok faaliyetin internet üzerinden yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu faaliyetler, ekonomik kayıtlardan sağlık kayıtlarına kadar uzanan yelpazedeki kişisel bilgilerin internet üzerinde depolanmasına olanak sağlamıştır. İnternet üzerinden yapılan bu işlemler, bir yandan bireylerin hayatını kolaylaştırırken diğer yandan da inanılmaz bir veri depolamasına olanak sağlamıştır. Bu veri deposu, enformasyon toplumundan gözetim toplumuna doğru evrilen dünyamız için önemli bir araç haline gelmiştir. İnternet, sahip olduğu teknolojik özellikler sayesinde elde edilen her türlü verinin depolanmasına, biriktirilmesine, kategorize edilmesine ve dağıtılmasına olanak sağlamıştır.

Böylece internet, kullanıcılarına her zaman, her yerde istedikleri bilgiye ve kişiye

---

⁴Lyon, **Gözetlenen Toplum: Günlük Hayatı Kontrol Etmek**, s.12.

ulaşma imkânı tanırken, diğer yandan da elektronik gözetimin etkisini genişleten bir araç olma tehdidini de beraberinde getirmektedir.

Bu yeni teknolojilerle birlikte gözetim araçlarından kaçabilecek bir alan kalmamış gibi gözükmektedir. Genişleyen gözetim, bir yandan da mahremiyet konusu ile ilgili tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bir yanda kişilerin özel hayatı kamusal açılırken, diğer yandan da daha önce hiç olmadığı kadar kişisel veriler, pazar sistemine dahil olmuştur. Ayrıca Habermas'ın belirttiği gibi; kamu, özel hayat hikâyelerinin umuma bildirildiği alana dönüşmüştür. Artık sıradan insanlar ya da kamusal açıdan önemli kişiler, kişiselleştirilerek kamuya açılmaktadır.⁵ Kamusal ve özel alan arasındaki ayırım, bir yandan bulanıklaşırken, diğer yandan da bireyin özel yaşam alanı gerçekliği, yeni gözetim teknolojileriyle birlikte bir dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşüm içinde bireylerin mahremiyetlerine ilişkin kaygıların niteliği değişirken "sıradanlık" kavramı öne çıkmıştır. Çünkü sıradan olmak, bireylerin kişisel verilerinin kamusal alana çıkmasında veya pazar sisteminin bir verisi olma durumunda endişeleri azaltan bir etken olarak gözükmektedir. Kişisel bilgilerin her gün binlerce kuruluş ve devlet tarafından toplanarak mahremiyetin ya da özel alanın yok edilme durumuyla karşı karşıya bulunulmasına rağmen, gözetim araçları, toplu ya da bireysel bir tepkiyle karşılaşmadan çok hızlı bir şekilde artmaktadır.

Bu noktada gözetime direniş eksikliğinin nedenleri önem kazanmaktadır. Bu nedenler büyük ölçüde gözetimin toplumsal meşruiyet temellerine dayanmaktadır. Gözetimin bu güçlü toplumsal meşruiyet dayanaklarını, öncelikle iktidar- bilgi, iktidar- teknoloji ve iktidar- toplum arasındaki ilişkide aramak gereklidir. Bireyler, teknoloütopyacı söylemlerin etkisinde kaldıklarında, gözetim teknolojileri de dahil olmak üzere bütün teknolojileri devrimci bir nitelikte görmektedirler. Bireyler, Robins'in de belirttiği gibi, bu teknolojik gelişmelerle birlikte ayaklarının yerden kesileceği ve her şeye

---

⁵Jurgen Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Mithat Sancar, Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.296.

güçlerinin yeteceği duygusunu taşımaktadırlar.⁶ Bu duyguyla birlikte kişiler, gözetim sisteminin gönüllü üreticileri ve dağıtıcıları olmuşlardır. Zaten, yeni dünya düzeninde yer alma ölçütü de bu araçlara sahip olma ve kullanıcı sayısının oranı olarak gösterilmektedir. Kişilerin gözetim sistemlerine "evet" demeleri, çoğunlukla kısa vadede gözetim sayesinde görecekleri faydanın, ödeyecekleri bedelden daha az olacağını düşünmelerine dayanmaktadır. Çünkü kişiler, gözetim sistemleri olmadan sürdürecekleri ekonomik ve sosyal hayatın çok güvensiz olacağını düşünmektedirler. Gözetim, bu yapıyla, bireyleri her zaman bir ikilem içinde bırakmaktadır. Ama bu ikili yapıda, bireyler gözetimin daima daha iyisini oluşturmak için kullanıldığına inandıkları ölçüde gözetim kültürünün anlamı daha da genişleyecektir.⁷

Gözetim kültürünün anlamı ve aynı zamanda, uygulanma alanı genişlerken, kültür endüstrisinin nesnesi haline gelen özne için, kaybettiği mahremiyetten ve öznelliğinden daha önemlisi, gözetim araçlarının eğlence aracı olarak kullanılmasıyla birlikte oluşan hazdır. Böylece bireyler, gözetimin "Büyük Birader"inin yerine geçerek "yeni gözetim oyuncularını" olmuşlardır. Bu yeni gözetim oyuncakları, herkese bir yandan da tanrısallık özelliğini bahşetmektedir. Her şeyi görme, bilme ve duyma fikri, insanların içindeki röntgencilik hissini doyurmaktadır.⁸

Gözetimin toplumsal meşruiyet kaynakları, yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, bireyleri her geçen gün daha fazla gözetim toplumunun bir parçası olmayı onaylamaya doğru itmektedir. Artık gözetime sadece uysal bir şekilde evet demek yeterli değildir. Gözetimin ticari üreticisi ve dağıtıcısı olmak, ayrıca gönüllü katılımcıları olmak da gerekmektedir. Gözetim ve şu anda ulaştığı noktada gözetim uygulamaları, gelişen liberal proje içinde bizlere birer etik değer olarak kabul ettirilmektedir.

---

⁶Kevin Robins, **İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası**, Çev. Nurçay Türkoğlu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.73.

⁷William G. Staples, "The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in The United States", **Social Society**, Vol.76, No.3, March 1998, s.1154.

⁸Hal Niedzviecki, **Dikizleme Günlüğü**, Çev. Gökçe Gündüç, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010, s.291.

Yukarıda özetlenmeye gayret edilen konular etrafında şekillenmiş olan çalışmanın temel amacı, günümüzdeki gözetimin toplumsal meşruiyetinin kaynaklarını araştırmaktır. Çalışma kapsamında, yeni enformasyon teknolojileriyle hayatı çevrelenmiş olan günümüz insanı için, gözetim teknolojileri olarak kullanılan araçların anlamı ve yeni gözetim teknolojilerinin toplumsal süreçlerde yarattığı değişiklikler incelenmektedir.

İnsanlık tarihi kadar eski bir kavram olan gözetim olgusunun spesifik bir gözetim türü olan ‘kameralı takip sistemlerinin ‘ işlevleri, genel olarak gözetimin boyutları, gözetimin toplumsal meşruiyetini sağlayan nedenler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda, enformasyon toplumundan gözetim toplumuna doğru giden dünyamızın geçirdiği dönüşümler, sanayi toplumundan itibaren ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Gözetim konusu ve gözetimin toplumsal meşruiyetinin kaynakları, oldukça geniş bir konudur. Bu nedenle, gözetimin toplumsal meşruiyetinin kaynaklarına yönelik görüşler ortaya konulurken yeni enformasyon teknolojileri odağa alınmıştır. Araştırmanın teorik bölümünde, gözetim olgusunun günümüze kadar geçirdiği evreler içindeki anlamı ve işlevleri ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Bu bağlamda gözetimin sırf polisiye veya toplumsal denetim sağlamaktan öte, istihdama ve ticarete yönelik olarak genişleyen bir yapıya nasıl büründüğü incelenmiştir. Gözetimin genişleyen bu yapısı içinde bireylerin gözetimin gönüllü üreticileri durumuna gelmesini etkileyen başlıca parametreler, incelenen konulardır.⁹

Günümüzdeki gözetim olgusu, teorik arka planıyla, konu hakkındaki literatürün ele alındığı bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Tezin kavramsal-entellektüel referans noktası gözetleme ve iktidar kavramlarının, Foucault'nun tanımladığı biçimi üzerinden, kamusal alanın ve özel alanın her noktasına uygulanan ‘gözetim aparatlarının’ iktidarla olan ilişkisi sorgulamaktır. Bu bağlamda öncelikle Foucault'nun bu kavramları nasıl

---

⁹Ali Toprak, Ayşenur Yıldırım, Eser Aygül, Mutlu Binark, Senem Börekçi, Tuğrul Çomu, “**Toplumsal Paylaşım Ağı: Facebook: “Görülüyorum Öyleyse Varım”**”, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2009, s.151.

açıkladığı ve açıklarken nelerin üzerinde durduğu konusuna değinilmiş ve iktidarın feodal düzenden modern yaşama doğru gelişen ve değişen sürecine Foucault'nun teorileri üzerinden bakılmıştır. Gözetleme ediminde ise Bentham'ın Panoptikon modeli ile Foucault'nun gözetleme ile ilgili savları, yeniden gözden geçirilerek günümüz modern yaşamındaki gözetleme araçlarına değinilerek ele alınmıştır. Böylelikle tezin başında gözetleme ve iktidar meselesi irdelenerek ve daha sonra iktidar meselesi, gözetlenen ve gözetleyen arasındaki ilişki bağlamında, gözetleme meselesi ise toplumla kurduğu ilişki bağlamında incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET ve İKTİDAR

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Sosyolojik Açıdan İktidar Kavramı

Sosyolojik olarak iktidar kavramını anlayabilmek için en verimli başlangıç noktası, konusunda uzman olan Steven Lukes'e kulak vermektir. Lukes iktidar ile ilişkili bazı sorular ortaya atmıştır. Buna göre:

“... İktidar sahip olunan bir şey midir yoksa bir ilişki mi? Bir potansiyel midir yoksa fiilen mevcut olan bir şey mi? Bir kapasite midir yoksa bir kapasitenin kullanılması mı? İktidarın sahibi kimdir ya da nedir, veya onu kim ya da ne uygular? (Tek tek ya da topluca) taşıyıcılar mı, yoksa yapılar veya sistemler mi? Kimin ya da neyin üzerinde uygulanır: (Tek tek veya topluca) taşıyıcıların mı yoksa yapıların veya sistemlerin mi?... Ne çeşit sonuçlar üretir: çıkarları, seçebilme gücünü, tercihleri, politikaları ya da davranışları değiştirir mi?... Asimetrik bir ilişki midir? Birilerinin iktidar uygulaması başkalarının iktidarını azaltır mı? (Yani sıfır-toplamlı bir kavram mıdır?) Yoksa iktidarın uygulanması toplam iktidarı aynı düzeyde mi tutar ya da bunu arttırabilir mi? . İktidar kavramından sadece bir çeşit çatışma veya karşı koyma varken mi söz edilebilir? Şayet öyleyse çatışma aşıkâr mı olmalıdır yoksa gizliden gizliye sürebilir mi? Çatışma, açıklanmış tercihler arasında mı olmalıdır yoksa her nasıl tanımlanmış olursa olsun gerçek çıkarlar mı için içine katılmalıdır?...”¹

---

¹Steven Lukes, “İktidar ve Otorite”, Çev. Sabri Tekay, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Ankara, Ayraç Yayınları, 1997 s.627.

Öncelikle iktidarın asimetrik (çatışmacı) bir ilişki mi yoksa uzlaşmaya (oydaşmaya) dayalı bir ilişki mi olduğu sorusuna yanıt aranmalıdır. İktidarın asimetrik bir kavram olduğunu savunan düşünürler, toplumda, sosyal değerler etrafında veya ekonomik kaynaklara sahip olunmasına yönelik mücadele ve çatışmanın merkezi önem taşıdığına inanırlar. Başta Karl Marx olmak üzere hemen tüm Marksist düşünürler için toplumda çatışma esastır. İktidarın çatışmaya dayandığına dair anlayış kendi içinde üç gruba ayrılır: denetim, bağımlılık ve eşitsizlik. Denetim durumunda bir kısım insan ya da bir toplumsal grup diğer bir kısım insan ya da toplumsal gruba iradesini kabul ettirir.²

Bağımlılığın olduğu durumda ise B, A'nın isteklerine A'nın zorlamaları dolayısıyla değil, A ile arasındaki ilişkinin niteliğinden dolayı uyar. Marksizmin kapitalist bağımlılık kuramı, bu anlayışın tipik bir örneğidir. Buna göre dünya ekonomisinin merkezinde olan bazı ülkeler vardır. Buna karşılık bu merkezin dışında çevrede yer alan ve ekonomik gelişmesi merkezdeki ülkelerin alacağı ekonomik kararlara bağımlı olan ülkeler vardır. Dolayısıyla ekonomik yönden A devletine bağımlı B devleti, A devletinin hiçbir zorlaması olmadığı durumlarda bile, içinde bulunduğu ekonomik bağımlılık halinden dolayı A devletinin isteklerine kendiliğinden uyar. Eşitsizlik olarak iktidar durumundaysa toplumdaki kıt kaynaklardan yararlanma ve onları kullanma konusunda grupların sahip oldukları kapasite ya da güce odaklanılır. A, B'ye göre toplumdaki kaynaklardan ne kadar pay almaktadır.³

İktidara ilişkin bir diğer görüşse iktidarın uzlaşmaya dayalı olduğunu savunur. Bu görüşe göre, toplumdaki farklı kesimlerin çıkarları arasında çatışma olsa bile bir sosyal kesimin ya da toplumsal aktörün kazancı diğer tarafın kazancına engel olmaz, toplumdaki tüm kesimler herhangi bir durumdan kazançlı çıkabilirler. Toplumda, toplumsal norm ve değerler etrafında bir konsensüs oluştuğu için toplumun temeli

---

²Simon Tormey, **Totalitarizm**, çev. Abdullah Yılmaz, Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992, s.92-94.

³Lukes, "İktidar ve Otorite", s.631-632.

çatışmaya değil uzlaşmaya dayanır. Thomas Hobbes gibi bir iki istisna dışında liberal düşünürler bu tip bir toplum ve iktidar anlayışından yanadırlar.⁴

Liberal düşünürlere göre, sosyal alanda güç tek bir merkezde toplanmamış, geniş kesimlerce paylaşılmıştır. İktidar pek çok kaynaktan topluma yayılmış ve parçalıdır. Bir başka deyişle iktidar pek çok parçaya bölünmüştür. Liberaller, böylelikle modern toplumda devlet ve sivil toplum arasında ayrılık ve denge olduğunu vurgularlar. Toplumda etkili olan çok sayıda baskı grubu vardır ve bu grupların hiçbirisi demokratik yaşam üzerinde veya toplumu şekillendirmede tek başına etki sahibi değildir. Çıkarları arasında çatışma olan bu grupların mücadelesinin bir sonucu olarak devletin toplum üzerindeki etkisi sınırlıdır.⁵

Liberallere göre, insanların haklarını korumakla yükümlü olan ve sosyal sözleşmenin neticesinde kurulmuş devlet, tarafsız bir hakemdir. Bu nedenle, devlet dar bir zümrenin çıkarlarını değil, tüm toplumun çıkarını koruyan bir organdır. Bir birey veya grup, diğer birey ve grupların haklarını ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerde bulunursa ya da yaptığı anlaşmaların şartlarına uymazsa, tarafsız bir hakem olan devlet iktidarı tarafından cezalandırılır.⁶ Liberal uzlaşmaya dayalı toplum görüşünü savunanlar, iktidarın ademi merkezi bir şekilde topluma yayıldığına ve toplumun bireyler tarafından paylaşılan değerler nedeniyle bir arada durduğuna inanırlar.

İktidarın çatışmaya mı yoksa uzlaşmaya mı dayalı olduğu sorusu iktidarın hangi biçimlere büründüğü ve hangi unsurları içerdiği sorusuyla da bağlantılıdır. Norberto Bobbio'ya göre, iktidarın belli başlı üç biçimi vardır; ekonomik, ideolojik ve siyasi iktidar.

Ekonomik iktidar, ender bulunan bazı malların ya da fazlaca bulunmasına rağmen belli kesimlerin elinde yoğunlaşmış mallara sahip kişilerin veya grupların

---

⁴Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1988, s.34.

⁵Christopher Pierson, **Modern Devlet**, Çev. Dilek Hattatoğlu, İstanbul, Çiviyazıları Yayınları, 2000, s.115.

⁶Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, Çev. Ahmet Kemal Bayram, Ankara, Adres Yayınları, Şubat 2007, s.50.

bunlara sahip olmayanlara istedikleri davranışları yaptırabilme gücüyle bağlantılıdır. İdeolojik iktidar, toplumda otoriteye sahip bazı kişilerin, geliştirdikleri düşünceleri diğer bireylere kabul ettirebilmeleriyle ve onları istedikleri davranışlara yönlendirebilmeleriyle bağlantılıdır. Siyasal iktidar ise, fiziksel şiddet araçlarına sahip olanların toplumdaki hakimiyetleriyle ilişkilidir.⁷

Siyasal iktidarın en temel nitelikleri arasında fiziksel zorlama tehdidini (şiddet) saymak ilk bakışta şaşırtıcıdır. Oysa Gianfranco Poggi'ye göre fiziksel zorlama tehdidi siyasal iktidarın asli unsurudur. Fiziksel zora başvurma tehdidinin, modern dönemde keyfiyete değil yasalara tabi olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Devletin, vatandaşlarının haklarını güvence altına almak için çıkardığı yasalara uyulmadığı durumlarda bu yasalara uymayan kişiler üzerinde zor kullanma yetkisi vardır. Bu yetki tutuklamadan, hapse ve para cezasına kadar geniş bir yelpazeyi kapsar.⁸

Siyasal iktidar ile ilgili bir diğer önemli mesele bu iktidarın sınırlarının ne olması gerektiğidir. Siyasal iktidar acaba insan yaşamının hangi yönlerine müdahale etmelidir, bu müdahalelerin sınırı nedir gibi soruların yanıtlanması gerekmektedir. Bir başka deyişle, siyasal iktidarın kapsamı ne olmalıdır?

Siyasal iktidarın toplumsal yaşamın hangi alanlarına müdahale etmesi gerektiği sorusunun yanıtı "yer ve zaman"a göre değişiklik göstermiştir. Modern öncesi dönemde siyasal iktidar insanların dini inanışlarına bile karışma hakkına sahipti. Bugün ise bu durumu savunanların sayısı son derece azdır. Modern iktidar daha çok kamusal meselelere odaklanmakta, din ve vicdanla ilgili konular, sadece din ve vicdan hürriyetleri ihlal edildiğinde siyasal iktidarın alanını ilgilendirmektedir.

Siyasal iktidara yönelik modern yaklaşım, siyasal iktidarın amaçlarına sınır konulması gerekliliği üzerinde önemle durur. Wilhelm Humbolt siyasal iktidarın eylemlerine sınır konulması gerektiğini belirtir. Ona göre, bu sınır, siyasal iktidar olan

---

⁷Gianfranco Poggi, **Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, Çev. Aysun Babacan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s.4.

⁸Poggi, **Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, s.5.

devletin vatandaşlarının can ve mal güvenliğini korumak dışında, topluma herhangi bir müdahalede bulunmamasıdır.⁹

Siyasal iktidarın ekonomiye ne oranda müdahale etmesi gerektiği sorusunun da yanıtlanması gerekir. Bu soruya liberaller ile Marksistler farklı yanıtlar verirler. Liberaller için, devlet herhangi bir şekilde, üretim faaliyetine katılmamalı, kamu kuruluşları aracılığıyla mal üretmemelidir. Marksistler ise piyasa mekanizmalarının eşitsizliklere neden olduğunu belirterek, devletin ekonomiye aktif katılımını savunurlar.¹⁰

Siyasal iktidarla ilgili bir diğer mesele siyasal iktidarın meşruiyetinin nereden kaynaklandığıdır. Meşruiyet kavramına yönelik çağdaş çözümler Max Weber'in meşruiyetle ilgili analizlerinin etkisini taşımaktadır. Ona göre meşruiyet, toplumda tabii konumda bulunanların, otoriteye sahip olduklarını iddia eden egemen güçlere, hangi “içsel gerekçelerle” itaat ettikleri meselesidir.¹¹ Weber için, egemenliğin üç temel meşrulaştırıcı tipi vardır;

“Birincisi, ‘ezeli geçmiş’in otoritesi, yani hatırlanamayacak kadar eski uyma ve kabul etme alışkanlıklarının kutsallaştırdığı geleneklerdir. Bu, patriyarkın [aile reisi olan babanın] ve patrimonyal prensin sahip olduğu “geleneksel” otoritedir.

İkincisi, olağanüstü ve tanrı vergisi kişiliğin (karizmanın) otoritesi, yani bir kişiye duyulan mutlak bağlılık ve güvene, onun kahramanlığına ya da başka niteliklerine inanmaya dayanan otoritedir. Bu, "karizmatik" otoritedir. Peygamberlerin otoritesi ve siyaset alanında seçimle başa gelen komutanın, plebisiter yöneticinin, büyük demagogun ya da siyaset parti liderinin otoritesi böyledir.

Sonuncusu, ‘yasalara dayanan’ egemenliktir. Yasaların geçerliliğine ve rasyonel kurallara dayanan işlevsel ‘yetki’ye inanmaya bağlıdır. Yasalarca konulmuş ödevlerin

---

⁹Poggi, **Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, s.19.

¹⁰Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, s.145.

¹¹Max Weber, “Meslek Olarak Siyaset”, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1987, s.80.

*yerine getirilmesinde itaat esastır. Bu, çağdaş 'devlet memuru'nun ve bu bakımdan ona benzeyen tüm siyasal güç sahiplerinin sahip olduğu egemenliktir."*¹² Weber'in meşruiyetle ilgili görüşleri, sosyolojik yaklaşımının genel çizgileriyle uyumludur. Ona göre modern yaşam, artan akılcılaşıma düzeyiyle tanımlanır. Dolayısıyla modern dönemde, meşruiyetin, yasalardan ve akıldan kaynaklanması, artan rasyonelleşmenin doğal bir sonucudur.

Weber, insanların davranışlarına yön veren dört eylem biçimi olduğunu düşünmektedir; duygusal eylem, geleneksel eylem, değer rasyonel eylem ve araçsal rasyonel eylem. Bu eylem tiplerinden modern yaşamda en fazla ön plana çıkan, araçsal rasyonel eylemdir. Amaçsal rasyonel eylem ile otoritenin eylemlerinin meşruiyetini sağlayan yasal ussal meşruiyet arasında yakın bir ilişki vardır.¹³

Modern yaşamda davranışlarımıza araçsal rasyonel eylem yön vermekte ve otoriteler eylemlerini yasalara ve kararların akılcılığına dayanarak meşrulaştırmaktadırlar. Yine aynı şekilde insanlar da, otoritelerin emir ve kararlarına, yasalara ve aklın gösterdiği ilkelere uygun oldukları için riayet ederler. Buradan modern yaşamdaki iktidarın ve iktidar ilişkilerinin geleneksel toplumla kıyaslanamayacak ölçülerde kişisellikten uzak hale geldiği sonucunu çıkartabiliriz.

Modern dönemdeki iktidarın belli başlı bazı nitelikleri vardır. İktidar ilişkileri giderek gayri şahsi hale gelmektedir. İktidarın özelliği olan karar verme yetkisi belirli şahıslara değil, o şahısları da aşan makamlara ve yerine getirdikleri işlevlere bağlıdır. İktidarın gayri şahsileşmesi iktidarın resmileşmesiyle de bağlantılıdır. İktidar uygulamaları artık kanunlara, tüzüklere ve yönetmeliklere bağlıdır. Modern iktidar ilişkilerinin bir diğer niteliği giderek toplumla bütünleşmesidir. İktidar toplumsal yapıdan destek görürken, aynı zamanda, bu yapı üzerinde etkide bulunur, ona nüfuz

---

¹²Weber, "Meslek Olarak Siyaset", s.81.

¹³Moriyuki Abakuma, , "Weber's Methodology", <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=260>, Erişim Tarihi: 10.11.2014.

eder.¹⁴ Çeşitli siyasal doktrinlerin otorite konusuna yaklaşımlarını incelersek, anarşist düşünce sistemi dışındaki siyasal doktrinlerin az ya da çok, şu veya bu nedenle otoritenin gerekliliğine inandıklarını söyleyebiliriz. Yine de, siyasal düşünceler alanında, otoriteye yönelik, oldukça farklı teorik yaklaşımlar bulunduğunu görebiliriz.

Liberaller otoritenin yönetilenlerin rızasına bağlı olarak, toplumun tabanındaki güçlerin çoğulculuğundan kaynaklandığını düşünürler. Otoriteye yasalar çerçevesinde kaldığı ve temel hak ve hürriyetlere zarar vermediği müddetçe olumlu bakarlar. Sınırlı bir devlet otoritesinden yana tavır alırlar. Muhafazakarlar otoritenin kadim geleneklerden ve denenmiş usullerden kaynaklandığı müddetçe olumlu ve bilgeliği arttırıcı bir zaruret olduğunu düşünürler. Otorite, bağlılığı ve sosyal uyumu güçlendirdiği için de gereklidir. Faşistler için otorite, yetenekli, karizmatik şahısların kişiliğinden kaynaklanır. Bu kişilerin otoritesi sorgusuz sualsiz kabul görür ve emirleri mutlaka uygulanması gereken şeyler olarak telakki edilir. Sosyalistler için otorite, baskı ve ekonomik eşitsizlikle eşanlamlıdır ve ayrıcalıklı konumda olanlara avantaj sağlamaya yarar. Bununla birlikte, sosyalistler, ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmakta kullanılacak, kolektif kurumların otoritesini kabul etmeye hazırdırlar. Anarşistler otoriteyi, zorlama ve yağmayla bir tutarlar ve her ne sebeple olursa olsun, bütün otorite biçimlerini ortadan kaldırmayı amaçlarlar. Otoriteyle açık baskı arasında bir fark görmedikleri için, otoriteyi denetleyebileceği düşünülen kurumsal biçimleri de baskının sinsileşmiş bir versiyonu olarak görürler.¹⁵

Foucault ise, daha sonra göreceğimiz gibi, anarşistlerden ve sosyalistlerden farklı olarak, iktidar ile otoriteyi, baskı ve zorlamayla özdeşleştiren bakış açısına karşı çıkmaktadır. Ona göre, iktidar, bir dizi kurum aracılığıyla bireylerin itaatkar bedenlere dönüştürülmesine dayalıdır ve bireyler üzerinde, incelikli biçimlerde etkisini gösteren bir mekanizma olarak kavranmalıdır.¹⁶

---

¹⁴Poggi, **Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, s.24.

¹⁵Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, s.271-275.

¹⁶ Michel Foucault, **İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003, s.52.

1.2. Sosyolojik Açıdan Devletin Unsurları ve Tarihsel Gelişimi

Devletin tanımlanması kolay değildir. Bu nedenle devleti tanımlama çabaları daha çok devletin niteliklerinin tanımlanması üzerinden gerçekleştirilmektedir. Christopher Pierson'a göre, devletin niteliklerinin neler olduğu konusunda en yararlı başlangıç noktası Max Weber'in devlet hakkındaki görüşleridir.¹⁷

Weber'e göre devlet, üstlendiği işlevlerle ya da sahip olduğu erklerle tanımlanamaz. Tam tersine devlet, sahip olduğu ayırt edici niteliklere göre tanımlanmalıdır. Devletin diğer iktidar biçimlerine göre temel farkı şiddet araçları üzerinde sahip olduğu tekeldir. Dolayısıyla devlet güç kullanımının meşru sınırlarını belirleyen yegane siyasal organdır.¹⁸

Münci Kapani, devleti diğer siyasal iktidar biçimlerinden ayıran belli başlı unsurları şu şekilde sıralamaktadır; şiddet araçları üzerindeki yasal tekel, toprak, egemenlik, anayasallık, kişisel olmayan iktidar, kamu bürokrasisi, yetki/meşruiyet, yurttaşlık ve vergilendirme.¹⁹

Devletin şiddet araçları üzerinde sahip oldukları tekelin değerlendirilmesi görüldüğünden daha karmaşıktır. Her şeyden önce Nazi Almanyası veya Stalin'in Sovyet Rusya'sının bile vatandaşları üzerindeki egemenliklerini sadece şiddete dayanarak kurmadıklarını hatırlamak gerekir. Ayrıca devletlerin fiziksel zora başvurmaları derecesinde önemli farklılıklar vardır. İskandinav Ülkeleri gibi bazı ülkelerde yönetimler hemen hemen hiç fiziksel zora başvurmazlarken, Çin veya İran gibi yarı otoriter rejimlerde fiziksel zorlamanın vatandaşlar üzerindeki etkisi totaliter devletlerin düzeyine yaklaşır. Ayrıca devletin şiddet araçları üzerindeki tekeli ifadesinin de biraz daha fazla açıklamaya ihtiyacı vardır.

---

¹⁷Pierson, **Modern Devlet**, s.22.

¹⁸Weber, "Meslek Olarak Siyaset", s.79.

¹⁹Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s.35.

Weber, şiddet araçları üzerindeki tekelden bahsederken, bir devletin içinde şiddet uygulama iznine sahip olabilenlerin, bunu devletin izniyle ve onun müsaade ettiği sınırlar içinde gerçekleştirebileceklerini kastetmektedir. ABD'de silah edinme hakkı anayasada belirtilmiş bir haktır.

Devletin şiddet araçları üzerindeki tekeli, siyasal merkezileşmenin bir sonucudur. Feodalizm gibi çok sayıda iktidar kaynağının mevcut olduğu siyasal yapılarda, hemen her grubun elinde çok sayıda silah vardı ve bunları birbirlerine karşı kullanmaktan çekinmiyorlardı. Merkezi devlet biçimi olan mutlakiyetin ortaya çıkışıyla birlikte şiddet araçlarına sahip olma, devletlerin ayrıcalığı haline geldi. Günümüzde Batı Ülkeleri'nde adam öldürme, yaralama ve tecavüz gibi doğrudan cana kast tehdidinin bulunduğu suçlarda yaşanan artışlara rağmen, modern insan, modern öncesi çağda yaşayan atalarına oranla, çok daha düşük bir şiddet tehdidiyle yaşamaktadır.

Emperyalizm gibi kan ve şiddetin ağırlıklı yer tuttuğu olgulara odaklanan Marksist analiz bile işçilerin işverenlerine itaat etmelerini sağlayan şiddet uygulama tehdidi olmadığını vurgulamışlardır. İşçilerin işverenlerine itaati, fiziksel şiddete maruz kalma tehdidinden değil, ekonomik zorunluluklardan kaynaklanıyordu.²⁰ Devletlerin sabit bir toprağa sahip oldukları gerçeği günümüzde aşıkardır. Ancak tarihin uzun bir dönemi boyunca hakim devlet biçimi olan imparatorlukların sınırları çoğu zaman açıkça belirlenmiş olmaktan uzaktı. Günümüzde devletlerin genellikle sabit bir toprakları vardır. Bununla birlikte, modern devletler tek başlarına varolmadıkları için aralarında, bir toprak parçası üzerinde hak iddiasından kaynaklanan çatışma olasılığı her zaman mevcuttur. Dolayısıyla günümüzde bir devletler sistemi içinde yaşadığımız gerçeği akıldan çıkarılmamalı.

Modern devleti daha önceki devlet biçimlerinden ayıran en önemli niteliklerinden biri, topraklarının bütünü üzerinde sahip buldukları güçlü kontroldür. Modern öncesi devletlerde siyasal merkezden uzaklaştıkça devletlerin toprakları üzerinde hakimiyet kurmaları zorlaşırdı. Günümüz devletleri ulus devlet ilkesine

---

²⁰Andre Gorz, **Elveda Proleterya**, Çev. Hülya Tufan, İstanbul, Afa Yayınları, 1986, s.86.

sahiptir. Oysa modern öncesi imparatorluk devletlerinde çok sayıda millet bir arada yaşamaya zorlanıyordu. Son olarak, modern devletin egemenliğinin, yönetim tekniklerindeki gelişmeler neticesinde, tarihte hiç olmadığı kadar topluma nüfuz edebildiği gerçeğini belirtmek gerekir. Modern öncesi devletlerde, idari aygıtlar, toplumun tamamına etki edemeyecek kadar zayıftı. Buna mukabil, gelişen kayıt tutma teknikleri, dataların işlenmesini kolaylaştıran teknik yenilikler, modern devletin gücünün artmasına ve vatandaşlarının yaşamları hakkında daha çok bilgi edinebilmelerine neden olmuştur.²¹

Pek çok modern devletin, temel siyasi organlarının niteliğini, işleyiş ve yetkilerini düzenleyen ve vatandaşlarının temel hak ve hürriyetlerini belirleyen bir belgesi vardır. Anayasa adı verilen bu belge, toplumdaki diğer tüm yasaların uyması gereken ilkeleri de belirler.

Anayasanın mevcudiyeti, egemenliğin halkta olması ilkesinin doğal bir sonucu olduğu gibi, aynı zamanda, hukukun üstünlüğü anlayışıyla yani kişisel olamayan iktidar düşüncesiyle de bağlantılıdır. Modern öncesi devletlerde iktidar çoğunlukla kişilerin bazen belirli grupların elindeydi. Dolayısıyla yasalar yöneticinin keyfi iradesini sınırlandırmaktan ziyade, bu iradeye göre şekilleniyordu. Modern devlette ise, yönetim ve yasalar kişilerin öznel iradesinin değil kamusal ve özel hukukun sonucudur. Özellikle Kıta Avrupa'sı hukuk geleneği, hukuku, devlet faaliyetlerini düzenleyen kamu hukuku ile özel kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen özel hukuk olmak üzere birbiriyle bağlantılı iki alana böler.²²

Weber'e göre bürokrasi modern devletin asli unsurları arasındadır. Bürokrasi, Çin gibi ülkelerde eski zamanlardan beri mevcuttu ancak Weber'e göre modern bürokrasinin bu bürokrasilere göre iki temel farkı vardı. Modern bürokrasi, parasallaşan piyasa ekonomisinin ve batı toplumlarındaki akılcılaşıma sürecinin neticesinde gelişen çok daha ince tekniklerin bir sonucudur. Ona göre, bürokratik idarenin kendine özgü bazı

---

²¹Pierson, **Modern Devlet**, s.30-33.

²²Mustafa Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Ankara, Liberte Yayınları, 2001. s.7-9.

karakteristikleri vardır. Bürokratik idare, belirli kurallara, prosedürlere ve kendi içinde işleyen bir hiyerarşiye sahiptir. Bürokraside, herkesin yetki ve sorumlulukları açıkça belirlenmiştir. Bürokratik görevlere gelebilmek sınavlara tabidir ve uzmanlığa dayalıdır. Bürokratik yönetim, yazılı belgelere ve genel kuralların özel durumlara nesnel bir şekilde uygulanmasına bağlıdır. Kamu görevlisi kişisel bir görevin değil, bir kamu görevinin uygulayıcısıdır.²³

David Held'e göre, devletin talimatlarına uymamızın pek çok nedeni vardır. Emirleri yerine getirmekten veya zor kullanımına maruz kalmaktan başka bir seçeneğe sahip değilizdir. Üzerinde düşünmeden alışkanlıklarımız veya gelenekler gereği itaat ederiz. Talimatların öyle ya da böyle olmasına aldırmadığımız bir apati durumuna düşebiliriz. Emirlerden hoşlanmadığımız halde başka bir seçeneği düşünemediğimizden itaat edebiliriz. Mevcut durumdan hoşlanmasak bile, emirlere uyarız çünkü uzun vadede bundan yarar sağlayabileceğimizi düşünürüz. Bir topluluğun üyesi olarak, talimatların içinde bulunduğumuz topluluk için ve dolayısıyla kendimiz için en uygun seçenek olduğunu düşünebiliriz. Son olarak, talimatların, yaşamın devamı için en ideal koşul olduğunu düşündüğümüz için itaat ederiz.²⁴

Modern devlette kişiler devlete bir tebaa olarak değil bir vatandaş olarak bağlıdırlar. Vatandaşlık, bireylere kamu önünde, eşit haklar, görevler ve sorumluluklar tanıyan yasal bir statüdür. Yurttaşlık her yerde, her zaman ve koşulda geçerli insan haklarından farklı olarak doğum yerine, ana babanın yurttaşlığına göre sahip olunan bir statü olduğundan evrensel bir kategori değildir. Vatandaşlık konusunda, vatandaşlık haklarından kadınların uzun zaman boyunca hemen hiç yararlanmadıklarını düşünen ve bu eşitsizliğin eskisi kadar olmasa da halen varlığını sürdürdüğünü iddia eden güçlü bir feminist eleştirinin varlığından da bahsetmek gerekir. Vergilendirme, modern devletin asli niteliklerinden biri olmasına rağmen, vergilendirmenin bu özelliği siyasal kuramda biraz göz ardı edilmiştir. Bunun nedeni siyasal iktidarın neredeyse tarihin başından beri

---

²³Weber, "Meslek Olarak Siyaset", s.192.

²⁴David Held, **Models of Democracy**, Stanford, Stanford University Press, 1996, s.55.

vergi toplamakta oluşudur. Ancak dikkatle incelendiğinde, vergilendirme, modern devletin ortaya çıkışıyla birlikte, tarih boyunca olduğundan oldukça farklı boyutlar kazanmıştır. Modern öncesi dönemler olan, Antik Çağ'da ve feodalitenin hakim siyasi rejim olduğu Orta Çağ'da, kilise cemaatinin verdiği vergiler gibi gönüllü vergilendirmeler mevcuttu. Ancak bunlar istisna idi. Bu dönemlerde vergilendirme, daha çok, talan, yağma ya da “fatihin hakkı” gibi zora dayalı bir el koyma şeklinde toplanırdı. Sürekli vergiler ise çoğu zaman stoklama gibi nedenlerle oldukça az miktarlarda toplanabiliyordu. Modern devletin gelişmesiyle birlikte, vergilendirme, sürekli, rasyonel, yasal ve bürokratik bir nitelik kazanmıştır. Modern vergi rejimi ile modern devlet arasındaki bağlantı, tarihsel sürecin istenmeyen bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Feodalitenin ortaya çıkışıyla birlikte merkezi otoritelerin etkinliği azalmıştı. Ancak feodalitenin etkisini kaybetmesiyle, merkezi devletlerin güçlenmesi ve yeni merkezi devletlerin kurulması için mücadelelerin yoğunlaşması neticesinde Avrupa'da sürekli bir savaş hali yaşanmaya başladı. Top ve benzerleri yeni silahların ortaya çıkmasına ilaveten, gemilerin ebatlarının büyümesi neticesinde, gemi yapımının daha masraflı hale gelmesi, devlet kurucusu olmak isteyenlerin savaş için harcamaları gereken meblağları büyüttü. Bu nedenle devletlerin yönetiminde yer alanlar, savaşın kazanılmasından sonra elde edilecek ganimetlere güvenmenin ötesinde, sürekli vergiler toplamanın daha akılcı olduğunu fark ettiler. Son olarak, modern devletin, 20. yüzyıla birlikte artan sosyal sorumlulukları da, modern vergi sisteminin kurulmasında önemli olmuştur.²⁵

Daha sonra göreceğimiz gibi modern devletin kurulması sürecinde daha fazla ekonomik kaynaklara sahip olma ihtiyacı ve bu kaynakların akılcı bir şekilde kullanılması zorunluluğu Foucault'nun yönetimsellik adını verdiği bir dizi sürecin doğmasına neden olmuştur.

Modern devletin niteliklerini incelerken modern öncesi devletlerle olan bazı farklılıklarına kısaca değinmiştik. Ancak modern devletin, hangi koşullarda, hangi tarihsel olay ve süreçlerin sonucunda ortaya çıktığını anlayabilmek için, modern devletin

---

²⁵Pierson, **Modern Devlet**, s.53-56.

dışında hangi devlet tiplerinin tarih boyunca varolduğunu ve bunların niteliklerini daha yakından incelemek gerekmektedir.

Tarih boyunca beş devlet tipi görülmüştür. Haraç almaya dayalı klasik imparatorluklar, merkezi otoritenin çok zayıf olduğu feodalite dönemi devletleri, çeşitli zümreler arasındaki hiyerarşiye dayalı zümreler sistemi, merkezileşmenin üst düzeyde olduğu mutlakiyetçi devletler, günümüzde yaygın olan ulus devletler. Batı Avrupa'da, haraç alan imparatorluklar M.S 7. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Daha sonra artan feodalitenin etkisiyle bu imparatorluklar tarih sahnesinden silinmişlerdir. Merkezi otoritenin zayıflığıyla karakterize edilen feodal devletler sistemi 7. yüzyıl sonlarından takriben 14. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür. 14. yüzyılla 16. yüzyıl arasındaki kısa dönemde hakim olan zümreler sistemi feodalitenin çöküşüyle mutlakiyetçi devletin oluşumu arasındaki ara kesitte varlığını sürdürmüştür. Zümreler sistemi, genel olarak Orta Çağ'ın sonlarından itibaren canlanan ticari ilişkilerin gerekliliklerine, feodalitenin dar, sınırlı alanlar üzerinde hakimiyete ve efendi ile vassalları arasındaki bağımlılık ilişkilerine dayalı yapısının cevap verememesi üzerine oluşmuştur. Feodalitede kişisel iktidar bağları ağırlıktayken, zümreler sisteminde, kendi ortak ticari çıkarlarını savunmak için biraya toplanan, şehirli esnaf, zanaatkar ve tüccarların bağımsız kent devletlerindeki hakimiyeti söz konusudur.²⁶

16. yüzyılın ortalarından hemen hemen 19. yüzyılın ortalarına kadar hakim olan mutlakiyetçi devletin özelliklerini ilk bakışta belirlemek oldukça zordur. Çünkü Batı Avrupa'daki mutlakiyet ile Doğu Avrupa'daki mutlakiyet arasında derin farklılıklar olduğu gibi, Batı Avrupa mutlakiyetinin iki ana biçimi olan, Fransız ile İngiliz mutlakiyeti arasında da önemli farklar bulunmaktadır. Bununla birlikte, mutlakiyetçi devletin az çok tutarlı bir özellikler demeti barındırdığını söyleyebiliriz.

Her şeyden önce mutlakiyet, feodaliteye zıt olarak artan merkezileşme ile tanımlanır. Yerel otoriteler arasında feodalitede olağan olan sürekli çatışma hali merkezi devletin sınırları içerisinde hemen hiç görülmez olmuştur. Bunun tek önemli istisnası

---

²⁶Pierson, **Modern Devlet**, s.65-70.

vergilendirmeye karşı görülen köylü isyanlarıdır. Mutlakiyetle birlikte çatışma ve savaş hali yoğunlukla devletlerarası alana kaydığı için modern anlamda diplomasinin mutlakiyetin sonucunda ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla modern anlamda devletlerarası sistemin kuruluşu da mutlakiyetin etkileri arasındadır.

Mutlakiyetçi devletin tarih sahnesinde oynadığı en önemli rol, modern devletin pek çok niteliğinin bu devlet biçimi içinde kurumsallaşmasıdır. Mutlakiyet beş önemli kurumsal dönüşüme sebep olmuştur. Bunlar: sürekli bir ordu (donanma), merkezi bürokrasi, sistematik vergilendirme, yurtdışında daimi elçiliklerin kurulmasına dayalı diplomatik hizmetler, ticari ve ekonomik kalkınmayı teşvik edecek devlet politikaları.

Bununla birlikte, mutlakiyetin bu nitelikleri ile modern devletin nitelikleri arasında bazı önemli farklar mevcuttur. Merkezi bürokrasinin pek çok makamı modern devlettekinin aksine alınıp satılabiliyor, devredilebiliyor veya miras bırakılabiliyordu. Düzenli ordular modern ulus devlet ordularının aksine, hala, büyük oranda paralı askerlere dayanıyordu. Devletler uzun vadeli ekonomik gelişme planlarını teşvik edici bir rol üstleniyorlarsa da, burada amaç tarım ve ticareti geliştirmekten çok güçlü bir ordu vasıtasıyla toprak kazanma gibi merkantalist hedeflerin sağlanmasına yönelikti.²⁷ Foucault, merkantilizmin bir yönetim felsefesi olarak ortaya çıkışına ve daha sonra da etkisini yitirmesine özel bir önem atfeder.

Hem Marksistler hem de Foucault için modern iktidarın oluşum dönemi, feodalitenin sona ermesiyle, mutlakiyetçi devletlerin merkezi güçlerinin hakim iktidar yapısı haline gelerek kurumsal varlıklarını devam ettirdikleri ve takriben 14. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın ortalarına kadar uzanan dönemdir. Bununla birlikte, Foucault, belirli bir merkezden aşağıya doğru topluma egemen olan iktidar anlayışını yetersiz

---

²⁷Pierson, **Modern Devlet**, s.76.

görür. İleride de değinildiği gibi Foucault için, iktidar, merkezsiz ve daha çok ağa benzeyen bir yapı arz eder.²⁸

Modern devlet, mutlakiyetçi devlet döneminde ortaya çıkmış bazı gelişmelerin nihai sonuçlarına vardığı bir devlet biçimidir. Aynı zamanda modern devlet, kendisini diğer devlet biçimlerinden ayıran ve tarihte ilk kez ortaya çıkmış olan bazı niteliklere de sahiptir.

Öncelikle modern devlet anlayışının temelinde, devletin, yönetici konumunda olan kişilerin ötesinde bir kurumsal varlığının olduğunun kabul edilmesi yattığını söyleyebiliriz. Devlet başkanları veya hükümetler giderler, gelirler buna karşın devletin kurumsal varlığı baki kalır. İngiltere örneğinde olduğu gibi, ulusun, kralın hanesinin bir uzantısı olarak görüldüğü anlayışın ötesine geçildiği mutlakiyetçi devletler vardır. Ancak Fransa gibi kralların, devlet ile kendisini özdeş gördüğü mutlakiyetçi devletler de vardır. Dolayısıyla tam anlamıyla kişisellikten uzak şekilde yönetilen devletler ancak modern devletlerdir. Modern devleti mutlakiyetçi devletten net çizgilerle ayıran ikinci unsur, birinci unsurla da bağlantılıdır. Modern devletin meşruiyeti Weber'in tanımladığı anlamıyla yasal-ussal otoritedir. Mutlakiyetçi devletlerde ise, din gibi geleneksel otorite kaynaklarına ya da sıradışı yeteneklere sahip olduğuna inanılan karizmatik kişiliklerin otoritesine başvuruluyordu. Daha net bir ifadeyle, yasal-ussal otorite, gayri şahsi yönetim anlayışının en önemli tamamlayıcısıdır.

Mutlakiyetçi devlette, yasaların var olduğu ve iktidarı sınırlayıcı işlev gördüğü kesindir. İngiltere gibi meşruti monarşilerde, 13. yüzyıldan 19. yüzyıla yayılan bir zaman dilimi içerisinde, parlamentonun, yönetimi kraliyetin elinden aldığı doğrudur. Ancak kraliyetin yine de önemli bir ağırlığı vardı. En tipik örneğini Fransa'nın oluşturduğu çoğu mutlakiyetçi devlette ise, yasalara uygun alınan hukuksal kararların krallar tarafından ihlal edildiğine sıklıkla rastlanırdı. Yasaların sınırlayıcılığı ve hükümetlerin yürürlükteki yasalara göre oluşturulması ve bu yasalara göre işlem

---

²⁸Michel Foucault, **İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003, s.102.

yapmasına dayalı anayasacılık anlayışının kökleri, mutlakiyetçi devlette bulunsa da, anayasal yönetim asıl olarak modern devletin asli bir özelliğidir. Buna ilaveten, mutlakiyetçi devletlerde vatandaşlık statüsüne de rastlanmamaktadır.²⁹

Modern devletin en gelişkin hali, ulus devlet olarak adlandırılan devlet biçimidir. Gündelik yaşamımızda ulus devlet denilince aklımıza bayraklar, milli marşlar, askeri törenler, ulusal müzeler, pasaportlar, elçilikler ve haber bültenlerinde gördüğümüz Birleşmiş Milletler'de temsil edilen siyasi birimler akla gelir.³⁰

Ulusun ne olduğunu veya ulusçuluğun ne anlama geldiğini belirlemek ise sanıldığından daha karmaşıktır. Çünkü yukarıda sayılan simgeleri tüm hayatımız boyunca o kadar çok görmüşüzdür ki bir ulusun parçası olmak son derece doğal gelir bizlere. Oysa ulus ile ulusçuluğun ne anlama geldiği hakkında sosyoloji literatüründe uzun tartışmalar yaşanmıştır. Bu konuda, en basit ve sağlam tanım ise, Anthony Giddens tarafından yapılmıştır:

“Ulusçuluk ile asıl olarak psikolojik bir olayı -bireylerin bir politik düzenin üyeleri arasındaki toplumsallığı vurgulayan semboller ve inançlar dizisiyle ilişkisini-kastediyorum... Ulus ile hem dahili devlet ve hem de diğer devletler tarafından tepkisel olarak gözetilen, üniter bir yönetime konu olan ve açıkça belirlenmiş bir bölge içerisinde varolan bir ortaklığı kastediyorum.”³¹

Ulus devlet, belirli bir kara parçası üzerinde etkili olabilecek bir hareket kabiliyetine sahiptir ve küresel sermaye hareketlerinin sahip olduğu akışkanlığa, sınır ötesi hareket etme kabiliyetine sahip değildir. Dolayısıyla, günümüzde başta ekonomi olmak üzere yerine getirmek zorunda bulunduğu işlevleri yeterince etkili bir şekilde üstlenememektedir.

Belli başlı ideolojilerin devlet konusundaki görüşlerine de kısaca değinelim. Liberaller için devlet, toplumdaki çeşitli çıkar grupları arasındaki çatışmalar karşısında

---

²⁹Pierson, **Modern Devlet**, s.88.

³⁰Anthony Smith, **Milli Kimlik**, Çev. Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s.77.

³¹Antony Giddens, **Ulus Devlet ve Şiddet**, Çev. Cumhuriyet Atay, İstanbul, Devrin Yayınları, 2005, s.155.

tarafsız bir hakem rolü oynamalıdır. Liberaller için devlet zorunlu bir kötülüktür. Bu nedenle çoğu liberal minimal devletten yanadır. Muhafazakarlar devleti toplumdaki sosyal dengeyi sağlayan, kaos ve anarşi ihtimalini ortadan kaldıran bir kurum olarak değerlendirirler. Muhafazakarlar güçlü devlete önem verirler. Bununla birlikte devletin toplumsal yaşama aşırı müdahalesinden de kaygı duyarlar. Muhafazakarlar için devlet iktidarı, devlet ile toplum arasındaki aracı kurumları ortadan kaldıracı bir nitelik kazanmamalıdır. Özellikle yeni muhafazakarlar bürokratik işlemlerin ekonomik başarıyı azalttığı gerekçesiyle devletin topluma ve ekonomiye müdahale etmesini onaylamazlar. Bu açıdan onlar liberallerle aynı saftadırlar. Aralarındaki fark yeni muhafazakarların kürtajın engellenmesi gibi konularda devletin devreye girmesi gerektiğini savunmalarıdır. Marksizm'in de bir parçası olduğu sosyalist gelenek devlete olan yaklaşım açısından birbiriyle uzlaştırılması zor kanatlara ayrılmışlardır. Marksistler devleti sınıf çıkarlarının yansıması olarak görürler. Ancak devletin sosyalist amaçlar için bir araç olması gerektiğini de savunurlar. Özellikle sosyal demokratlar gibi daha ılımlı sosyalist akımlar devleti ortak faydanın somutlaşması olarak görürler. Anarşistler devleti gerekli olmayan bir kötülük olarak görürler ve devlet kurumunun ortadan kaldırılmasını savunurlar. Anarşistlerin gözünde, ayrıcalıklı grupların baskısıyla devletin baskısı arasında herhangi bir fark yoktur. Bu nedenle tüm devletler eşit derecede kötü ve baskıcıdır. Feministlerin gözünde devlet, cinsel ayrımcılığa dayalı, erkek egemen patriarkal düzenin devamını sağlayan, kadınları siyasal yaşamdan dışlamaya yarayan bir kurumdur. Bununla birlikte liberal feministlerin gözünde devlet kadın haklarının geliştirilmesine yönelik reformların gerçekleştirilmesinde kullanılabilir. Faşistler totalitarizmi savunurlar. Bu nedenle devleti bireysel varlığın üzerinde hakimiyet kurmakta, bireyi ulusa ya da ırka tam manasıyla tabi kılmakta kullanılacak bir araç olarak görürler. İtalyan faşizminde devlet ulusal topluluğun somutlaşmasıdır. Nasyonal sosyalistler ise ırk kavramına önem verdiklerinden, devleti ırkın cisimleşmiş hali olarak görürler.³²

---

³²Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, s.234-238.

İKİNCİ BÖLÜM

FOUCAULT'DA İKTİDAR

1. Foucault'da İktidar Analitiği ve İlişkileri

1.1. İktidar

İktidar sorunu özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası batı düşüncesinin merkezi sorunsallarından birini teşkil eder. Felsefenin ve insan bilimlerinin bu sorunsalla ilgili birikimi çok daha eski tarihlerden başlamaktaysa da 1950'ler sonrası dönem de farklı bir yoğunlaşma söz konusudur. Bunda kimi tarihsel gelişmelerin önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. 20. yüzyılın ilk yarısı insanlar için tarihin hiçbir dönemiyle karşılaştırılamayacak düzeyde kitlesel yıkımlara sahne olmuştur. Bu dönemde uluslararası güç ilişkileri, siyasal projeler, sömürgeci paylaşım gibi olgular ön plana çıkmıştı. Bununla birlikte, alttan alta sürekli gelişmekte olan, daha farklı tarihsel dinamiklerin yapılandırmakta olduğu ve daha kapsamlı bir sorun fark edilmeye başlanır. Bu sorun iktidar sorunudur ve birçok düşünür farklı bağlamlarda da olsa bu konu üzerine eğilir.

Bu düşünürlerden biri de Michel Foucault'dur. Onun iktidar üzerine incelemeleri bu konuda tarihsel geleneklerden bir kopuşa tekabül eder.

Foucault, önceleri özne sorunsalına dair analizler ortaya koyarken, çalışmaları kaçınılmaz olarak iktidar temasına ulaşmıştır. Çünkü öznenin bir inşa olduğu sonucuna varmıştır. Aydınlanma hümanizmi ve insan bilimlerinin gelişmesinde merkezi yeri işgal eden öznenin, bir inşa olduğu ortaya konulduğunda, Foucault'nun diliyle söylersek

“*tarihin bu gününde nasıl kapana kısıldığımızın*”¹ bilgisine imkan açılır. Mevcut yöntem ve analizler onu tatmin etmemiştir. Reel Marksizmin pratiğinde görülmüştür ki iktidar etkileri üreten aygıtların devletleştirilmesi, sadece iktidarın bir gruptan başka bir grubun eline geçmesinden başka bir sonuç ortaya koyamamıştır. Sorun Marksizme bir ihanet veya teorinin uygulamasında yaşanan eksikliklerden mi kaynaklanmıştır? Foucault sorunu teorinin kendisinde görür. İktidarın gerçek zemini ve onun işlediği ağlar, sanılan yerde değildi. Marksizm, devlet örgütlenmesini, yönetici-üretici sınıfların egemenliğinde birtakım aygıtlar vasıtasıyla işlerlik kazanan iktidarın merkezi olarak tanımlamaktaydı. Foucault bu bağlamda “*iktidarın yerinin devlet aygıtı olmadığı ve devlet aygıtlarının dışında, üstünde, yanında çok daha küçük düzeyde işlev gören iktidar mekanizmalarında değişiklik yapılmadığı takdirde hiçbir şeyin değişmeyeceği*”² ni öne sürdü. Marksizmin iktidar şeması dikey bir hatta yapılanmaktaydı. Oysa sistem bu şekilde işlemekteyse, devletin, iktidar etkileri üreten ve yayan aygıtlarıyla birlikte tasfiyesi veya kolektifleştirilmesi sorununu çözmesi gerekirdi. Ancak süreç böyle işlememiştir. Foucault'nun çıkış noktası da bu durumun oluşturduğu açmazlardan bir çözüme dair yeni şeylerin söylenebilmesi bağlamında olmuştur.

Ayrıca bir de özünü eski hükümlerlik hukukundan alan iktidarın bir tür hukuki veya yasa modeli sorunu vardır. Bu yaklaşım iktidarı bir tür yasa, mülkiyet, hak, fiili şiddet tekeli, vb. kavramlarla algılayan, bu zeminde siyaset teorisi üreten söylemsel kalıplara tekabül eder: İktidar kural koyan, zor kullanan, boyun eğdiren, baskı uygulayan bir şeydir.

Foucault, bu yaklaşımı da iktidar için doğru bir analiz yöntemi olarak görmez. İktidarın salt negatif bir olgu olduğu ve baskıyla, zorla ve boyun eğdirmeye işleyen bir şey olduğu yaklaşımına mesafe koyar. Sadece negatif işlevlerle donanmış bir olgunun sürdürülebilmesi mümkün değildir ona göre “*İktidar sansür uygulamakla, yasaklamakla*

---

¹Michel Foucault, **Toplumunu Savunmak Gerekir**, Çev. Şahsuvar Aktaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.244.

²Michel Foucault, **İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003, s.43.

*kendisini sınırlandırıyorrsa eğer onu sevmek nasıl mümkün olabilir?" diye sorarak şöyle devam eder: "İktidarı güçlü kılan şey, temel işleyişinin olumsuz düzlemde olmayışıdır: İktidarın olumlu etkileri vardır, bilgi üretir, zevk yaratır. İktidar sevimidir. Eğer yalnızca baskıcı olsaydı, ya yasağın içselleştirilmesini ya da öznenin mazoşizmini (sonuçta ikisi de aynı şeydir) kabul etmemiz gerekirdi."*³ Bu denli sürekli var oluşunun sebebi, onun daha güçlü ve daha ince mekanizmalarla işliyor olmasını gerektirir. Foucault, iktidarı analiz edebilmemize dair bu iki modelin de terk edilmesi gerektiğini düşünür. Çünkü bu modeller iktidarın asıl işleyiş biçimini görebilmenin önünde set çekmekteydiler. Arnold I. Davidson'un söylediği gibi "Bu iki model sürekli kölelik düzeyinde iktidarın işlevini gözden kaçıran ya da kaçırılan iktidarın incelenmesi için bazı direktifler içerir."⁴

Foucault, yukarıda değindiğimiz durumların bağlamında teorisini kurarken başta iktidarın ne olduğundan başlayarak, onun işleyişinin anlaşılmasında soruları, analiz nesnelere ve yöntemi klasik teorilerden çok farklı zeminlere kaydırır. Çalışmanın, bu konuların her birine ayrı ayrı değinilerek ilerlemesi uygun görülmüştür.

1.2. İktidar İlişkileri

Foucault'ya göre, iktidar; dağılmış, merkezsiz, öznesiz bir olgudur. İktidar her şeyi düzenlemektedir ama total bir yapı değildir, parçalı bir yapıda ve çoğul niteliktedir. Ona göre iktidar her yerdedir, çünkü her yerden gelmektedir. İktidar hiyerarşik bir güç, merkez ya da özne değildir. Sayısız ilişki örgüsü olan kılcallanmış bir şebekedir. Bunun yanında belli kişilerin mülkiyetinde de değildir. İktidarın kılcallanmış şebekesinde bireyler iktidarın hem ürünü hem de uygulayıcılarıdır. Ayrıca iktidarın sadece yasaklayıcı yönü olmayıp aynı zamanda toplumun bütün kurumları ve boyutlarını

---

³Foucault, **İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4**, s.74.

⁴Ian A. Davidson, "Arkeoloji, Geneoloji, Etik", **Foucault ve Bilginin Arkeolojisi**, Çev. Veli Urhan, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2002, s.109.

dolaşan pozitif-üretici yönü de vardır. İktidar kendi gerçeklerini ve doğrularını öğreten ve dayatan bir yapıdır: Normlarla işleyip normalleştirici işlev görür. İktidar her yerde olduğundan insanın yaşamının tüm katmanlarına sirayet ederek onu kuşatır.

Foucault, iktidarın, bireysel ya da kolektif, sadece taraflar arasındaki bir ilişkiden ibaret olmadığını, daha çok bazılarının başkaları üzerinde uyguladığı bir eylem kipi olduğunu söyler. Yalnızca birilerinin başkalarına uyguladığı iktidar vardır. İktidar, elbette kalıcı yapılara dayanan bir dağınık imkânlar alanında yayılmış olsa bile yalnızca edimde vardır. Bunun başka bir anlamı da, iktidarın rıza göstermeyle bir ilgisi olmadığıdır. İktidar kendi başına özgürlükten vazgeçilmesi, hakların devredilmesi, tek tek herkesin sahip olduğu iktidarı birkaç kişiye emanet etmesi değildir; iktidar ilişkileri önceden var olan ya da durmadan yinelenen bir rızanın ürünü olabilir; ama kendi doğası gereği, bir uzlaşmanın dışavurumu değildir.⁵

Foucault bunu söylerken, iktidarın esas niteliğinin şiddet olduğu; şiddetin iktidarın ilkel biçimi, değişmeyen özü ve başvurduğu son şey olduğu kabul etmeye yanaşmaz. Ayrıca, işin özüne bakıldığında, bir iktidar ilişkisini tanımlayan, doğrudan ve aracısız olarak başkaları üzerinde değil; başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunan bir eylem kipi olmasıdır. Bir iktidar ilişkisi, gerçek bir iktidar ilişkisi olabilmesi için vazgeçilmez önemde olan iki unsur temelinde eklememesi gerekir. Bunlardan ilki, üzerinde İktidar uygulananın tamamıyla bir eylem öznesi olarak tanınması ve öyle kalması, ikincisi ise bu iktidar uygulananın bir iktidar ilişkisine karşı, bütün bir karşılıklar, tepkiler, sonuçlar ve muhtemel buluşlar alanının açılabilme imkanınıdır.

İktidarın mümkün eylemler üzerinde işleyen bir eylemler kümesi olması, eyleyen öznelerin davranışlarının kaydolduğu imkân alanı üzerinde yer alması anlamına da gelir. İktidar “*Kışkırtır, teşvik eder, baştan çıkartır, kolaylaştırır veya zorlaştırır, genişletir ya da sınırlar, aşağı yukarı muhtemel hale getirir; uç noktada kısıtlar ya da mutlak olarak*

---

⁵Michel Foucault, **Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2**, Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, s.74.

engeller; ancak eylemde buldukları ya da bulunabilecekleri ölçüde eyleyen özne ya da özneler üzerinde eylemde bulunma biçimidir. Başka eylemler üzerindeki bir eylem kümesi”⁶ dir.

Foucault analizinin bu safhasında, ‘davranış’ terimini iktidar ilişkilerinin spesifik yanını en iyi biçimde kavramamızı sağlayan terim olarak ortaya koyar. ‘Davranış’ aynı zamanda başkalarına yol gösterme hem de az çok açık olan bir imkânlar alanı içerisinde davranma biçimidir. İktidarın uygulanması, davranışları yönlendirmek ve muhtemel sonuçları bir düzene koymaktır. Esasen iktidar, iki rakip arasında çatışma ya da biriyle öteki arasında bağ kurulmasından daha ziyade bir ‘yönetim’ sorunudur. Yönetim sözcüğü, sadece siyasi yapıları ya da devletlerin yönetilmesini anlatmakla kalmıyor, bunun yanı sıra, bireylerin ya da grupların davranışlarına nasıl yön verilebileceğini de gösteriyordu. Yalnızca siyasi ya da ekonomik anlamdaki tabi kılmanın meşru ve kurumsallaşmış biçimlerini kapsamakla kalmıyor, bunun yanı sıra, başkalarının eylem imkânları üzerine eylemde bulunmaya yönelik az çok düşünülmüş ya da hesaplanmış eylem kiplerini içeriyordu.

İktidarın uygulanması başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmak olarak tanımlandığında, bu eylemler insanların başka insanlar tarafından yönetilmesiyle karakterize edildiğinde, bu uygulamaya önemli bir unsur dâhil edilmiş olur: özgürlük.

Foucault'ya göre, iktidar, yalnızca “özgür özneler” üzerinde ve yalnızca onlar “özgür” oldukları sürece uygulanabilir. Bununla kastedilen, çeşitli davranış biçimlerinin çeşitli tepkilerin ve değişik tavırların benimsenebileceği bir imkânlar alanıyla yüz yüze bulunan bireysel ya da kolektif öznelerdir. Ona göre, kölelik, insan zincirlenmiş olduğunda değil, hareket edebileceği ve hatta kaçabileceği zaman bir iktidar ilişkisidir. Sonuç olarak, birbirlerini dışlayıcı bir ilişki bağlamında iktidar ile özgürlüğün yüz yüze karşılaşmalarından söz edilemez; aralarında çok daha karmaşık bir etkileşim vardır. Foucault'nun yaklaşımında özgürlük, iktidarın hem uygulanabilmesi hem işleyebilmesi

---

⁶Foucault, **Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2**, s.75.

için bir önkoşul; hem de özgürlük iktidardan tümüyle arındığında iktidarın ortadan kalkacağı ve onun yerini salt ve basit şiddet zorlaması kalacağı için iktidarın desteği olarak görünmektedir. Ancak bunun yanında, özgürlük iktidarın uygulanmasına yalnızca karşı çıkabileceğini, çünkü son tahlilde iktidar özgürlüğü tümüyle belirlemek eğiliminde olduğunu belirtir. Özgürlüğün boyun eğmeyi reddetmesi ile iktidar arasındaki ilişkiyi ayırmanın mümkün olmadığını belirten Foucault, iktidar ilişkisinin özünde yatan ve onu devamlı kışkırtan etkenlerin, “istencin boyun eğmeyişi” ile “özgürlüğün inadı” olduğunu söyler. Temel bir uzlaşmazlıktan söz etmektense, bir mücadeleden söz etmeyi, aynı zamanda hem karşılıklı teşvik etmeyi hem de mücadeleyi içeren bir ilişkiden, birbirine karşı sürekli bir kışkırtmadan söz etmeyi daha yerinde bulur.⁷

Foucault'nun iktidar ve özgürlük arasındaki kurduğu bu ilişki onun son dönem eserlerinde işlenmektedir ve hayli sorunlu bir ilişki gibi görünmektedir. Onun nerdeyse bütün eleştirilenleri onu “İktidara direnmek için hiçbir açık kapı bırakmamış olduğu” ve “Direnmek için hiçbir anlamlı sebebin olmadığını ima etmesi bağlamında eleştirmişlerdir”.⁸ Foucault'nun bu yaklaşımlarında bu eleştirilerin oldukça zorlayıcı etkisi olmuştur. Çünkü onun nerdeyse tüm kariyeri boyunca gerçekten de tüm bu eleştirileri haklı çıkaracak düzeyde bir iktidar tasavvuru ve onun karşısında direnmesi beklenen bu iktidar tarafından çepeçevre kuşatılmış, hatta onun tarafından inşa edilmiş bir insan-özne söz konusu olmuştur.

Foucault, bu eleştirilere karşılık iktidara karşı direnişe bir imkan açmak için biraz zorlama bir girişimle, yine ilhamını Nietzsche'den aldığı bir esneklik gösterir. “İktidar istenci kendisini ancak engellere karşı tezahür ettirir; bundan dolayı kendine direneni arar”⁹ demektedir Nietzsche. Bu önerme Foucault'nun yukarıda bahsedilen iktidar-direnış formülasyonuna oldukça benzemektedir.

---

⁷Foucault, **Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2**, s.120.

⁸Steven Best, Douglas Kellner, **Postmodern Teori**. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.158.

⁹Georg Stauth, Bryan S. Turner, **Nietzsche'nin Dansı**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ark Yayınları, 1995, s.141.

Burada bir konuya daha değinilerek ortak bir çıkarıma varılması tercih edilmiştir. Bu konu J. Baudrillard'nın Foucault'nun iktidar analizlerini eleştirdiği kısa bir metni üzerinedir. Baudrillard, Foucault'nun iktidar üzerine analizlerini Kafka'dan “*Mesih, artık kendisine gerek duyulmadığı bir anda gelecektir. Kıyamet günü değil, bir sonraki gün gelecektir*”¹⁰ şeklinde bir alıntıyla küçümsemeye çalışır. Ona göre her şey olup bitmiştir, iktidar ölüdür. İktidar bizim nasıl olduğunu anlayamadığımız şekilde ortadan kaybolmuştur. Ve Foucault'nun, nesnesini bu kadar iyi ve hakikat algısı yaratacak şekilde tasvir edebilmesinin sebebini Baudrillard “*bugün artık tersine döndürülebilmesi kesinlikle olanaksız bir dönemin ilk başlangıç yıllarını (bu belki üzerinde çalışan son dinazorun Foucault olacağı 'klasik çağ'dır) kendine çalışma sahası olarak seçmiş olmasıdır*”¹¹ şeklinde açıklamaya çalışır. Baudrillard'nın söylemeye çalıştığı şey aslında, artık var olmayan bir tür iktidarın bu denli ustalıkla anlatımı onun hala var olduğu yanılısamasını oluşturmasına müteakip, başta Foucault'nun kendisi olmak üzere bu iktidarın simülatif varlığının oluşturduğu etkiden faydalanılmasıdır.

Bu tür eleştirilerin temelsiz olduğu söylenebilir. Bir araştırmacı ne zamanında gelen Mesih ne de kurtuluş reçeteleri yazan öncü olmak zorundadır. Bu bağlamda Foucault'ya da Allan Megill'in belirttiği gibi “*Bir otorite olarak değil bir yol açıcı (animatör) olarak bakmak*”¹² gerekir. Foucault bir çözümleme yaparak bir dönemi ve bir takım olguları kendi dinamikleriyle açıklamaya çalışmaktaydı. Çok açık ifadelerle ve bir ideolog gayretkeşliğiyle olmasa bile onun projesi “*Öldürücü, düşünceden yoksun kapanışa ve tahakküme karşıt konumda yer alan, düşüncüyü ötekine açan, direnenlere katkıda bulunan, yeni düşünce ve eylem biçimlerinin yeniden canlılık kazanan yaratımını takviye eden*”¹³ bir içerik barındırmaktaydı. Onu, yaptığı tespitlerin sonucunda ortaya

---

¹⁰Jean Baudrillard, **Foucault'yu Unutmak**, Çev. Zeki Erdut, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 1998, s.65.

¹¹Baudrillard, **Foucault'yu Unutmak**, s.18.

¹²Allan Megill, **Aşırılığın Peygamberleri**, Çev. Metin Celal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998, s.364.

¹³Christopher Falzon, **Foucault ve Sosyal Diyalog**, Çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2001, s.110.

koyduğu resmin hissettirdikleriyle suçlamak pek sağlıklı bir yaklaşım gibi görünmemektedir.

Tekrar konuya dönecek olursak, iktidara dair “*Mümkün eylemler üzerinde işleyen bir eylemler kümesidir*”¹⁴ şeklinde yaptığı tanım aslında Foucault'nun iktidardan ne anladığının temel özetidir bir bakıma. İktidarın insan eylemleri üzerinde eylemde bulunmak olarak tanımlanması nasıl bir analiz imkanları çıkarabilir ortaya? Bu tanım aslında çok geniş bir iktidar sistematığı içermektedir. Bu tanıma dair inandırıcı bir itiraz aslında Foucault'nun analizini tek darbeye çökertecek kadar etkisi olur. Çünkü onun iktidara dair yaptığı çözümlerinin tamamında bu ilke korunmaktadır. İktidar bir yönetim olgusudur ona göre ve yönetim davranışlara yönelik bir işleyiştir. Onları yönlendirme ve olası sonuçlarını bir düzene koymaktır. Buradan şu sonuç da çıkmaktadır : “*Yönetmek, başkalarının mümkün eylem alanını yapılandırmaktır.*”¹⁵ İşte iktidarın öz dinamiğini bu ilişki oluşturur.

İktidarın bir yönetim ilkesi oluşu onun yapısına dair bazı çıkarımları mümkün kılar. İktidar, eylemlere ve davranışlara yönelmekteyse, birey ve nüfusa dair belli uygulamalar devreye sokmakta olmalıdır. Bir bireyin veya nüfusun eylemlerini yapılandırmak için yararlanabileceği usullere ihtiyaç duymalıdır. İşte Foucault bunu iktidar stratejileri ve taktikleri, daha genel anlamda da iktidar teknolojileri adını verdiği unsurlarla açıklar.

İktidar mücadeleleri sözü siyasal teoride çok başvurulan bir sözdür. Foucault, teorisyenlerin bu sözün en çok iktidar kısmıyla ilgilendiklerini öne sürerek, oysa asıl önemli olanın mücadele olduğunu iddia ederek mücadelenin yapısının iktidarı daha iyi anlamamıza yarayabileceğini belirtir. Ona göre, İktidar, bu mücadelenin işleyişindeki ilişki biçimlerinde ortaya çıkar. Toplumda sayısız mücadele çoğulluğunun bulunmasıyla birlikte iktidarın ve toplumsal ilişkilerin temelinde bu mücadelelerin bulunduğu, fikrini ileri sürer. Ebeveyn ve çocuklar arasında, öğretmenle öğrenciler arasında, patronla işçi

---

¹⁴Foucault, *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2*, s.77.

¹⁵Foucault, *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2*, s.80.

arasında, kurumlarla bireyler arasında ve devletle toplum arasında sürekli bir mücadele hali vardır. Bu mücadeleler aynı zamanda iktidar ilişkileridirler. Foucault iktidardan çok bu iktidar ilişkilerine önem verir. Çünkü sorunun asıl içeriğini ve yapısını bu kavramda anlamamızı, mümkün görür.¹⁶

Bir iktidar ilişkisinde, bir eyleme dair eylemde bulunurken amaca uygun sonucun alınabilmesi için bazı stratejilere ve taktiklere gerek duyulur. Bunun klasik iktidar yaklaşımlarındaki gibi temel ilkesi şiddet olması da gerekmez. Hatta şiddet en rasyonel ve ekonomik yöntem de değildir. Daha dolayımli veya direkt, daha fiziki ama şiddet içermeyen yollar da oluşturulabilir. Bir çok söylem, kurum, mimari yapılar, teorik yöntemler ve en önemlisi spesifik bilgi biçimleri devreye sokulabilir. Bunlar topyekün ele alındıklarında iktidar teknolojisini oluştururlar.

Foucault'nun iktidara dair teorisinde birçok boyut bir arada ve iç içe geçmiş haldedir. Ama genel bir şemayı tarif etmek mümkündür. Tarihsel bir an ve o ana denk gelen koşullar, bireyin ve nüfusun bu döneme uygun şekilde düzenlenmeleri ve uyarlanmaları ihtiyacı, bu ihtiyaca destek veren bir bilgi üretimi ve bu bilgi biçimlerinin imkan tanıdığı strateji ve taktikler boyunca işleme sokulan iktidar teknolojileri... genel şemanın bu olduğu söylenebilir. Bu şemanın açılımını ileriki bölümlerde disiplin iktidarı ve biyo-iktidara dair incelemelerde daha netlikle ve pratik düzlemde görülecektir. Ancak Foucault'nun iktidara dair çözümlemelerine temel olan yaklaşımları biraz daha açmak gerekmektedir.

Foucault, iktidarın kaynağını belli bir yapı ya da belli bir merkezin tepe noktasındaki kuruma yerleştiren bütün çözümlemeleri reddeder. Ona göre iktidarı bir üst yapı kurumu olarak gören ya da sınıf ilişkilerine bağlayan bütün modern kuramların yadsınması gerekir. Düzeneklerin, tekniklerin ve iktidar yordamlarının burjuva sınıfı tarafından icat edilmediğini ve bunların etkili tahakküm biçimlerini uygulamaya çalışan belirli bir sınıfa ait olmadığını söyleyerek marksizm'e eleştiriler yöneltir. Gerek Marksist gerekse de geleneksel iktidar kuramlarında ortak bir hata görür, Foucault. İktidara dair

---

¹⁶Foucault, **Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2**, s.124-126.

analizlerde ortak payda düzeyinde yapılan temel yanlısın kökenine indiğinde onun iktidarın hükümranlık modeli adını verdiği bir yanılısamaya ulaşır.

1.3. “Kralın Kafasını Koparmak”¹⁷

Foucault, geleneksel felsefi ve siyasal söylemlerde iktidarın ele alınışında bazı temel yanılışlara göndermeler yaparken onun hükümranlık kuramı olarak adlandırdığı bir yaklaşıma, daha doğrusu bir temel yanılısamaya özellikle önem verir. Bu kuramsal yaklaşım nerdeyse bütün iktidar söylemlerinde vücut bulan bir dizi hataya yol açar. Foucault'nun iktidar anlayışı öncelikle bu kuramsal yanılısamaya saldırısıyla, onun nedenli kısırlaştırıcı bir unsur olduğunu ortaya koymasıyla işe koyulur. İktidarın hukuksal-felsefi söylemi olarakta adlandırılan bu yaklaşımda, iktidar esas olarak kural, yasa ve yasaklama olduğu, izin verilen ile yasaklanan arasındaki sınırları belirleyen mekanizmaya işaret ettiği şeklindeki bir anlayış söz konusudur. Bu yaklaşım, iktidarı, hukuksal bir anlayıştan yola çıkarak düşündüğünden onu incelerken; iktidar nerededir, iktidarı elinde tutan kimdir, iktidarı yöneten kurallar hangileridir, iktidar toplumsal gövde üzerinde hangi yasalar sistemini inşa eder şeklinde bir dizi sorudan yola çıkarken iktidara dair asıl önemli olan incelikleri gözden geçirir. Bu sorular iktidarın ne'liğine yönelik açıklamaya davet eden sorulardır. Oysa bir iktidar incelemesi onun nasıl'ına yönelik olması gerekirdi. Yani temel soru iktidarın nasıl işlediği sorusudur.

Foucault “*Nasıl olur da toplumumuz, genel olarak batı toplumu, iktidarı bu kadar sınırlayıcı, bu kadar yoksul, bu kadar olumsuz bir biçimde tasarladı? İktidarı niçin her zaman yasa olarak ve yasaklama olarak tasarlıyoruz, bu ayrıcalık niye?*”¹⁸ şeklinde önemli bir soruyla hükümranlığın hukuki-felsefi kuramına yönelik eleştirel bir

---

¹⁷Michel Foucault, **Entellektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1**, Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay-Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000, s.75.

¹⁸Foucault, **Entellektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1**, s.143.

analiz geliştirir. Bu soru düzleminde bazı tarihsel süreçlere atıf yaparak işe koyulan Foucault bir dizi stratejik dönüşüme vurgu yapar.

Foucault, Batı toplumlarında Orta Çağ'dan beri hukuksal düşüncenin gelişimi esasen krallık iktidarı çevresinde oluştuğunu belirtir. Hukuksal yapı, krallık iktidarının talebi üzerine ve yine onun yararına, ona araç olarak ya da onu aklamak için geliştirilmiştir. Hukuk Batı'da krallık iktidarının hukuku olmuştur. Foucault, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından dağılan hukuksal yapının yeniden kurulmasına kaynaklık eden Roma hukukunun ortaçağın ortasında yeniden canlandığını belirterek, monarşik, otoriter ve mutlak iktidarı kuran teknik araçlardan birinin bu sürecin bizzat kendisi olduğunu iddia eder. Dolayısıyla krallık iktidarının kendi talebiyle ve onun yararına kralın kişiliğinin çevresinde hukuksal bir yapının oluşması söz konusu olmuştur. Yani, başka bir şekilde söylenirse Foucault'ya göre tüm Batı hukuk yapısının merkezi kişiliği kraldır. Söz konusu olan kral; genel sistemde ya da her halükârda Batı hukuk sisteminin örgütlenmesinde temel olarak söz konusu olan kral, kralın hakları, iktidarı ve iktidarının potansiyel sınırlarıdır. Hukukçular ister kralın hizmetkârı isterse de karşıtları olmuş olsunlar, her durumda bu büyük hukuksal düşünce ve bilgi yapılarında söz konusu olan her zaman krallık iktidarısıdır. Foucault, krallık iktidarının iki biçimde söz konusu edildiğini söyler. Ya krallık iktidarına, hangi hukuksal çatının iktidar yüklediğini, monarkın gerçekten de nasıl “hükümranlığın yaşayan bedeni olduğunu”, monarkın iktidarının, mutlak da olsa temel bir hukuka tam anlamıyla uygun olduğunu göstermek için; ya da tersine bu hükümran iktidarı nasıl sınırlandırmak gerektiğini, bu iktidarın hangi hukuk kurallarına uyması gerektiğini, meşruiyetini koruyabilmesi için iktidarın hangi sınırlara göre ve hangi sınırlar içinde uygulanması gerektiğini göstermek için.¹⁹

Hukuk sistemi ile yargı alanı, tahakküm ilişkilerinin, çok biçimli tabi kılma tekniklerinin sürekli aracıdır. Foucault için, hukuka, belirlenmesi gereken bir meşruiyet bakımından değil, yürürlüğe koyduğu tabi kılma prosedürleri bakımından bakmak

---

¹⁹Foucault, *Entellektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1*, s.143-150.

gerekir. İktidar üzerine yapılan araştırmayı hukuksal hükümranlık yapısı, devlet aygıtları, ona eşlik eden ideolojiler tarafına yönlendirmek yerine, analizi, hükümranlık değil tahakküm, iktidarın maddi uygulayıcıları, tabi kılma yöntemleri, bu tabi kılmanın yerel sistemlerinin bağlantıları ve kullanımları tarafına yönlendirmek gerekir.

Foucault'nun bu analizlerde hükümranlık kuramının tümden yanlışlığına vurgu yaptığı söylenemez. Söz konusu olan şudur: Feodal ve monarşik sistemlerin yaslandığı hukuki paradigma kendi dönemlerine dair iktidar yapılarını açıklamaya bir nebze uygun olabilir. Ancak on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda değişen toplumsal yapılar ve ekonomik sistemlerin sonucunda önemli bir fenomen meydana geldi: Oldukça  zel prosedürleri, bütünüyle yeni araçları, çok farklı ve büyük oranda hükümranlık ilişkileriyle mutlak anlamda uyumsuz bir yapısı olan yeni bir iktidar mekanizması ortaya  ıktı. Bu yeni iktidar mekanizması önceki yapıların dikkate aldığı yeryüzü ve onun nimetlerinden çok, öncelikle bedenler ya da bedenlerin yaptıklarıyla ilgili bir mekanizmaydı. Bedenlerden mal ve zenginlik yerine iş ve zaman çıkarmayı sağlayan, sürekli bir biçimde ve gözetleme yoluyla işleyen bir iktidar t r yd . Sıkı örülmüş bir maddi zorlamalar şebekesini  ng ren ve ilkesi, aynı anda doğrudan doğruya hem tabi kılınmış güçleri hem de onları tabi kılmanın gücünü ve etkililiğini arttırmak olan yeni bir iktidar ekonomisini tanımlayan bir iktidar t r yd  bu. Tam bu noktada Foucault, bu iktidar türünün hükümranlık teorisinin tarif ettiği ya da açıklamaya çalıştığı iktidar mekanizmasına tam anlamıyla taban tabana zıt olduğunu iddia eder. Ona göre hükümranlık teorisi bedenler ve bedenlerin yaptığı şeylerden çok daha fazla yeryüzü ve yeryüzünün nimetleri üzerinde işleyen bir iktidar biçimiyle ilintilidir. Hükümranlık teorisi iktidar tarafından zamanın ve işin değil, malların ve zenginliklerin yerinin değiştirilmesi ve mülkiyetiyle ilgilidir. Bu teori, iktidarı kesintisiz ve sürekli gözetleme sistemlerinden hareketle ve onların çevresinde değil; h k mranın fiziksel varlığından hareketle ve onun çevresinde temellendirmeyi sağlayan bir teoridir. Hükümranlık teorisi

mutlak iktidarı, iktidarın mutlak kullanımında temellendirmeyi sağlayan teoridir, yoksa asla iktidarı en az harcama ve en çok etki ile hesaplamayı sağlayan teori değildir.²⁰

Foucault'ya göre artık hiçbir biçimde hükümlanlık terimleriyle açıklanamayacak bu yeni tür iktidar, modern dönemin büyük icatlarından biridir. Endüstriyel kapitalizmin ve ona tekabül eden toplum türünün şekillenmesinin temel araçlardan biri de olmuştur. Hükümlan olmayan, dolayısıyla hükümlanlık biçimine yabancı olan, hükümlanlık teorisi terimleriyle tarif edilemeyen ve normal olarak hükümlanlık teorisinin büyük hukuksal yapısının da altını oymuş olan bu iktidar disiplinli iktidardır. Foucault'ya göre disiplinin söylemi yasanın söylemine yabancıdır. *“Dolayısıyla disiplinler, kural söylemi olan, ama hükümlanlıktan türetilen hukuksal kuralın söylemi olmayan bir söylem taşıyacaktır; bir doğal kuralın, yani normun söylemini taşıyacaktır. Yasanın değil, normalleştirilmenin kodu olan bir kod tanımlayacaklar; zorunlu olarak hukuk yapısının değil, insan bilimlerinin teorik ufku olan bir ufka gönderme yapacaklardır.”*²¹ Foucault, bu durumda artık iktidarı açıklayabilme niteliğini asla taşımayan bu hükümlanlık kuramından vazgeçilmesini önererek, iktidarın sağlıklı bir analizi için *“Kralın kafasını uçurmamız gerektiğini”*²² söyler.

Foucault'nun iktidar analizleri için temel önemde olan yöntemsel tutumunu ortaya koymak gerekmektedir. Foucault iktidara dair analizin yöntemsel sakıncalarını sadece hükümlanlık teorisi bağlamında ortaya koymaz; dikkat edilmesini önerdiği bazı hususların yanında izlenmesini tavsiye ettiği kimi yaklaşımları da ortaya koyar.

1.4. İktidarı Çözümlemek

Foucault, iktidara dair çözümlerinde geleneksel iktidar çözümlerinden oldukça farklı kimi yöntemsel yol haritaları sunar. Bir taraftan düşülen hataları göz

---

²⁰Foucault, *Entellektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1*, s.114.

²¹Foucault, *Entellektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1*, s.115.

²²Foucault, *Entellektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1*, s.117.

önüne sererken diğer taraftan da yapılması gerekenlere dair öneriler ortaya koyar. Öncelikle, iktidarın belirlenmiş ve meşru biçimlerini merkezlerinde, genel mekanizmalarının ya da toplu etmenlerinin neler olabileceği bağlamında çözümlenmektense tersine iktidarı, kılıcallaştığı sınırlarında, son çizgilerinde kavramak; yani iktidarı en bölgesel, en yerel biçimleri ve kurumlar içerisinde, özellikle bu iktidarın, kendisini düzenleyen ve sınırlayan hukuk kurallarından taşarak, bunun sonucunda bu kuralların ötesine uzandığı, kurumların içine yerleştiği, teknikler içerisinde somutlaştığı ve kendine, somut hatta gerekirse şiddet içeren müdahale araçları sağladığı yerde ele alınmasını önerir. Nitekim Hapishanenin Doğuşu'nda görüleceği üzere, ister monarşi hukukunun ister demokratik hukukun hükümlerinde cezalandırma erkinin nerede ve nasıl kurulduğunu öğrenmeyi araştırmamış. Bunun yerine cezalandırmanın, cezalandırma iktidarının, ister işkence, idam, ister hapsedme olsun, birtakım yerel, bölgesel, somut kurumlar içerisinde nasıl somutlaştığını öğrenmeye gayret etmiş. Bu olguları, cezalandırmanın somut aygıtlarının, hem kurumsal, hem fiziksel, hem de şiddet içeren dünyası içinde görmeye çalışmıştır.

Foucault'ya göre iktidarı niyeti ya da kararı düzeyinde incelememeliyiz. Onu içinden kavramaya çalışmamalıyız. “*İktidar kimde? Kafasında ne var? Ve iktidara sahip olan neyi arar?*”²³ gibi soruları sormamalıyız. Tersine iktidarı, gerçek ve pratik uygulamalar içerisine bütünüyle nüfuz ettiği taraftan incelemek; bir anlamda iktidarı, çok geçici olarak, nesnesi, hedefi, uygulama alanı diyebileceğimiz şeyle doğrudan ve anında ilişkiye girdiği, başka deyişle iyice yerleştiği ve gerçek etkilerini gösterdiği yüzey açısından incelemek daha verimli olacaktır. Foucault, bu bağlamdaki analizini iktidarın hükümdar temsiline değil, uyruklara ve uyruklaştırma stratejilerine kaydırır. Beden ve onun enerjisi, arzuları, kapasiteleri düzleminde onun yeniden inşa süreci göz önüne konur.²⁴

Foucault'ya göre iktidar, bir bireyin diğer bireyler üzerindeki, bir grubun diğer

---

²³Best, Kellner, **Postmodern Teori**, s.152.

²⁴

gruplar üzerindeki veya bir sınıfın diğer sınıflar üzerindeki egemenliği olarak ele almamak gerekir. İktidar, çok yukarıdan ve çok uzaktan bakılması dışında, ona sahip olan ve yalnızca onu elinde bulunduranlarla, ona sahip olmayan ve ona katlananlar arasında paylaşılan bir şey değildir. Alain Touraine'nin isabetle belirttiği gibi “*Modernliğe yönelik hemen hemen tüm eleştirel düşüncelerin zaafı, merkezi bir iktidarın, yani devletin ya da egemen sınıfın iktidarının her şeye kadir olmasını varsaymalarından gelir.*”²⁵ Oysa Foucault her şeye kadir merkezi bir yoğunlaşmadan ziyade, iktidarı dolaşımda olan ya da daha doğrusu yalnızca zincir biçiminde işleyen bir şey gibi çözümlenmesi gerektiğini söyler. Ona göre iktidarın yeri belirlenemez hiçbir zaman, birilerinin elinde değildir, hiçbir zaman bir zenginlik ya da bir mal gibi sahiplenilmez. İktidar ağ biçiminde işler ve bu ağ üzerinde bireyler dolaşmakla kalmazlar, sürekli olarak bu iktidara katlanmak ve iktidarı uygulamak durumundadırlar. Hiçbir zaman iktidarın rıza göstereni ya da hedefi olmazlar, her zaman onun araçları olurlar. Başka deyişle iktidar, bireyler üzerinden işler, onlara uygulanmaz. Yöntem konusunda Foucault'nun bir diğer tutumu, en tepe noktadan veya bir merkezden yayılacak, aşağıda nereye kadar uzandığını, ne ölçüde çoğaldığını, ne ölçüde toplumun en küçük öğelerine dek sürdüğünü görmeye çalışacak gibi bir iktidar analizi yapılmamalı. Tersine, iktidarın yukarıya doğru bir çözümlenmesini yapmak gerekir. Yani sonsuz-küçük mekanizmalardan yola çıkarak ardından da, kendi mantıklılığı ve bir anlamda kendi teknolojisine sahip olan bu iktidar mekanizmalarının giderek genelleşen mekanizmalar ve global egemenlik biçimleri tarafından nasıl sarmalandığını, kullanıldığını, kaydırıldığını, dönüştürüldüğünü, yer değiştirildiğini, yayıldığını görmek gerekir. Foucault için iktidarın bu dikey tasavvurundansa tersine, en alt düzeylerde iktidar olgularının, tekniklerinin, usullerinin nasıl etkide bulduklarının incelenmesi çok daha verimli analiz sahaları açar. Böylelikle bu usullerin nasıl yer değiştirdiğini, yayıldığını, değiştiğini ama özellikle de global olgularca nasıl kuşatıldığını, ilhak edildiğini ve daha genel iktidarların ya da ekonomik çıkarların, hem özerk hem de

---

²⁵Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, Çev. Hülya Tufan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.186.

sonsuz-küçük olan bu iktidar teknolojilerinin oyunu içerisine nasıl sızdığını görme imkanı doğar.²⁶

Foucault, bu yaklaşımını, deliler ve çocuk cinselliğine dair 17. yüzyılda uygulanan iktidar stratejilerinden bahsederken, çok açıklıkla ortaya koyar. Burjuvazinin egemen sınıfa dönüşmesiyle delilerin kapatılması arasındaki ilişkiye dair kolaycı bir çözümleme: Sanayiye dayalı üretimde delinin üretkenlikten uzak, yararsız birisi olduğu için kendisinden kurtulması gerektiğini ve bu doğrultuda onlara karşı kapatma stratejisinin uygulamaya konduğunu söylenebilmek. Aynı şey, çocuk cinselliği konusunda da yapılabilir ve şu söylenebilmek: Burjuva sınıfının egemenliği temel alınarak çocuk cinselliğinin bastırılması nasıl 17.-18. yüzyıllardan başlayarak insan bedeni asal üretim gücüne dönüştüğü için, üretken güçlerin oluşmasına indirgenemez olan bütün harcama biçimleri sürülmüş, dışlanmış, cezalandırılmıştır. Foucault'ya göre bu türden sonuçlar çıkarmak her zaman mümkündür, bunlar hem doğru hem de yanlıştır. Ama fazlasıyla kolaydır, çünkü bunun tam tersini yapabilir ve kesin olarak, burjuvazinin egemen sınıf olduğu ilkesinden yol alarak, buradan cinsellik ve çocuk cinselliği denetimlerinin kesinkes istenmeyen şeyler olduğu sonucuna varılabiliirdi; oysa tersine, sonuçta cinsellik yoluyla bir işgücü oluşturmanın önemi ölçüsünde ihtiyaç duyulan şeyler bir cinsellik eğitimi, cinsel terbiye, erken cinsel gelişmişliktir. Ne kadar çok işgücü olursa, kapitalist üretim sistemi o kadar kusursuz ve doğru işleyebilecekti.²⁷

Foucault'nun burada göstermek istediği şey, burjuva sınıfının egemenliği gibi bir genel olgudan aşağıya doğru yayılan iktidar etkilerinin tasvirini ortaya koymaktansa, tersine, aşağıdan başlayıp tarihsel olarak, deliliğin dışlanması, cezalandırma, cinselliğin yasaklanması gibi konularda, denetim mekanizmalarının nasıl etkili olduğuna; ailenin, doğrudan doğruya çevrenin, hücrelerin somut düzeyinde ya da toplumun en alt

---

²⁶ Foucault, **Entellektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1**, s.180-183.

²⁷ Michel Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003, s.130..

düzeylerinde, bu cezalandırma, bastırma ya da dışlama olgularının nasıl kendi araçlarına, kendi mantığına sahip olduğuna, nasıl birtakım gereksinimleri karşıladığına bakmak gerektiğidir. Ona göre, bu iktidar mekanizmalarının nasıl belirli bir anda, belirli bir konjunktürde ve belirli birtakım değişimler aracılığıyla, ekonomik olarak kazançlı ve siyasal olarak yararlı olmaya başladığını göstermek gerekiyor. Böylece, aslında burjuvazinin neye ihtiyaç duymuş olduğunu, sonuç olarak sistemin nerede çıkarını bulmuş olduğu kolayca görülebilir. Burada önemli olan delilerin dışlanması ya da çocuk cinselliğinin gözetlenmesi ya da yasaklanması değildir. Bizzat dışlamanın ve gözetimin tekniği ve yöntemidir. Belirli bir andan itibaren, burjuvazi için bir yarar oluşturan, bir yararı temsil eden, dışlama mekanizmaları, gözetleme teknikleri, cinselliğin, deliliğin, ve hatta suçluların tıbbileştirilmesidir. Burjuvazinin üstünde durduğu şey deliliği dışlama ve çocuk cinselliğini gözetleme mekanizmalarının, belirli bir andan itibaren ve incelenmesi gereken nedenlerden ötürü, belirli bir ekonomik kazanç, belirli bir siyasal yararlılık sağlamış olması, ardından global mekanizmalar ve sonunda bütün bir devlet sistemi tarafından çok doğal bir biçimde kolonileştirilmiş ve desteklenmiş olmasıdır. Bu iktidar tekniklerini temel alıp, bunlardan yol alarak ve belirli bir bağlam içerisinde ve belirli nedenlerden ötürü bu tekniklerden doğan ekonomik çıkar ya da siyasal yararlılıkları göstererek, sonunda bu mekanizmaların nasıl gerçekten bütünün birer parçasına dönüştüğünü anlaşılabilir. Kısacası, burjuvazi delilerle değil, delilerin üzerindeki iktidarla ilgilenir; burjuvazi çocuğun cinselliğiyle değil, çocuğun cinselliğini denetleyen iktidar sistemiyle ilgilenir. Burjuvazi, suçluların, ekonomik olarak büyük önem taşımayan cezalandırılmalarını ya da tekrar topluma kazandırılmalarını kesinlikle umursamaz. Buna karşın, suçlunun denetlenmesini, takip edilmesini, cezalandırılmasını, ıslah edilmesini sağlayan mekanizmaların bütününden, burjuvazi için, genel ekonomik-siyasal sistemin içerisinde işleyiş kazanan bir yarar doğar. İşte Foucault'nun iktidara dair analizinde kullandığı yöntem bu örnekte oldukça bariz duruma gelir.

2. Foucault'da İktidar Teknolojileri

2.1. Disiplin İktidarı

Foucault'nun iktidar analizlerinde iki ayrım, daha doğrusu birbirleriyle kesişen, birbirini takip eden ve birbirleriyle bütünleşen iki iktidar formu temel önem arz eder. Bunlar, disiplinsel-normalleştirme iktidarı ve biyo-iktidardır. Sözü geçen iktidar formlarını incelemeden önce Foucault'nun iktidar analizinde temel öneme sahip başka bir konuya değinmek gerekir.

Foucault, bir iktidar kipinin işlerliğini veya iktidar ilişkilerini strateji ve taktikler düzleminde ele alınmasını teklif eder. İktidar, baskı veya şiddet ile mutlak bir itaat sağlama şeklinde tezahür etmez. O, strateji ve taktiklerle işler. Tarih boyunca da farklı kiplerde ortaya çıkar. İktidar yapılarının geçirdiği dönüşümler özellikle stratejiler bağlamında gerçekleşir. Foucault, iktidarın işleyişine dair radikal bir yaklaşım ortaya koyar. Ona göre asıl önemli olan her bir düzene denk gelen stratejik ve taktiksel değişimlerdir.²⁸

Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* kitabında iktidarın mikrofiziğinin analizi için temel önemdeki iki iktidar kipinden biri olan disiplinsel-normalleştirme iktidarını çok detaylı ve çarpıcı analizlerle ortaya koyar.

17. ve 18. yüzyıllar (klasik dönem diye adlandırır) iktidarın uygulanmasında kimi icatlara ve oluşlara sahne olur. İnsan bedeni farklı bir bağlamda ve daha farklı bir anlayışla bilginin hedefi olur. Foucault, buna “*Bedenin siyasal teknolojisi*”²⁹ adını verir. “*Tam olarak bedenin işleyişinin bilgisi olmayan bir beden bilgisi ve onları yenme*

---

²⁸Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Yayınları, 2000, s.95.

²⁹Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.60.

*yeteneğinden daha fazla bir şey olmak üzere, onun güçlerine bir egemen olma...*³⁰ Bu bilgi türüne de Foucault “anatomo-siyaset” der.

Klasik dönemde beden üzerine iktidar stratejisi değişmiştir. Çünkü “... *Özünde, mevcut (ve o ana kadar kurumlaştırılmamış) toplumsal denetim araçlarının iflası ya da en azından giderek artan bariz yetersizliği olduğunu; dönemin güçlü ve zenginleri arasındaki bu denetim yetersizliğinin, toplumsal düzenin tehdit altında olduğu duygusunun ‘efendisiz halk’ın -yer değiştiren, yurtsuz, başıboş bir nüfus, düzensiz kalabalık, ayak takımıvarlığından kaynaklanan deneyimle ortaya çıktığı*”³¹ bir kriz durumu hissedilmekteydi. Bu krize karşı iktidar mekanizmaları yeni bir strateji yönünde evrilmeye başlar. Beden artık, simgesel bir anatominin nesnesidir. İktidar bedeni bu bilgi türüyle kuşatır, nüfuz eder ve yönetir. Ve “*Bedenin bu siyasal kuşatılması*” der Foucault “*Karmaşık ve karşılıklı ilişkilere göre, onun ekonomik kullanımına bağlıdır; bedenin iktidar ve egemenlik ilişkileri tarafından kuşatılmasının nedeni büyük ölçüde, üretim gücü olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat buna karşılık bedenin işgücü olarak oluşması ancak onun bir tabiyet ilişkisi içine alınması halinde mümkündür*”³²

Foucault, iktidarın beden üzerine bu yeni stratejisinin temel hedefini üretkenlik-itaat ekseninde temellendirir. "yararlı beden" üreten bedendir ve bu ancak itaat ettirilmesiyle sağlanabilir. Disiplin tam da burada önem kazanır. Bedene dayatılan bu ikili süreç eş zamanlı işlemektedir. Beden bir yandan itaat ettirilerek, öte yandan yararlı hale getirilmektedir. Disiplin iktidarı itaati ve yararı bedende inşa eder. Bu inşa sürecinin niteliği Foucault'nun analizinin en can alıcı kısımlarını oluşturur. Bu yüzden üzerinde daha fazla durmayı gerektirmektedir.

Foucault, 17. ve 18. yüzyıllarda geçmişte olandan farklı bir şekilde bedenin iktidarın hedefi ve nesnesi durumuna geldiğini söyler. Öyle ki, disiplinler bu dönemde

---

³⁰Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.63.

³¹Zygmunt Bauman, **Yasa Koyucular ve Yorumcular**, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Metis Yayınları, 1996, s.92.

³²Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.63.

genel egemenlik kurma formülleri haline gelmişlerdir. Bedene mülkiyet şeklinde bir hakimiyet değildir, söz konusu olan; onu şekillendirme ve eylemlerini yönetebilmektir. *“Disipliner teknikler faaliyetin sürekli dayatılması ve düzenlenmesine yönelik tarifeleri, performansı gözetlemeye yönelik gözetim önlemlerini, yazılı raporlar gibi sınavları ve uyumu ödüllendirerek direnişi cezalandırmaya yönelik dosyaları ve çalışma ahlakı gibi ahlaki değerleri dayatmaya ve güçlendirmeye dönük, ‘normalleştirici yargı’yu içerir”*³³

Foucault, analize toplumun üretken olmayan hatta marjinal diyebileceğimiz deliler, sapkınlar, suçlular, genel olarak anormal sayılan unsurları ele alarak başlar. Geçmişteki iktidarların toplumun bu kesimlerine karşı uygulamış oldukları yöntemleri ve klasik dönemde meydana gelen strateji değişikliklerini ortaya koyar. Hapishanenin Doğuşu kitabında suçlulara karşı uygulanan aleni ve görkemli cezalandırma ritüellerinin yerini gözden uzakta ve sadece cezadan ibaret olmayan yeni tekniklere bırakışını analiz eder. Ve daha sonra analiz nesnesi tüm toplumsal beden olur. Bu konuda Foucault'nun demek istediği öz olarak şudur: 17. yüzyıla kadar gerek ortaçağ monarşileri gerek feodalitede iktidarlar bedene ya sahiplik bağlamında ya da şiddet, el koyma ve boyun eğdirme şeklinde uygulanmaktaydı. Ama klasik dönemde bedenin imkanları, nitelikleri ve kabiliyetleri ön plana çıkar. Buna koşut olarak da bir beden bilgisi, ‘teknik- siyasal bir sicil’ ortaya çıkar. Ezmek, dışlamak ve boyun eğdirmenin yerini bu beden bilgisi ve yeni stratejileri içeren onu terbiye etmek, kabiliyetlerini arttırmak, uyarlanabilir kılmak ve itaat-yarar düzleminde programlamak söz konusu olur. Disiplin bu programın ana aygıtını temsil eder. Foucault, Hapishanenin Doğuşu'nda, *“Disiplinlerin tarihsel anı, yalnızca becerilerinin gelişmesini ve bağımlılığının ağırlaştırılmasını değil de, onu aynı mekanizma içerisinde daha fazla yararlı hale getirdiği ölçüde daha da fazla itaatkar kılan (ve tersine) bir ilişkiyi oluşturmayı hedefleyen bir insan bedeninin doğduğu andır... İnsan bedeni onun derinlerine inen, eklemlerini bozan ve onu yeniden oluşturan bir iktidar mekanizmasının içine girmektedir. Aynı zamanda bir iktidar mekaniği de olan*

---

³³Best, Kellner, **Postmodern Teori**, s.67-68.

*bir siyasal anatomi doğmaktadır.*³⁴ demektir. Disiplin, bu siyasal anatomiye dayanarak bedenleri onlardan beklenen niteliklere göre yeniden inşa etmektedir.

Disiplin iktidarının ilk olarak işlediği mekanlar; okullar, hastaneler, askeri örgütler, atölyeler ve fabrikalardır. Bu mekanlarda örneğin okullarda, kolejlerde, ortaçağ manastırlarda uygulanmakta olan bazı yönetim-denetim tekniklerine benzeyen ancak artık daha ayrıntıya dayanan ve daha incelikli taktikler devreye girer. İşte bu bağlamda bu yeni olanı ve ana dinamiği temsil eden şeyin adeta beden üzerine bir bilim gibi işleyen ve Foucault'nun disipline dair analizinin ana eksenini yapılandıran siyasal anatomi (anatomo-siyaset) daha fazla açmakta fayda vardır.

2.2. Anatomo-Siyaset

Foucault, bilimler veya bilgi biçimlerinin oluşumuna dair özellikle "Kelimeler ve Şeyler" ve "Bilginin Arkeolojisi" adlı kitaplarında üzerinde durduğu şeyler bir bilgi biçimi olarak siyasal anatomi için de geçerli görünmektedir. Burada, konuya bağlı kalma ilkesi göz önünde bulundurularak, bu anlatımlara çok girmeden sadece anatomo-siyasetin oluşum koşulları ele alınmıştır.

Foucault, klasik dönemde insanın kazandığı yeni anlam ve öneme değinirken onun biyolojik, ahlaki, felsefi niteliğine değil; bir emeğe ve üretkenlik kapasitesine atıf yapar. Klasik dönem aynı zamanda kapitalizmin geliştiği döneme denk gelir. İnsan emeği bağlamında daha önemli hale gelmiştir. Ama bu emeğin yararlı hale gelebilmesi için insanın ve bedeninin itaat ettirilmesi gerekmektedir. Tarihsel koşullar geçmiş yöntemlerin sürdürülebilirliğini ortadan kaldırmıştır. İtaatin sağlanması yararı ortaya çıkarmak veya bedenden çekip almak için yeterli koşulları sunmamaktadır. Foucault, yazılarında biraz örtük veya geçiştirilme şeklinde görülen bir yaklaşımla yeni ekonomik düzenin ihtiyaçları doğrultusunda bedenin kuşatılmasına işaret etmektedir. İktidarın yeni

---

³⁴Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.210-211.

stratejisi artık zora ve baskıya dayanmayan ama tamamen fizik-beden üzerinde işleyen bir siyasal teknolojiye vurgu yapmaktadır. *“Bu teknoloji tabii ki dağınık, sürekli sistematik söylemler halinde nadiren formüle edilmiş durumdadır; çoğu zaman yamalı bohça gibidir. Çok dağınık usuller ile aletleri devreye sokmaktadır. Sonuçlarının tutarlılığına rağmen çoğu zaman çok biçimli bir düzenlemeden ibarettir. Üstelik onun yerini ne belli bir kurum tarzı içinde ne de bir devlet aygıtı içinde belirlemek mümkündür”*³⁵

Beden, anatomo-siyaset olarak adlandırılan bilginin nesnesi olarak ortaya çıkarken bir teknoloji ile kuşatılmaktadır. Söylemler, kurumlar ve aletler vasıtasıyla bu süreç işlerlik kazanmaktadır. Bedenin bu kuşatılışı ve iktidarın hanesine kaydoluşunu mümkün kılan bedene dair bu farklı ve yeni bilgi türünün devreye girmesiyle sağlanmıştır. *“Bireylerden bir bilme alanı çekip çıkarma ve aynı zamanda özneliliğin hakikatini ele geçirme iktidarı; iktidara, yayılma, insanları önceden görme, öngörme ve denetleme olanağı verir”*.³⁶ Bedenin, anatomo-siyaset ile itaat eden, hesaplanabilir, uyarlanabilir üretken ve yararlı bir beden haline gelişi, ne şekilde işlemekte olan bir mekanizmalar bütünüyle mümkün olabilmiştir? Anatomo-siyaset hangi stratejiler ve taktiklerle hamurunu istenen kalıba sokmaktadır? Disiplin iktidarı, bu siyasal anatomi ve teknolojiyle ne şekilde kesişmektedir? Bu sorular klasik dönemde Foucault'nun iktidarın mikro fiziği dediği sistemin oluşumuna dair mekanizmaların açıklanması bağlamında kilit önemdedir.

---

³⁵Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.92.

³⁶Judith Revel, **Michel Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi**, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Otonom Yayınları, 2005, s.121.

²⁹Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.316.

2.3. Disiplin İşlemleri

Foucault disiplini şöyle tanımlamaktadır: “Disiplin ne bir kurumla, ne de bir aygıtla özdeşleşebilir: o bir iktidar tipi, iktidarı icra etmenin bir tarzı olup, koca bir aletler, teknikler, usuller, uygulama düzeyleri, hedefler bütünü içermektedir; o bir iktidar fiziği veya anatomisidir, o bir teknolojidir.”³⁷

Belli kurumlarda kök salan ve zamanla tüm toplumsal bedene yayılan disiplin iktidarı, ilk başta “Eylemin mekan içinde dağıtılması”³⁸ işine girer. Okullar, hastaneler, tımarhaneler, askeri örgütlenmeler ve fabrikalar bu işlemin ilk mekansal modellerini oluştururlar. Bu mekanlarda bir amaca yönelik eğitim, hizmet veya üretim işlemleri için bireylerin hem ayrıştırılması hem de bütünlüklü bir işleyişe göre birbirlerine uyumlulaştırılması söz konusu olur. Öncelikle mekansal yapı bir “çitleme” işlemine göre dizayn edilmiştir. Bu kısmen bir yalıtma uygulamasına denk düşer. Bu dışsal bir alana nazaran olduğu gibi derece ve mertebelerin ayırt edilmesine istinaden içsel olarak da yapılandırılan bir işlemdir. Dışarıya karşı yalıtılan bireyler içeride de hücrenel bir mimari ve işlevsel yerleştirilmeye tabi tutulurlar. Bu işlem yetenekler, karakterler ve düzeylere göre sınıflandırıcı bir uygulamadır. İşaretler ve semboller, hareket ve zaman ekonomisi ve itaati yapılandıran bir dizi prosedür sürecin dinamiğini oluşturur.

Yukarıda adı geçen her bir kurumda uygulamaya sokulan disiplin geçmişte de var olmaktadır. Ancak klasik dönemin yürürlüğe soktuğu işlem pek çok yeniliği barındırmaktaydı. Gerek manastırlardaki eğitim sisteminde gerekse ordudaki disiplinsel uygulamalar daima mevcuttu. Ancak klasik dönemde işleme sokulan uygulama daha incelikli, ayrıntıyı kuşatan ve işlev bazında daha farklı amaçlara yönelik stratejilere dayanır. “İlk büyük disiplin işlemlerinden biri” der, Foucault, “karmaşık, yararsız veya tehlikeli kalabalıkları düzenli çokluklar haline dönüştüren ‘canlı tablolar’ın

---

³⁰Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.121.

³⁰Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.224.

oluşturulmasıdır. 'Tablolar' oluşturmak 18. yüzyıl bilimsel, siyasal, ekonomik teknolojisinin en büyük sorunlarından biri olmuştur: Bitki ve hayvan bahçeleri düzenlemek ve aynı zamanda canlı varlıkların rasyonel sınıflandırmalarını yapmak: Malların ve paranın dolaşımını gözlemek, denetlemek, düzene bağlamak, bir ekonomik tablo inşa etmek; insanları teftiş etmek, varlıklarını ya da yokluklarını fark etmek ve silahlı kuvvetlerin genel ve süreli bir sicilini oluşturmak; hastaları dağıtmak, onları diğerlerinden ayırmak, hastane mekanını titizlikle bölümlere ayırmak ve hastalıkların sistematik bir tasnifini yapmak; iki kurucu unsurun -dağıtım ve çözümleme, denetim ve anlaşılabilirlik- birbirleriyle dayanışma içinde olduğu bir sürü ikiz işlem. Çoğulu örgütlemek, onu katetmek ve ona egemen olmak için kendine bir araç sağlamak söz konusudur; ona bir 'düzen' dayatmak söz konusudur.³⁹

Disiplinin icra edilmesi bakışlar aracılığıyla zorlayan bir düzenleme, görmeye olanak veren tekniklerin iktidarın olanaklarını arttırdıklarını ve bunun yansıması olarak baskı altına alma araçlarını bu baskıların uygulandığı kişileri açıkça görülebilir kıldıkları bir makine gerektirmektedir. Klasik dönem boyunca bilim tarihinin övgülerinden çok azını muhafaza ettiği insanın çokluğunu gözetleyen şu 'gözlem evlerinin' yavaş yavaş kuruldukları görülmektedir. Foucault, gözetimin disiplinsel iktidarın uzmanlaşmış bir çarkı olduğu ölçüde, belirleyici bir ekonomik işlemci haline gelmekte olduğunu belirtmektedir.

Disiplin ile bedenlerin denetimi 17. yüzyıldan itibaren kışla, hastane, okul ve hapisanede uygulanmaya başlanmıştır. Foucault, disiplinsel iktidarın başarısını hiyerarşik gözetim, normalleştirici yaptırım ve bunların birleştirilmesinin sınav altında gerçekleştirilmesi gibi basit araçların kullanılmasına bağlamaktadır.⁴⁰

Dağınık atölyelerin yanı sıra, hem türdeş, hem de sınırları belirli olan büyük manifaktür alanlar gelişmektedir: Önce bir araya getirilen bu manifaktürler, sonra 18.

---

³⁹Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.316.

⁴⁰³⁰Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.226.

yüzyılın ikinci yarısında fabrikalar; bu bir ölçek değişimidir, aynı zamanda yeni bir denetim şeklidir. Fabrika açık bir şekilde manastıra, kaleye, kapalı bir kente benzetilmektedir; muhafız, kapıları ancak işçiler girerken açacaktır ve çalışmaların başladığını bildiren zil çaldıktan sonra, bundan bir çeyrek saat sonra kimsenin içeriye girme olanağı olmayacaktır; gün bitiminde atölye şefleri anahtarları manüfaktürün kapıcısına teslim etme durumundadırlar. O da bunun üzerine kapıları tekrar açmaktadır. Bunun böyle olmasının nedeni, üretim güçlerinin yoğunlaşmalarının ölçüsünde, bu durumdan en çok avantajı sağlamanın ve bu yoğunlaşmanın olumsuzluklarını önlemenin; malzeme ve aletleri korumanın ve emek gücüne egemen olmanın söz konusu olmasıdır.

Foucault'nun disipline dair analizi bir bakıma bir rasyonelleşme sürecini anlatır gibidir. Ancak Foucault bu kavrama pek değinmez. Çünkü O, tek bir bütünsel rasyonelleşmeden ziyade çeşitli rasyonelitelere atıf yapar. Ancak her ne kadar bu şekilde belirtme de analizi 17. ve 18. yüzyıl rasyonelleşmesinin her alana yayılmasının bir sonucu olarak görülmektedir. İnsanların belli yapılarda toplandıkları, kayıt altına alındıkları, izlenebildikleri, ıslah edilebildikleri veya yönetilebildikleri bir düzenin inşası, ya da farklı şekilde söylenecek olursa, belirli bir coğrafyada veya devlette nüfusun yönetimi her ne bağlamda olursa olsun -sınıfsal, ekonomik veya ideolojik vb. ihtiyaçlara göre- tıpkı bilimde veya tarihsel ilerlemenin o anında varolan rasyonelite veya teknolojik düzeyden yararlanılmaması söz konusu olamaz. Belli kurumlar ve yapılar vasıtasıyla toplumun disiplin iktidarının yönetimine girmesi, beden üzerinde uygulanan hem soyut hem de maddi bir dizi işlemle sağlanmaktadır. Seferber edilen aygıtlar hem belli bir bilgi biçimleri şeklinde soyut ama işlevsel hem de içinde mimari biçimler, parçasal ve hücrel konuşlanmalarla kurumsal maddiliklerdir. Burada bütünlük dispoitifin stratejik etkisinde sağlanmaktadır. Çünkü dispoitif söylemsel olan ve söylemsel olmayanın stratejik ilişki biçimleri şeklinde ortaya çıkar. Rasyonelizasyon kavramını pek kullanmayan Foucault, analizinin tutarlılığını dispoitif kavramı ve ona verdiği anlam ve işlevle sağlamaktadır. Düşüncenin özü şudur: Tarihin bir anında yani

klasik dönemde “*İnsan birikiminin, sermaye birikimine uygun kılınması*”⁴¹ ihtiyacı doğmuştur. Bunun için disiplin devreye girer. Disiplin kendi başına yasa ve kurallar olarak işlemez. Beden çok yönlü kuşatılmalıdır. Eylemler üzerine uygulanan bir eylem, ancak onun tüm sahasının tüm koşullarının yapılandırılmasıyla mümkündür. Bu içsel olduğu kadar dışsal kimi aygıtları gerektirir. Bedenin itaat ettirilmesi ve yararlı hale getirilmesi gereklidir ve bu, içine kurumları, mimari biçimleri, bilgi biçimlerini ve yeni hakikat inşalarını da alan bir dizi unsurun eş anlî veya eş güdümlü devreye girmesiyle mümkün olur. Bu bir tertibatı hayata geçirir. Her bir unsur birbirini desteklediği ve tamamladığı gibi birbirlerini itmekte ve daha mükemmel zorlamaktadırlar. Bedenler dolayısıyla bireyler yeniden inşa edilmektedirler. Bir norm ortaya çıkmıştır ve bedenler bu norm çerçevesinde ıslah edilmekte, geliştirilmekte ve yönetilmektedirler. Yani normalleşmektedirler. Disiplin iktidarı ‘bir normalleştirme iktidarı’dır.

Foucault'nun disiplin iktidarına dair analizi onca titizlikle işlenmişliğine rağmen oldukça önemli bir ihmali de içermektedir. Bu denli büyük bir dönüşüm, bu denli incelen teknikler ve iktidarın bu eşgüdümlü çarkı, hangi dinamik veya güce dayanarak işleyebilmektedir sorusunun cevabı kaçınılmaz olarak devlet olacaktır. Foucault'nun iktidara bir merkez belirlemekten kaçınmak konusunda (özellikle bu merkez devlet olması söz konusu olduğunda) gösterdiği tutuculuk, analizlerinde birçok perspektifin dışlanmasına sebep olmuştur.

Foucault'nun disiplin iktidarının işlemlerinin mümkün kılan kimi yapı ve buluşlardan söz etmiştik. Bunların içinde en kilit buluş Jeremy Bentham'ın bir hapisane modeli olarak geliştirmiş olduğu panopticon'dur. Foucault, panopticon'un disiplin iktidarının ana aygıtı olarak uzunca üzerinde durur. Çünkü disiplin iktidarı denetime dayanmaktadır ve denetim de gözetimi gerekli kılar. Klasik dönem en mükemmel gözetime ihtiyaç duymaktaydı ve bunu panopticonda bulmuştur.

---

⁴¹Revel, **Michel Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi**, s.130.

2.4. Panopticon

Foucault, *Deliliğin Tarihi* adlı eserinde Orta Çağ'da cüzamlıların o büyük dışlanışını uzunca anlatır. Hapishanenin Doğuşu'nda ise klasik döneme doğru büyük bir veba salgınıyla ilgili “*Vebaya uğrayan kentten*”⁴² bahseder. Cüzamlılar dışlanarak, kapatılarak kontrol edilmişti. Vebaya karşı önlem ise daha farklı olmuştur. Daha bireysel ve daha etkili bir strateji devreye sokulmuştur. Her bir mahalle, her bir ev ve tüm bireylerin gözetimiyle, kaydıyla veba kontrol altına alınmıştır. Ancak tek sorun veba değildir. Ortada ihtiyaca göre uyarlanması ve denetlenmesi gereken kalabalıklar vardır ve onların gözetimi daha yaratıcı çözümlere ihtiyaç duymaktadır.

2.4.1. Gözetim

J. Bentham'ın bir hapishane modeline dair tasarlamış olduğu panopticon tarzı mimari yapı Foucault için eşsiz bir kaynak işlevi görmüştür. Panopticon ona göre siyasetin ve iktidarın "Kolomb Yumurtası"dır. Klasik dönemin hatta günümüzün iktidarı da panopticon modelinde icra edilmekte ve işlev görmektedir.

Bu mimari modelin önemi şuradadır: Disiplin iktidarı kalabalıkları belli kurumlara yerleştirip onları istediği şekle sokmaktayken çok güçlü, titiz, daimi ve ekonomik (daha az gözetmenle daha büyük kalabalıkları gözetleyebilme) aygıtlara ihtiyaç duymaktaydı. İşte panopticon, bu ihtiyaca en iyi karşılık veren modeldir. Foucault'ya göre, klasik dönemden günümüze kadar iktidarın bedenle kurduğu ilişki panopticon genelleşmiş modelinde icra edilmekte ve işlev görmektedir. Panopticon, ortada gözetleyenlerin bulunduğu ancak onların görünmediği bir kuleyi dairesel olarak çevreleyen suçluların kaldıkları hücrelerden oluşan bir mimari yapı tasarımıdır. Bu tasarım her bir hücreyi görünür kıldığı ölçüde, hapishanede bulunan her bir suçluya dair

---

⁴²Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, s.289-292.

kesintisiz ve bireysel bir gözetimi de mümkün kılmaktadır. Görünmeyen bir odaktan kesintisiz bir gözetime tabi olan suçlunun bedeni, her an izleniyor oluşun içsel etkisiyle suçluyu kendi davranışlarının denetimcisi olmaya teşvik eder. Panopticonun her an hazır ve nazır gözleri ve var olmayan bedeni, suçlunun bedeninde fiziki bir baskı kurar.⁴³

Suçluların bu şekilde bireyselleşmiş bir gözetime tabi kılınması onların davranışlarına yaslanan ayrıntılı bir kayıt, sicil ve doküman yığını meydana getirir. Her bir suçluya dair bu kişisel tutumlar dökümantasyonu, suçlunun bedenini sınıflandırmakla beraber, ona nüfuz edecek, bedenine sızacak teknik bilgiyi de olanaklı kılmaktadır. Kriminoloji ve suç sosyolojisi disiplinleri böyle bir arşivin derinliklerinde suçluyu inşa edeceklerdi.

2.4.2. Panopticon'un Yayılması

Foucault, panopticonun bir kez uygulanmaya başlandıktan sonra, hapisanelerden, diğer birçok kurumsal yapılara yayılma eğilimine girdiğini ve birçok işlevle donatıldığını belirtir.

Panopticon modelinde de her bir hücre tek bir kuleden kontrol edilebilme imkanına sahip olması bağlamında denetimin en ekonomik işleyişine imkan sağlamaktaydı. Her bir bireyin kaydını tutmak, eylemlerini gözetlemek, kimliklerini saptamak ve arşivler oluşturmak zamanla bu modeli kendi yapısına uyarlayan ve kendi usullerine göre işleme sokan diğer kurumların pratiklerine de sirayet eder. Hastanelerde hastalıklar ve hastalar ayrıştırılmakta ve sınıflandırmanın imkanı doğmaktadır. Her bir hastalık çeşidi dağıtıma tabi tutulmakta ve hastalar bu dağıtıma uygun olarak yatırılmakta, gözetilmekte ve buna bir yığın arşivsel/kayıtsal bilgi eşlik etmektedir. Atölyelerde ve askeri birliklerde aynı şekilde düzenlemeler yürürlüktedir. İşin bireysel

---

⁴³ ³⁰Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.325-326.

dağılımı ve bu bireysel işlemlere denk düşen mimari kuruluşlarla fabrikalar da panopticon modelinde kurulmuştur.

Panopticon kimi yorumcuların yanlış değerlendirdikleri gibi ne "*Her şeyi bilen Hıristiyan tanrısı*" ne de "*Freudyan üst-ben*" gibi anlaşılmalıdır.⁴⁴ O sadece bir dönemin kendini dayatan bir sorununa karşı getirilmiş teknik bir çözümdü.

Panopticon, kurumlar düzeyinde denetim ve gözetimin en işlevsel ve stratejik modeli olmakla birlikte, tüm toplum söz konusu olduğunda, onun yerini aynı modeli kullanmakla birlikte polis alır. Polis panopticon modelinin topluma yönelik bir formudur. Ancak Foucault'nun polis konusunda söyledikleri klasik dönemin koşulları bağlamında ele alınmalıdır. Bu dönemde polise yüklenen işlev oldukça geniş kapsamlıdır. Hayatın tüm veçhelerini gözetleyen ve denetleyen bir işlevle iş görmektedir. Polis öncelikle hem bireysel hem de toplumsal bağlamda işlem görmektedir, geniş bir arşiv ve biyografik belgesel dökümantasyonla tüm toplumu kayıt altına almaktadır. Panopticon'un tüm hücreleri gören gözü artık tüm toplumu gözetlemek ve denetlemek üzere toplumun içinde ve her yerde bulunmaktadır. Polis "*Toplumsal bünyenin tümünü bir algılama alanı haline dönüştüren, çehresi olmayan bir bakış gibi olmalıdır: Her yere yerleştirilmiş binlerce göz hareketli ve her zaman uyanık dikkatler, hiyerarşik hale getirilmiş upuzun bir şebeke*"⁴⁵ dir. Bu şebekenin, bu modern iktidar teknolojisinin mitolojik figürü olan panopticon "*Görünüşte teknik bir soruna getirilen çözümden başka bir şey değildir; ama bir toplum tipinin bütünü onun boyunca resmolmaktadır.*"⁴⁶ Modern iktidar, tarihte görülmemiş düzeyde, yöneldiği nesnelere, yani bireyi ve nüfusu, kusursuz bir bilgelikle denetim altına almakta ve kuşatmaktadır. Bir bakıma panopticon gerçekleşen bir ütopyadır.

Foucault'nun genelde hapisane sistemi özelde ise panopticon uygulamalarına dair analizleri oldukça titiz ve tutarlı bir nitelikte olsa da Mark Poster'in belirttiği gibi

---

⁴⁴Madan Sarup, **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm**, Çev. Abdülbaki Güçlü, İstanbul, Ark Yayınları, 1997, s.108.

⁴⁵Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.314.

⁴⁶Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.317.

Foucault, “*Panopticon sisteminin disiplinci sınırlandırmalarına mahkumların nasıl tepki verdiği sormaz*” ve Poster haklı olarak, Hapishanenin Doğuşu'nda Foucault'nun hapishane sisteminin başarısızlığını anlattığı bölümler için, “*Mahkumların hapishane sistemine verdikleri tepkiler açıklanmadığında, sistemin başarısızlığı, metinde davetsiz misafir gibi oturur.*”⁴⁷ demektedir.

2.5. Biyo-İktidar

Foucault'nun iktidar analizlerindeki ikinci büyük teknoloji Biyo-iktidar'dır. Foucault, biyo-iktidarı tarihsel bir dizi görüngüde analiz eder. Her ne kadar kaçınsa da süreklilik nosyonundan kendini kurtarabildiğini söyleyemeyiz. Çünkü biyo-iktidarın stratejisi geçmişte uygulanan bazı iktidar tekniklerinden devralınan unsurlar temelinde vücut bulmuştur. Bu durum Foucault'nun yazılarında açıkça gözükmektedir. Biyo-iktidarın arkaik ve Orta Çağ'daki formları 18. ve 19. yüzyıllarda modern devletin kurumları tarafından geliştirilerek devralınacaktır. Önce Mısır, Asur ve İbraniler'de görülen daha sonra da hıristiyanlığın gelişimiyle kurumsallaşan, papazlık kurumuyla devam eden bu iktidar türü Foucault'nun pastoral iktidar dediği bir iktidar türüdür.

Pastorallığın doğasında yönetmenin bir çağa ve kültüre ait formları gizliydi. Onun biyopolitikte, dönüşmüş formuyla yeniden vücut bulması yeni bir yönetim biçiminde tezahür etmişti. Bu olgu biyo-politiğin siyasi rasyonaliteyle kesişmesi sürecine atıf yapar. Biyo-iktidarın açıklanmasına geçmeden önce Foucault'ya göre bu iktidarın arkaik ve Orta Çağ formu olan pastoral iktidarı ve onun yeni bir siyasi rasyonalite tarafından canlandırılması bağlamında yönetimsellik olgusunu biraz açmamız gerekmektedir.

---

⁴⁷Mark Poster, **Foucault, Marksizm ve Tarih**, Çev. Feride Güder, İstanbul, Otonom Yayınları, 2006, s.150.

2.5.1. Pastoral İktidardan "Yönetimsellik"e

Foucault'nun tanımladığı biyo-iktidar, yaşam üzerine kurulu bir iktidardır. Yaşamı kuşatan bir iktidarın nasıl bir yönetim stratejileri sayesinde hayat bulacağını ileride anlatılacaktır. Öncelikle bu iktidar kipinin tarihsel arka planında yer alan pastoral iktidarın açıklanması gerekmektedir. Çünkü biyo-iktidarın mekanizmaları ve mantığı bahsettiğimiz tarihsel formların gelişmiş stratejilerle farklı bir tarihsel dönemin koşul ve imkanları boyunca yapılanmıştır.

Pastoral iktidar başta dinsel temelde yapılanan bir iktidardır. Arkaik modelinde kral ve uyrukları arasında bir ilişkidir. Mitolojik figürünü çoban ve sürüsü metaforlarında temsil bulur. Başlangıçta Tanrı'nın insanlığın çobanı olduğu ve bireylerin sürü olarak O'na ve O'nun kurallarına mutlak itaati, bu sayede de O'nun koruyuculuğuna dayanan bir ilişki ve yapı söz konusudur. İbrani toplumlarında Tanrı işlevlerini; yetkisini devrettiği Davut'un üzerinden Davut'un "çoban" olmasıyla yerine getirir. Çoban sürüyü korur; yönetir; onların yaşamını idame ettirebilmelerinin imkanlarını yaratır. Bu onun sürüye karşı görevidir. Sürüyü oluşturan her bir unsur da çobana itaat eder ve kendilerini çobanın mutlak hakimiyetine teslim ederler. Çoban kendini sürüsü için fedakarlık yapmakla yükümlü görür. Ancak çobanın bu zor görevi bazı koşullarda yerine getirilmektedir. Çoban sürüsünün her bir unsuru hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Krallık iktidarı ve uyrukları için de durum aynıdır.⁴⁸ Her bir bireyin yaşamı bilinir kılındıkça krallığın uyruklarına karşı sorumluluklarını iyi yerine getirebilir. Onlar için doğru kararları verebilmek, onları iyi yola teşvik edebilmek, yaşamlarında düzeni ve mutluluğu tesis edebilmek krallığın sorumlulukları arasındadır. Ve bunlar her bir bireyi kapsayan bir bilgiyle mümkün olacaktır. Bu arkaik model hristiyan ortaçağda büyük idari monarşilerde özelde ise kilise ve papazlık kurumunda yeniden ortaya çıkar. Strateji daha gelişmiş ve değişmiştir. Ancak öz sabit kalmıştır. İktidar hala dinsel temeldedir.

---

⁴⁸ Foucault, *Entellektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1*, s.282-283.

Kilisenin kurumsallaşması gerek dünyevi gerek hesap gününe dair selametın hakikatını sahiplenen ve aracısı olan bir iradeyi ortaya koyar.

Foucault, 18. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan bir fenomen olarak bireyleştirici iktidarın bir dağılımına ve örgütlenmesine vurgu yapar. Bahsettiği şey aslında modern devlettir. Bireylerin üstünde onları yok sayan bir yapıya değil, aksine onları hem bireysel hem bütünsel olarak odağına alan bir yapıya atıf yapmaktadır. Bir bakıma modern devlet bir bireyleştirme matrisi ya da pastoral iktidarın yeni bir biçimi olarak görülebilir. Ancak bazı farklılıklarla yeniden vücut bulmaktadır. Artık insanların öte dünyadaki selametleri bağlamında değil, o selameti bu dünyada inşa etme bağlamında bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Bu dünyadaki selamet söz konusu olunca selametın içini dolduran unsurlar değişime uğramaktadır. Sağlık, refah, güvenlik ve bunun gibi yaşam standardına işaret eden unsurlar ön plana çıkar. Yani geleneksel pastorallığın dinselliği modern devlette amaçlar bağlamında dünyevileşmişti. Pastorallığın arkaik ve ortaçağ formlarına göre gerek uygulayıcılar gerekse de işlevler bağlamında farklılıklar meydana gelmişti. Tanrının yeryüzündeki gölgesi bir kral veya kilise kurumunun yerini modern devlet yapılanması, kurumsal ağlar ve birçok alanda hizmet veren özel şirketler, gönüllü kuruluşlar, hayırsever dernekler vb. gibi yapılar almaktaydı. Bu yapılar işlevler bazında da yaşamın standardını azamiye taşıyacak roller üstlenmekteydi. Bu durumda çok daha geniş bir düzlemde işlevlerle işlem görmekteydiler. Bu süreç insanların bilgisini iki rol etrafında gelişmesine odaklanmaktaydı. Bunlardan birisi, nüfusla ilgili olan globalleştirici ve niceliksel rol, diğeri de bireylerle ilgili olan analitik roldü. Bütün bunlar, yüzyıllar boyunca belli bir dinsel kuruma bağlı kalmış olan pastoral türden bir iktidarın yeniden ortaya çıkıp aniden tüm toplumsal bedene yayıldığını ve birçok kurumda destek bulduğunu içerir. Artık şeylerin doğru düzenlenişi gibi tüm toplumsal yüzeyin doğru düzenlenişi söz konusu olmaktadır ve bu yönetimsellik olarak adlandırılan bir olguda dışa vurulur.⁴⁹

---

⁴⁹ Foucault, **İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4**, s.337.

2.5.2. Yönetimsellik

Foucault, "ruhların yönetimi"nden yönetimin özel bir biçimi olan siyasal yönetime geçiş, aynı zamanda daha önce siyasal tahayyülde rastlanmayan bir sorunun doğuşuyla işaretlenebileceğini belirterek: Yönetimin alanı ve nesnesi nedir ve hangi tip rasyonliteye göre yönetilmelidir? soruları temelinde yeni bir algıya atıf yapmaktaydı. Foucault'ya göre bu sorular, gerek Ortaçağ Hıristiyan düşüncesinin, adil bir yönetim nasıl olmalıdır?, gerekse de Machiavelli'nin, akıllı bir prens neler yapmalıdır? sorularının kapsamının ötesinde yerini bulan yeni bir nesne alanının doğuşuna işaret etmektedirler. Yönetim sorununa 17. ve 18. yüzyılda verilen cevap, devlet akli olarak tanımlanan, devletin gücünü arttırmak için, kaynaklarını ortaya çıkartacak; dinden ekonomiye, sanata, sağlık hizmetlerine ve özellikle de eğitime, kısaca hayatın her alanına düzenleyici olarak müdahale edecek bir bilgi ve teknikler bütünüdür. Bu yönetim teknolojisinin konusu, o halde artık hukuki-söylemsel modelin uğraştığı egemenle, hukuksal bir ilişki içerisinde bulunan özneler değil de; çalışan, yaşamını sürdüren ve ekonomik edimde bulunan bireyler olacaktır.⁵⁰

İktidarın yeni nesnesinin ne olduğu, yönetim teknolojisi tarihinin ikinci aşamasında daha bariz bir hal alır. Foucault, burada 1705 basımlı, N. Delamare tarafından Fransız devlet memurları için hazırlanmış bir kılavuza başvurur. Söz konusu kitap onbir alt bölümden oluşmakta, her bir bölümde polisin ilgilenmesi gereken yaşam alanı tasvir edilmektedir: Din, ahlâk, sağlık, iâşe, cadde ve kentsel yapılar, kamu güvenliği, güzel sanatlar, ticaret, fabrikalar, hizmetliler ve fabrika işçileri, nihayet yoksullar. İktidar kendini artık, öldürme ve yaşamasına izin verme temelinde bir tasarruf hakkına sahip olmakla sınırlamayıp, nüfus ve toplum kavramlarına en ince

---

⁵⁰Michel Foucault, **İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2007, s.85-90.

ayrıntlarına kadar düzenleyici olarak müdahale etme hak ve yükümlülüğünü taşıdığı yeni nesnelere bulmuş oluyor.⁵¹

Devletle nüfus arasındaki iktidar ilişkisi, bir yandan beden üzerinde yoğunlaşan disiplin teknikleriyle, diğer yandan ise nüfus politikaları, sigorta ve sağlık hizmetleri, eğitim, istihdam vb. türü düzenlemeler üzerinde yükselir. Foucault liberal devlete geçişi, liberal düşüncenin teorik ve ideolojik boyuttaki gelişiminin sonucu olarak değil de, yönetim tekniklerinin kullanımı ve verimliliği üzerinden açıklamayı yeğlemektedir. 17. yüzyılın polis yönetim modeli anlayışının karşısına, 18. yüzyıldan beri içinde yaşamakta olduğumuz yönetimselliği çıkarır. Foucault, Machiavelli'nin Prens adlı eserinde yapılan çözümlemeyi ele alarak iktidar ve onun sahip olduğu toprak ve tebasına dair konumunu analiz eder. Prens'in kendine miras kalan veya fethettiği bir toprak parçası ve o toprak parçası üzerinde yaşayan tebaya göre bir dışsallığı söz konusudur. Foucault'ya göre Machiavelli'nin yaklaşımı şu şekildedir: Prens sahip olduğu toprak ve tebasına karşı iktidarını koruyacağı ve geliştireceği bir strateji uygulamaya sokmalıdır. Amaç ve hedef; koruması gereken bir toprak veya tebaya dair değil, Prens'in kendi iktidarına yöneliktir. Bu durum, bir ilişkiye gönderme yapar: Prens ile bu toprak ve tebası arasındaki ilişki. İşte Prens bu ilişkiye yönelik siyaset oluşturur. Toprağın veya tebanın kendisi ile bir ilgilenme söz konusu değildir. Foucault'nun bu örneğe başvurmasının sebebi, yönetilen şeylere göre dışsal olan yönetim erkinin uyguladığı usule atıf yapmak içindir. Kendi başına bir erek olmayan ama bir ereğe yönelik uygulanan taktikler bütünü olarak yönetim, hükümlerlik teorisinin yasaya dayanan yönetim anlayışından, bir yönetim sanatına geçiş veya çözümlemeyi bu düzleme konumlandırmaktadır. Foucault'ya göre yönetim bir yasa işlemi olarak değil "şey"lerin doğru düzenlenmesine dair taktiklerle açıklanmalıdır.⁵²

Yönetim sanatının can alıcı noktası, ekonominin siyasi pratik alanına sokulmasıdır. On sekizinci yüzyılın kimi iktisatçıların yaklaşımı olan, en iyi yönetimin

---

⁵¹ Foucault, **İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4**, s.74.

⁵²Foucault, **İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4**, s.246-250.

ekonomik bir yönetim olduğuna dair yaklaşımın yavaş yavaş olgusalılık düzeyine erişmesi söz konusu olur. Foucault, bu süreci, yönetim sanatının artık ekonomi modeli biçiminde ve bu modele göre iktidarı kullanma sanatına dönüştüğü şeklinde tarif eder.⁵³

2.5.3. "Yönetim, Şeylerin Doğru Düzenidir."

Foucault, Machiavelli'in Prens'inde belirtilen prensliğin toprakları ve prensin iktidarı vurgusunun 16. ve 17. yüzyılın birçok metninde artık görünmez olduğunun, yönetim tanımında toprak parçasına hiçbir şekilde değinilmediğinden bahseder. Artık söz konusu olan şeylerin yönetimidir. Yönetim belirli bir toprak parçasında değil, insanların ve şeylerin meydana getirdiği karmaşık zeminde analiz edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, yönetimin ilgi alanına giren şeyler insanlardır artık. İlişkileriyle, bağlarıyla, zenginlik kaynakları, geçim araçları, kendine göre özellikleri olan toprak parçası, iklim, sulama koşulları, verimlilik, vb. başka şeylerle iç içe geçmiş olan; âdetler, alışkanlıklar, hareket etme ve düşünme biçimleri, vb. başka şeylerle ilişkilerindeki insanlardır. Ve yine açlık, salgın hastalık, ölüm gibi kazalar ve talihsizliklerle ilişkilerindeki insanlardır. Yönetimi karakterize eden şey bu genel idare biçimidir ve ailenin toprak mülkiyeti ya da bir prens için bir toprak üzerinde hükümranlık kurmak ikincil şeylerdir. Esas olan, insanlardan ve şeylerden meydana gelen bu karmaşık yapıdır.

Yönetim, şeyleri, yönetilen şeylerin hepsi açısından uygun olan bir ereğe götürecek şekilde doğru olarak düzenleme biçiminde tanımlanmaya başlanması çok sayıda spesifik amacı içerdiğini görebiliriz. Örneğin, yönetimin bu yeni inşası, olabilecek en büyük miktarda zenginliğin üretilmesini, insanlara yeterli geçim araçları sunulmasını, nüfusun çoğalabilecek duruma gelmesini, vb. sağlamak zorunda kalacaktır. Dolayısıyla, bu yeni literatüre göre yönetimin amacı haline gelecek bir dizi spesifik ereksellik oluşur ve bu çeşitli ereklere ulaşmak için şeyler düzenlenmelidir. Burada Foucault, düzenleme

---

⁵³ Foucault, **Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2**, s.351.

teriminin önemli olduğunu belirtir; çünkü klasik hükümlanlık mantığında yasalara itaati gerçekleştirilmesini sağlayan şey yasanın kendisiydi. Yasa ve hükümlanlık mutlak anlamda ayrılmazdı. Yönetim örneğinde söz konusu olan ise, tam tersine, insanlara bir takım yasalar dayatmak değil; tersine şeyleri yönlendirmek, yani yasalardan ziyade taktiklere başvurmak ve eğer gerekirse de yasalardan taktikler olarak yararlanmaktır. Yani şeyleri, birtakım araçlarla şu ya da bu amaca ulaşılabilir bir şekilde düzenlemektir.

Foucault, burada önemli bir dönüm noktasına geldiğini düşünür. Hükümlanlık, amacı kendi varlığında içerilen bir yapıydı ve işleyişinin araçları kendi yasalarıydı. Oysa yeni yönetim olgusunun mantığı, kendisinin idare ettiği şeylerde, yönlendirdiği süreçlerin mükemmelleştirilmesi ve incelmesinde saklıydı. Ve yeni yönetim olgusunun araçları yasalar değil, bir taktikler dizisidir.⁵⁴

Foucault'nun analizi bu yönetimsellik olgusunun oluşum sürecini nüfus sorununun ortaya çıkışıyla ilişkilendirmektedir. Demografik büyümenin yanında getirdiği sorunlar idare etmeyi oldukça güçleştirmiştir ve yeni yöntemleri gerekli kılmıştır. Burada kritik eşik, nüfusun, yönetimin nihai amacı olarak görünmeye başlamasıdır. Hükümlanlığın tersine yönetimin nihai amacı yönetme ediminin kendisi değil; nüfusun refahı, nüfusun koşullarının iyileştirilmesi, zenginliğinin, yaşam süresinin, sağlığının, vb. artmasıdır. Yönetimin bu amaca ulaşmak için başvuracağı araçlar bir anlamıyla nüfusun kendisine özgüdür. Nitekim yönetim de bu doğrultuda ya doğrudan geniş çaplı kampanyalarla ya da dolaylı olarak, halk tamamen farkında olmasa bile, doğum oranlarının yükseltilmesini, nüfus akışının belirli bölgelere ya da faaliyetlere doğru yönlendirilmesini, vb. mümkün kılacak tekniklerle nüfusun kendisi üzerinde çalışacaktır. *“Nüfus ihtiyaçların, özlemlerin öznesidir, ama aynı zamanda, yönetimin ellerinde bir nesne durumundadır; yönetim karşısında ne istediğinin*

---

⁵⁴ Foucault, **Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2**, s.196.

farkındadır, ama kendisine yapılanların farkında değildir.”⁵⁵ Bu süreç, yeni bir sanatın, daha doğrusu kesinlikle yeni taktik ve tekniklerin doğuşunu gösterir. Foucault bir yönetim bilgisinin oluşması, daha geniş anlamda nüfusla ilgili tüm süreçlerin, yani bugün ekonomi dediğimiz şeyin bilgisinden hiçbir biçimde ayrılamaz olduğunu söyleyerek, ekonomi politiğin oluşmasının, zenginliğin tüm unsurları arasından yeni bir öznenin, nüfusun ortaya çıkışına bağlı olduğunu belirtir. Tam da bu düzlemde Foucault önemli bir tespitte bulunarak ekonomi politik diye adlandırılan yeni bilimin, nüfus, toprak parçası ve zenginlik arasındaki sürekli ve çok çeşitli ilişkilerin oluşturduğu, yeni ağın algılanmasından ortaya çıktığını ifade eder. “Başka bir deyişle” der Foucault, “Bir yönetim sanatından siyaset bilimine, hükümlerlik yapılarının hâkim olduğu bir rejimden, yönetim teknikleriyle yönetilen bir rejime geçiş, on sekizinci yüzyılda nüfus teması ve sonuçta ekonomi politiğin doğuşu çevresinde olmuştur.”⁵⁶

Foucault, yönetimselliğin ortaya çıkma sürecini, dönüşen aygıt ve stratejileri ortaya koyarken, nüfusun bir bilgi kaynağı, bir müdahale alanı ve yönetim tekniklerinin bir amacı olarak ortaya çıkışını sağlayan mekanizma ile ekonomiyi ve ekonomi politiği yönetimin bu alandaki müdahalesinin bilimi ve tekniği olarak tanımlayan süreç arasındaki derin tarihsel bağlantıyı göstermek istemiştir. Yönetim, nüfus ve ekonomi politik, büyük dönüşümleri iteleyeni on sekizinci yüzyıldan itibaren güçlü bir çizgi oluşturduğunu ve bu çizginin henüz günümüzde bile yok olması söz konusu olmadığını belirtmektedir.

Son olarak eklemek gerekirse, on sekizinci yüzyılda keşfedilen bir "yönetimsellik" çağında yaşadığımızı haber verir Foucault: Esas olarak nüfusa dayanan ve ekonomik bilgiye gönderme yapan ve bu bilginin araçlarını kullanan bu yönetim devleti, güvenlik aygıtları tarafından denetlenen bir topluma tekabül eder. Bu yüzden

---

⁵⁵Michel Foucault, **Entellektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1**, s.321.

⁵⁶Foucault, **Entellektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1**, s.283.

Foucault endişesini: “Sanırım ‘yönetim’ sorununun geniş ölçekli olarak yeniden değerlendirilmesiyle biçimlenecek büyük bir bunalımın eşiğindeyiz”⁵⁷ diyerek ifade eder.

Foucault, bugün hala içinde yaşamakta olduğumuz bu süreçlerin analizini çok daha derinleştirmiştir. Onun son eseri olan Cinselliğin Tarihi'nde nüfusun kontrolü ve nüfus siyasetini mümkün kılan taktik ve stratejiler bağlamında oluşan yeni bir olguya işaret eder. Bu olgu nüfusu olduğu kadar, tüm yaşamı da kuşatan biyo-iktidarın, ta kendisidir.

2.5.4. Biyo-İktidar ve Biyo-Politika

Yukarıda pastoral iktidardan söz ederken bu iktidar kipinin dinsel bir kaynağa dayandığını belirtmiştik. Kral ve uyrukları veya papaz ve inanan bireyler arasında; koruyucu, yol gösterici, onların yararı doğrultusunda gözetici, onları doğruya ve doğru yola teşvik eden ve bunu sağlayabilmek için her bir bireye kadar onları kontrol eden, onlar hakkında bilgi sahibi olmasını gerektiren bir ilişkiden söz etmiştik. Biyo-İktidar Foucault'ya göre pastoral iktidarın seküler modelini oluşturur. Dinsel temeldeki pastoral iktidara göre biyo-iktidar, ekonomik-yönetimsel bir düzlemde dünyevi nitelikler ihtiva eder. Arkaik Doğu Akdeniz toplumlarında ve uzun bir aradan sonra erken ortaçağ Hıristiyan toplumlarında ortaya çıkan pastoral iktidar, 18. yüzyıldan itibaren oldukça farklı strateji ve taktiklerle donanmış olarak tekrar ortaya çıkar. Her bir dönemdeki kipler ne kadar farklılıklar arz etse de temel işlev ve yapı sabit kalmaktadır.

Yaşam, en belirgin şekilde 19. yüzyılda iktidarın hedefi haline gelmiştir. Yaşam üzerinde uygulanan iktidarın bu ortaya çıkışı ve oturduğu zemin Foucault'nun hükümler teorisiyle daha anlaşılır olur.

Hükümler teorisi klasik teorisinde "yaşam ve ölüm hakkı" gibi bir olgu söz konusudur. Hükümler öldürme yetkisi onun yaşam üzerindeki iktidarıdır. Hükümler

---

⁵⁷Michel Foucault, **Marx'tan Sonra**, Çev. Gökhan Aksay, İstanbul, Çivi Yazıları Yayınları, 2004, s.177.

yaşamaya izin verebildiği gibi öldürmeye de karar verebilen kişidir. Ancak 19. yüzyılda siyasal hukukta da izleri görülebilen bir dizi değişiklik meydana gelir. İlke değişime uğrar. "Yaşatma ve ölüme bırakma" siyasal hukukun ve hükümlerliliğin, bir bakıma iktidarın yeni ilkesi ve stratejisi haline gelir. Bu değişimlerin siyasal ve hukuksal düzlemde yansımaları olmuştur. Hükümlerliliğin hakları masaya yatırılmakta, yaşam üzerindeki hakları ve mutlak karar vericiliği sorgulanmaktadır. Hükümlerliliğin, üzerinde iktidarını kullandığı bireylerin varlığıyla ve yaşamıyla hükümlerliliğin olur. Bu durumda onun yaşam üzerindeki hakkı meşru olmayan bir haktır. Toplumsal sözleşme söz konusu olduğunda da hükümlerliliğin varlığı ona o hakkı verenlerin yaşama güdüsüyle bağlantılıdır. Bu durumda Foucault, "Yaşam gerçekten de hükümlerliliğin haklarından biri olabilir mi? Hükümlerliliğin hakkının kurucusu yaşam değil midir? Ve hükümlerliliğin uyruklarından onların üzerinde yaşam ve ölüm erki kurmayı yani çok basitçe onları öldürme erki talep edebilir mi gerçekten? Yaşamın, sözleşmenin ilk başlangıçtaki temel gerekçesi olduğu ölçüde sözleşme dışında kalması gerekmez mi?"⁵⁸ şeklinde 18. yüzyılın siyasal tartışmalarının can alıcı sorularını tekrar eder.

Bir denge gerekmektedir ve iktidarın manevrası bu dengeyi yeni baştan kurar. Foucault, bu sürecin siyasi-felsefi yönleri üzerine onun yönteminin gereği ve doğal sonucu olarak pek durmaz. O, bu süreci iktidar mekanizmaları, teknikleri ve stratejileri bağlamında analiz eder.

17. ve 18. yüzyıllar disiplin iktidarının yürürlükte olduğu dönemlerdir. İktidar teknikleri beden üzerine odaklanmıştır. Bedenin bir dizi iktidar teknolojileriyle amaca uygun kalıplara sokulduğu bir süreç işlemiştir. Ancak 18. yüzyılın ikinci yarısında disiplinci bir metoda başvurmayan yeni bir iktidar teknolojisi ortaya çıkmaktadır. Bu teknoloji disiplinci teknikleri de uyarlayarak içinde barındıran, daha doğrusu ondan da gerektiğinde yararlanan yeni bir iktidar şebekesidir. Temelde, farklı düzeyde iş gören, farklı araçlar kullanan bir yapıdır söz konusu olan. Bu yeni iktidar teknolojisinin işleyeceği, vücut bulacağı yüzey insanların yaşamı olacaktır: "Beden-insanla değil de

---

⁵⁸Michel Foucault, **Toplumunu Savunmak Gerekir**, s.247.

yaşayan insanla, canlı varlık insanla, hatta, bir anlamda tür-insanla...”⁵⁹ ilgilenecektir. Disiplin kalabalıkların yönetimi, gözetimi ve eğitimi bağlamında beden üzerinde işlem yapmaktayken, bu yeni teknoloji yaşama özgü doğum, ölüm, üretim, hastalık gibi toplumsal boyutu olan süreçlerden etkilenen bir kitle olarak nüfus olgusuna odaklanır. Disiplin iktidarına altlık eden ama aynı zamanda sürecin ana dinamiğini oluşturan anatomo-siyasetten farklı olarak nüfus ve yaşam bağlamında insan türüne yönelmiş bir biyo-politika ortaya çıkmaktadır.

İnsanların doğumları, ölümleri, üreme ve doğurganlık gibi olayları oransal bilgisi 18. yüzyılın ekonomik ve toplumsal koşullarıyla bağlantılı bir yönelişle nüfusun ilk kez bir bilgi nesnesi ve denetlenmesi gereken bir olgu olarak ortaya konması biyo-politikanın yeni bir iktidar teknolojisi olarak ortaya çıkmasına zemin olmuştur. Bu dönemde bir nüfusbilimi olarak beliren bilgi biçimiyle nüfusa dair bahsedilen olguların istatistiksel ölçümleri işleme konur. İlk başta doğal süreçler olarak görülen nüfusun bu dinamiklerinin kontrol edilebilir hale getirilebilmesinin yöntemleri keşfedilir. Bu bilgi türleriyle bir nüfus siyaseti yapabilmeyenin imkanları ortaya çıkar. Sadece üreme, doğurganlık vb. gibi olguların kontrol edilebilmesi değildir söz konusu olan; bu bilmeler salgın hastalıklar veya normal hastalık ve ölümler dahil bir dizi yaşam olaylarını kapsamına alır. Nüfus düzeyinde her türlü tehdit ve istikrarsızlık kaynağı sadece siyasal değil büyük ölçüde ekonomik temelde kontrol edilebilir hale gelir. Emek gücü, çalışma sürelerinin kısalması, enerjide israf ve üretimde düşme gibi güncel problemlere dair stratejileri de mümkün kılan bir birikim oluşur.

18. yüzyılın sonunda tıbbi tedavilerin eşgüdümü ve bilginin merkezileşmesiyle beraber kamu sağlığı görevini üstlenen hijyen eğitimi ve nüfusun tıbbileştirilmesi işlevi gören bir tıbbın doğuşuna da şahit olunur. Bu işlevler birkaç on yılda daha geniş bir yüzeye dağılır. Yaşlılar ve yaşlılık sorunları, başka bir deyişle çalışamaz hale gelen birey sorunlarının yanında kazalar, çeşitli sakatlıklar ve anomali hastaları gibi birçok alan tıbbın ve bu merkezde, biyo-politiğin nesnesi haline gelirler. Biyo-politikanın stratejileri,

---

⁵⁹Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, s.248.

bu konulara kilise ve yardım kuruluşlarınınkinden daha kapsayıcı ve işlemsel yaklaşımlarla işler. Bu gelişmelere paralel, bu politikaya uygun zemin, kurumsal yapılarda ortaya çıkmaktadır; sigorta, kolektif tasarruf ve güvenlik mekanizmaları vb. *“Karakteristik bir biçimde modern olan bu kurumlar, daha aydınlanmış ve rasyonel bir çağın insani ürünlerinden ziyade, yayılan bir iktidarın daha etkin ve daha tedirgin edici araçları”*⁶⁰ idiler.

Biyopolitik stratejiler bununla da kalmaz, daha geniş bir alana yayılım eğilimine girer. Yaşamın tüm zeminleri ve süreçlerine nüfuz etmeye başlar. İnsan soyu, tür olarak, canlı varlık olarak insan varlıklarıyla onların çevresi, yaşam ortamı arasındaki coğrafi, iklimsel vs. ortamın kesintisiz etkileri olsun, her boyut dikkate alınmaya başlanır. Biyopolitika bütün bu sonu gelmez yaşama dair unsurları ele almaya başlaması ve bu bağlamda gelişen bilgilerle iş görmesiyle insanlara ve yaşamlarına müdahalede bulunabilen bir mekanizmalar bütünüdür. İşte 18. yüzyılda disiplin iktidarından farklı olarak ortaya çıkan, yeni bir iktidar teknolojileri bütünü olan bu iktidar kipi, Foucault'nun biyo-iktidar dediği şeydir.

Disiplinci iktidarın nesnesi ve hedefi olan bireysel beden biyo-iktidarın doğrudan hedefini oluşturmaz. O nüfus olarak adlandırılan toplumsal bedende işlem gören bir iktidardır. Buradan yola çıkan bu iktidar ve onun teknolojisi disiplinci mekanizmaların işlemlerinden çok farklı bir takım işlemleri olan mekanizmalar kuracaktır. Biyo-politiğin geliştirdiği mekanizmalarda öncelikle öngörüler, istatistiksel tahminler, genelleşmiş önlemler söz konusu olacaktır. Bireysel durumlara değil nüfussal durumlara müdahale eden, önlem alan, taktik geliştiren bir yaklaşıma geçilmektedir. Hastalanma oranını değiştirmek, azaltmak, yaşamı uzatmak, doğum oranını artırmak, gerekirse de belli bir oranda tutmak gibi bir dizi olgunun yanında nüfusun her türlü rastlantısal durumlarına denge ve düzen kurucu mekanizmalarla güvenlik şeritleri çekilmektedir. En iyi yaşama biçiminin koşulları yaratılmaktadır. Disiplinci işlemlere benzer birçok unsur göze çarpmaktaysa da farklı olarak, beden üzerinde bir çalışmayla gerçekleşecek bireysel bir

---

⁶⁰David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, Çev. Ahmet Cevizci, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1998, s.241-242.

islah söz konusu değildir. Tersine tür insana özgü biyolojik durumların bir ayarlanmasıdır söz konusu olan ve bu ayarlama beden üzerinde değil nüfus üzerinde kuşatıcı mekanizmalarla işlemektedir.

Demek ki, tarihsel bir dönüşüm meydana gelmiştir, öyle ki, öldürebilme yetkisinde cisimleşen iktidar kipinden, yaşatmaya yönelik politikalarla yetkilenen bir iktidar kipine geçiş olmuştur. Ölüm artık bir iktidarın sınır düzeyi değil, biyo-politik bir müdahalenin orantısız bilgisi olma bağlamında anlam kazanmaktadır.

Öyle görünüyor ki, Foucault, disiplin iktidarına dair analizlerinde olduğu gibi biyo-iktidara dair analizlerinde de tarihsel-toplumsal konjonktürlere çok önem vermemektedir. Yapmış olduğu analizler her ne kadar birçok doğru bilgiyi ve çıkarımları içeriyor olsa da değinmedikleri veya çok yüzeysel olarak bahsettiği bazı konular, yapmış olduğu analizin çok perspektifli olmasına engel olmuştur. Foucault'nun bu yaklaşımı döneminin felsefi tartışmaları ve eğilimlerine tepki olarak geliştirdiği bir duruşa atıf yapar. Fransız ve İtalyan Marksist teorisyenlerle girdiği tartışmalardan ve bazı konferanslar ve söyleşilerinde Marksist metod ve söylemlere açıktan eleştiriler getirmiştir. Planlı bir şekilde, Foucault, büyük tarihsel olaylar gibi büyük düşünürler ve onların sorunsalları, metotları ve belki en önemlisi onların analiz nesnelere titizlikle kaçınmıştır. Tercih ettiği bu izlek ona ve eserlerine çok şey kazandırdığı gibi perspektifsel yönden belli bir çerçeveye hapsolmesine da sebep olmuştur.

Foucault'nun biyo-iktidara dair yaptığı analizlerde de bu durumun fark edilir olduğu belirtilmelidir. Yukarıda bahsedilen süreçleri salt iktidar teknolojileri nosyonuyla okunması doğru bir yaklaşım mıdır? diye sorulduğunda verilecek bir evet cevabının sığ bir bakışa tekabül etmesi söz konusu olur. Örneğin, kamu sağlığı ve hijyenine dair uygulamalar veya istatistiğin biyo-politikanın en can alıcı işlemlerini mümkün kılan bir aygıtı indirgenmesini ele alırsak şöyle bir açmazlar bütününü sorgulayabiliriz. 18. ve 19. yüzyılda Foucault'nun bahsettiği olguların geliştiği doğrudur. Gerçekten modern devlet ve onun yanında yer alan kurumlar ve bazı kuruluşlarla yaşama dair nüfus üstüne bir takım uygulamalar ortaya konmuştur. Ama Foucault, tarihsel-teknolojik gelişmelerin sağladığı kimi imkan ve araçların devletlerin ve iktidarların elinde çok yeni bir yönetim-

denetim süreçleri doğrultusunda kullanıma sokulmaları durumunu farklı okuyarak tarihsel sırayı tersyüz etmektedir. Kamu sağlığı ve hijyeni yeni bir iktidar teknolojisi uygulamaları değil, modern devletlerin gelişiminde bir evre olarak ortaya çıkmış bir imkanlar bütünü ve rasyonel toplum politikalarının bir merhalesini temsil eder diye düşünmekteyim. İstatistiğin politik işlevinde de aynı durum söz konusu olmuştur.

Foucault'nun titiz ve ayrıntılarla donanmış bu derinlikli çalışmaları her ne kadar yeni düşünüş alanlarına kapı açmaktaysa da, hiç değinmediği veya ısrarla uzak durduğu kimi gerçeklikler ve olgular bağlamında eksik analizlerdir. Yukarıda belirttiğim gibi bu Foucault'nun tamamen tercihleriyle ilgili bir sorundur. Cinselliğe dair yaptığı analizlerinde de bu durum netlikle orta yerdedir.

2.5.5. Cinsellik Dispositifi

Foucault'nun cinselliğe dair analizinin, bir yönden, onun iktidar teorileri bağlamında en kilit analizi olduğu söylenebilir. Çünkü cinselliğe dair işleyen iktidar teknolojileri disiplinci iktidar ile biyo-iktidarın kesişim noktalarını oluşturur. Ayrıca cinsellik üzerine iktidar onun iktidar teorilerinde zirveyi temsil eden Cinselliğin Tarihi kitabının özellikle birinci cildinin içeriğini meydana getirir. Foucault bu eserinde Hapishanenin Doğuşu adlı çalışmasındaki yaklaşımlarını daha derinleştirdiği gibi daha da radikalleştirir. Bir bakıma Hapishanenin Doğuşu eserine dair eleştirilerin de dikkate alındığı bir meydan okuma vücut bulur bu eserde. Ama sonuçta, onun iktidar anlayışının, hem teorik hem de yöntemsel bazda en iyi yansıtıldığı eseridir.

Foucault'nun iktidara dair yaklaşımında baskı, şiddet ve zorlama şeklinde kavramlarla bir çerçeve oluşturulmasındansa uyarılma, davranışın yönetimi ve yapılandırılması şeklinde bir anlayışa vurgu yaptığını belirtmiştik. Cinselliğin Tarihi eserinde, iktidarın cinsellik dolayımıyla işleyişini analiz ederken, klasik yaklaşımlardan çok farklı olgular ile iktidarın izini sürer ve taktiklerini yakalar.

Eserin birinci cildi olan ve iktidara dair kanımca en önemli çıkarımları yaptığı Bilme İstenci'nde şöyle der Foucault: “*Son üç yüzyılımıza damgasını vuran, cinselliği saklamak için duyulan ortak kaygıdan, genel bir dil utangaçlığından çok, cinselliğin sözünü etmek, ettirmek, onun kendiliğinden konuşmasını sağlamak ve böylece söyleneni dinlemek, kaydetmek ve dağıtımını yapmak için icat edilen aygıtların çeşitliliği ve geniş çapta dağıtımındadır.*”⁶¹ Foucault, iktidarın en sinsisi, en stratejik ve taktiksel işleyişini bulur cinsellik olgusunda. Cinselliğe dair klasik temayı sorgulamakla işe başlar ve cinselliğin bastırıldığının, sansür edildiğinin ve genel bir suskunluk yasası boyunca iğdiş edildiğinin gerçekten doğru bir varsayım olup olmadığını sorgular. Ona göre, olan biten tam olarak böyle değildir. Hatta Hıristiyanlığın kilise öğretisi ve uygulamasında bile cinselliğe dair baskı ve sansürden çok, bir bilme işleminin devreye sokulduğunu iddia eder. İtiraf, günah çıkarma gibi yapıların bu bağlamda bu işlevi yüklendiklerini anlatır. Klasik dönem boyunca da durumun aynı olduğunu ancak çok daha boyutlu bir stratejinin kurulduğunu belirtir. Foucault bu mekanizmaya cinsellik dispozitifini adını verir. İddiası şudur Foucault'nun: Cinselliğin bastırıldığı, sansür edildiği varsayımı bize iktidar mekanizmaları için verimli bir saha sunmaz. İktidar çok daha incelikli ve farklı düzeylerde işlemektedir. Cinsellik dolayımından nüfusa ve yaşama ulaşmak için cinselliği bastırmak ve sansürlemekten çok, cinsellikle ilgili söylemi kışkırtmıştır. Bu kışkırtma ve söylem çoğulluğundan bir cinsellik bilgisini elde etmiştir. Ve bu bilgi sayesinde hem "söylemsel bir ortopediyle" cinselliğin düzenini amaca uyarlamış hem koca bir toplumu bir ince hat boyunca yeni ekonomik ve siyasal düzenin ihtiyaçlarına uygun bir yaşam örgütlenmesine göre dizayn etmiştir.⁶²

Cinselliğin Tarihi'nde, Foucault yine kilit önemde bir şey söyler: “*Cinsellik, tarihsel bir tertibata verilebilecek addır: Üzerinde güç işlere girilecek hasır altındaki gerçeklik değil, bedenlerin uyarlanmasının, hazların yoğunlaştırılmasının, söyleme kışkırtmanın, bilgilerin oluşumunun, denetim ve direnmelerin güçlenmesinin bazı önemli*

---

⁶¹Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, s.33.

⁶²Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, s.74-75.

*bilgi ve iktidar stratejilerine göre birbirlerine eklemlediği büyük ve görünür bir şebekedir o.*⁶³

18. yüzyıldan itibaren cinsellik bağlamında bilgi ve iktidar tertibatının oluşumuna altlık eden dört önemli süreci öne çıkarır Foucault. Bunlar; kadın bedeninin histerikleştirilmesi, çocuk cinselliğinin eğitbilimselleştirilmesi, üreme davranışlarının toplumsallaştırılması ve sapkın hazın psikiyatikleştirilmesidir. Kadın doğurganlığı, çocukların üzerindeki biyolojik ve ahlaksal sorumlulukları ve aile düzleminde birbirleriyle bağıntılı konumlanmalarla histerik hale getirildi. Çocuklar üzerlerinde onların cinsel varlıklarıyla ilgili kontrol ve eğitime dayanan ebeveyn, öğretmen, doktor ve psikolog kısıncasına alındı. Ailelerde eşlerin üreme davranışları, toplumsal koşullara sorumluluk ve ödev bağlamında, toplumsallaştırılmış bir tıbbi öğretiyeye göre uyarlanmaları sağlandı. Ve son olarak bireysel cinsel davranış ve haz bağlamındaki farklılıklar tekdüzeleştirilerek, farklı uçları klinik psikanalizin ve normalleştirme prosedürlerinin teknolojileriyle düzeltilmesi gerekli hale getirilmesi şeklinde işleyen, bir tür hazın psikiyatikleştirilmesi işlemi uygulamaya konmuştur.⁶⁴

İktidarın cinsellik üzerinden bireye ve topluma ulaşması ve onların üzerinden şimdiye kadar görülmemiş bir kılcallıkta ve güçlü bir şekilde işleyebilmesi için bu dört süreç önemli bir işlev görür. Çünkü her bir süreç bir bilgi birikimini davet etmekte ve devasa bir kayıt, arşiv, kişisel bilgi ve doküman yığını, o bilginin oluşumuna imkan sunmaktadır. Bu bilgi iktidarın kullanımında, koca bir nüfusun düzenlenmesine dair gerekli aygıtı sağlamaktadır.

Foucault'nun analizi cinselliğın, kapısı kapalı bir odada olanlardan, susturulmuş bir söylemden, bastırılmış bir içgüdüden ibaret olmadığını bize oldukça ikna edici şekilde anlatmaktadır. Onun analizi gerçekten de koca bir nüfusun mükemmel bir dizaynına, denetimine ve kontrolüne dair cinselliğın ne denli bir potansiyel barındığını şaşırtıcı bir ustalıklı önümüze koymaktadır.

---

⁶³Foucault, **Cinselliğın Tarihi**, s.81.

⁶⁴Foucault, **Cinselliğın Tarihi**,s.33.

Yukarıda anlatılan disiplinci iktidar ile biyo-iktidar ve birey ile nüfus işte tam da bu cinsellik tertibatı noktasında kesiştikleri anda, koca bir iktidar düzeneğinin kusursuz bileşkesini inşa etmişlerdir.

Ekonomik gerekçeler, daha genel olarak kapitalizmin ihtiyaç duyduğu şey de, tam olarak buydu. Bir yandan itaatkar ve yararlı bir beden, bir yandan da yönetilebilir, denetlenebilir ve seferber edilebilir bir nüfus. Bedenlerin denetimli bir şekilde üretime koşulabilmesi kadar, nüfusun da ekonomik koşullara uygun olarak uyarlanabilmesi kapitalizmin mantığına en gerekli koşuldu. Disiplin ve biyo-politika daha fazlasını da sağlıyordu: Bir yandan bedenler geliştirilip üretken hale getiriliyor. Hatta onun enerjilerinin artırılması, yeteneklerinin geliştirilmesi ve en azami yararın elde edilebileceği şekle sokulması sağlanıyordu. Bir yandan da tüm bu süreçlerin birbirine eklemlendiği bir nüfus düzeyi oluşturuluyordu. Nüfusun ve yaşamın yönetimi en ekonomik ve yararlı toplumsal biçimlenmenin inşası için imkanlar sunuyordu. Biyolojik olanla, iktisadi olanın nüfus düzeyindeki bu uyarlanması ancak biyo-politiğin sağlayabileceği bir teknolojinin eseri idi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FOUCAULT ve GÖZETLEME

1. Foucault, İktidar ve Modern Yasa da Gözetleme

1.1. Feodal Dü zenden Günümüze İktidar, Ceza ve Söylem

Michel Foucault iktidarı çözümlenmeye baş larken tarihsel açıdan bakmış ve önce dönems el ayrılıkların altını çizmiştir. Foucault, Rönesans sonrası dönemi klasik çağ ve modern çağ olarak birbirinden ayırır. Modern çağda insanlık bir çatışmadan diğ erine geçerken şiddetin yerini hukukun üstünlüğü almış, insanlık uyguladığı şiddeti bir kurallar ve yasalar sistemine yerleştirmiştir. Böylelikle Foucault'ya göre modern çağ - ironik bir biçimde- bir tür ilerlemedir.

İktidar, eski dönemlerde sadece kralın halkına hükümlanlığı olarak görülürken, bugün çok farklı iktidar biçimleri mevcuttur. Foucault'nun aç ımladığı iktidarda ise işleyiş farklıdır. *“Mahkûmların bedeni eski sistemde, hükümdarın üzerine damgasını bastığı ve iktidarın sonuçlarını dövme haline islediği, krala ait bir nesne haline gelmekteydi. Şimdi daha çok bir kamu malı, ortak ve yararlı bir sahiplenmenin nesnesi olacaktır.”*¹ Yani adalet artık, yasa veya ceza ile değil, teknik, normalleştirme ve kontrol ile sağlanır. Modern toplumda iktidar temelde denetim altında tutulan, yalıtılan ve kendi kendinin polisi yapılan öznelerin üretimine yönelir.

Feodal düzende ki hükmetme biçimleri ile modern dünyadaki hükmetme biçimleri birbirinden farklıdır. Modern yaşamda iktidar artık, kendisini gözetmenleri

---

¹Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Yayınları, 2000, s.174.

aracılığıyla ortaya koymakta ve gözetmenlerin de denetlendiği kurumsal bir denetim mekanizması ortaya çıkarmaktadır. Foucault'ya göre eski dönemde doğrudan bedene yönelen ceza artık ruha yönelmekte ve kamusal bir hale dönüşmektedir. Direkt acı çektirmek yerine ruha hitap etme ve iktidarın, 'sözün' eline geçmesi durumu söz konusudur. Böylece eski dönemde delilik suçu ortadan kaldıran bir şeyken, modern dünyada "hasta ruh"lar hapisane ve tımarhane yoluyla kurumsal bir kimlik kazanarak terbiye edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca tıp, psikiyatri ve yargı arasındaki ilişki ile suçlunun islediği suç, geçmişi ve ruhsal durumu arasında bir bağ oluşturma durumu da ortaya çıkmıştır. Cezalandırma ne biçimde olursa olsun söz konusu olan yine beden cezalandırılıyor oluşudur. Normal olduğu düşünülen ruhlar içinse daha baştan "okul" gibi kurumlarla kişilerin "normalleştirilmeleri" sağlanmaktadır.²

Eski dönemde ve modern toplumlarda ceza verme kavramının üzerinde duran Foucault, ceza vermenin şekil değiştirdiğini ancak mahkemelerin de karar verme mekanizması olması durumunun sorgulanması gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü Foucault'ya göre “*Cezaları uygulayan iktidar, eskiden bu cezalara karar veren iktidar kadar keyfi, onun kadar despotik olma tehdidini taşımaktadır.*”³ Foucault'nun iktidar ile ilgili düşünceleri aslında olumsuzdan olumluya doğru bir dönüşüm geçirmiştir. 1960'lı yıllardaki çalışmalarında örneğin *Deliligin Tarihi*'nde iktidarı olumsuzlayan Foucault, 1970'lere gelindiğinde daha farklı bir tutum sergileyerek iktidarın olumlu bir olgu olduğunu ve gerçekliği ürettiğini savunmuş ve daha ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.

İktidar, genelde kendi çıkarlarını hayata geçirebilmek için, bir aktör ya da aktörler kümesi tarafından sahip olunan ve başkaları üzerinde bilinçli olarak uygulanan bir 'şey' olarak görülür. Foucault ise iktidarı 'iktidar ilişkileri' üzerinden ele almıştır. İktidar ilişkileri de tek bir kaynağa ya da sisteme bağlanamaz. İktidar kazanılan ya da ele geçirilen bir şey, sahip olunabilecek bir 'meta' değildir. İktidar sadece belirli bir siyasi mekanizmanın vatandaşlarının üzerinde kurduğu egemenlik olarak da algılanmamalıdır.

---

²Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.199-200.

³Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.202.

Foucault'ya göre iktidar sorunu sadece yasama veya anayasa terimleriyle ya da devlet ve devlet aygıtı gibi terimlerle ifade edildiğinde 'sorun önemini' yitirir. İktidar, yasalar bütününden ya da bir devlet aygıtından daha farklı bir biçimde işleyen karmaşık, yoğun ve yaygın bir şeydir. "*Foucault iktidarı sadece sahip olunan bir şey gibi görmez, o iktidarı uygulanan ve pozitif bir şey olarak görür. Ona göre iktidar araçlara ve çıkarlara bağlanamaz, sayısız pratikle birleşir.*"⁴ Foucault'nun iktidar ile ilgili düşünceleri bu kavramı sadece siyasi olarak algılanmaktan çıkarmış başka bir boyuta taşımıştır.

Foucault iktidarın ne olduğundan çok nasıl oluştuğu üzerinde durmuştur. İktidar 'şey' leri tanımlayan arzunun ne olduğunu öğreten, bilgiyi biçimlendiren ve söylemi üretendir. Yani iktidar bedeni, zevki, hayatı ve anlamı şekillendirebilir. Foucault'ya göre iktidar ilişkileri bilgi-güç ilişkileri ile bağlantılıdır. Ona göre bütün insan ilişkilerinde, bu ister iletişim sağlama ister, bir aşk ilişkisi ister kurumsal ya da ekonomik bir ilişki olsun iktidar hep vardır. İktidarın mekanizmasından bahsetmek bireylerin davranışlarından söylemlerine, öğrenim biçimlerinden gündelik yaşamlarına kadar uzanan geniş ve uzun bir köprüden bahsetmek, hayatın kılcal damarlarının içinden geçmek demektir. Çünkü 18. yüzyılın iktisadi dönüşümleri, iktidar etkilerini giderek daha ince kanallarla bireylere, onların bedenlerine, tavırlarına ve hatta tüm gündelik edimlerine varıncaya kadar dolaşıma sokmayı gerekli kılmıştır. Böylece iktidar, yönetilecek insan sayısının çokluğuna rağmen sanki tek bir insan üzerinde uygulanıyormuş gibi etkili olabilir. Foucault'ya göre iktidarı kılcallaştığı sınırlarda, son çizgilerinde kavramak yani yayılıp dağıldıktan sonra kavramak ve bu iktidarın kendisini düzenleyen ve sınırlayan hukuk kurallarından taşarak kurumların içine yerleştiği, teknikler içerisinde somutlaştığı yerde ele almak söz konusu olmalıdır.⁵ Kimsenin sahip olmadığı, sürekli yer değiştiren ve ağ biçiminde işleyen iktidarı, nüfuz ettiği, ilişkiye girdiği, yerleştiği ve gerçek etkilerini

---

⁴Nesrin Canpolat, "Foucault", **Kadife Karanlık**, İstanbul, Su Yayınları, 2003, s.98.

⁵Michel Foucault, **Toplumun Savunması Gerekir**, Çev. Şahsuvar Aktaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.41.

gösterdiği dış yüzünden incelemek gerektiğini savunmuştur. Ona göre en acil olan, gözetleyen ve denetleyen iktidar ilişkilerini açığa çıkarmaktır. Çünkü bütün kurumlar millet ya da devlet adına karar alıp, herkese bildirmek, uygulamak ve uygulamayanları cezalandırmak durumundadır. Bu anlamda görünmeyen iktidar, siyasi iktidardan ziyade, buna benzer ilişkilerle oluşur.⁶

Öte yandan Foucault, gündelik hayata nüfuz eden bu iktidar ilişkilerinin, bireyler üzerinde hâkim olan büyük iktidarın tam bir yansıması olmadığını düşünür. Bu iktidar ilişkileri, büyük iktidarın köklerini saldıgı hareketli ve somut bir topraktır. İktidarın işlev görmesini sağlayan ise koşullardır. *"İktidar, iktidarlardan, iktidarın çok sayıdaki sorun ve etkisinden yola çıkarak oluşur ve işlev görür. İncelenmesi gereken, bu karmaşık alandır."*⁷ Bununla beraber, iktidar ilişkileri hareketlidir ve değişime uğrayabilir. Güçlü güçsüzün yerini alabilir. Böylece, Foucault, iktidar ilişkilerinin kalıcı olmadığına da dikkat çeker.

Ağ biçiminde işleyen iktidar içinde yaşayan bireyler sürekli olarak bu iktidara katlanmak durumundadırlar. Fakat birey iktidarın karşısında değildir. İktidarın ilk etmenlerinden biridir ve bir etmeni olduğu ölçüde de onun aracısıdır.⁸ *"Foucault ayrıca özneler özgür olmadıkça da iktidar ilişkilerinden söz edilemeyeceğini belirterek eğer iki kişiden biri tamamen ötekinin yönetiminde olur ve onun üzerinde sınırsız ve sonsuz bir şiddet uygulayabileceği nesnesi haline gelirse, burada iktidar ilişkileri olamaz."*⁹ Yani ona göre iktidar, yalnızca özgür özneler üzerinde ve özgür oldukları müddetçe uygulanır.

Foucault'ya göre iktidar hiçbir sınıfa ait değildir. İktidarı, belli bir yapı, kurum ya da merkeze yerleştiren bütün çözümlenmeleri reddeder. Marksizme ait olan yöneten sınıf ile yönetilen sınıf arasındaki çatışma düşüncesini sorgular. Bu yüzden de Foucault'da

---

⁶Michel Foucault, Noam Chomsky, **İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Bgst Yayınları, 2005, s.44.

⁷Michel Foucault, **İktidarın Gözü**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2007, s.111.

⁸Foucault, **Toplumunu Savunmak Gerekir**, s.43.

⁹Canpolat, "Foucault", s.100.

toplumsal sınıfın önemi ve sınıf mücadelesi hep geri planda kalmıştır. Foucault'nun bahsettiği iktidarda yöneten-yönetilen ilişkisi yoktur. İktidar toplumun içinde geniş bir çerçeveye nüfuz etmiştir. Toplumun her bölgesine yayılmıştır. Görünmese ya da ilan edilmese de toplumsal kurumlarda, dilde ve bedende sessizce varlığını sürdürür. İktidar aynı zamanda özneler üretir. Önce yaratır daha sonra bastırır. Çünkü bastırıldığı nesnelere ya da bireyler- de kendi yarattığı ürünlerdir. Foucault, devlet iktidarını göz ardı etmez fakat toplumsala her yönüyle sızmış olan iktidar mekanizmalarının değişmedikçe iktidarın kendisinin de ortadan kalkmayacağını savunur.¹⁰

Foucault'ya göre iktidar-söylem ilişkisi de önemlidir. İktidar ve söylemin kuruluş sürecinin aynı olduğunu ve iktidarın bir söylem olarak bireylere geldiğini ve onları özneler haline getirdiğini savunur. Ona göre söylemin kendisi bir iktidardır ve iktidar etkisi olmayan söylemden bahsedilmesi söz konusu değildir. Söylem, bu iktidarı bilgiyi üretebilmesiyle yaratır. Foucault, iktidarın bilgiyi ürettiğini savunur ve bunu iktidarın olumlu yanı olarak görür. Aynı zamanda *"Foucault bilginin başkaları üzerine abanan bir iktidar olduğunu, buna bağlı olarak da başkalarını tanımladığını öne sürer. Ona göre bilgi, özgürleşimin önünü keserek gözetlemeye, düzene sokmaya, disipline etmeye yönelik bir kip halini alır."*¹¹ Çünkü bilgi-iktidar ilişkisi birbirini gerektiren bir ilişkidir. Bilgi olmadan iktidarın uygulanması, bilginin de iktidara yol açmadan varolması söz konusu değildir. Foucault'ya göre iktidar ve bilgi aynı şeylerin iki yüzüdür ve birbirlerini dolaylı bir tarzda içerir.¹² Foucault'nun iktidarında bilgi yansız ya da nesnel değildir. Başka bir ifadeyle bilgi, kendi varlık ya da imkan koşullarının iktidar ilişkilerini içermesi anlamında politiktir.

---

¹⁰Madan Sarup, **Postyapısalcılık ve Postmodernizm**, Çev. Abdülbaki Güçlü, İstanbul, Ark Yayınları, s.121.

¹¹Sarup, **Postyapısalcılık ve Postmodernizm**, s.122.

¹²Jorge Larraín, **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, Çev. Neşe Nur Domaniç, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1995, s.131.

Foucault'nun söylem ve iktidar yaklaşımı, dilin anlam yaratma ve düzenleme işlevi ile toplumsal kurumların bireyleri nasıl ürettiği ve onları nasıl itaatkâr bedenler haline getirdiğini açıklamaya çalışır. Ona göre söylemin üretimi, birikimi, dolaşımı ve işleyişi olmadan iktidar ilişkileri yerleştirilemez, güçlendirilemez ve üretilemez. *"Foucault insan, ruh, birey, insan bilimleri gibi modern kavramların aslında iktidarın insan bedenini kuşatmak için geliştirdiği söylemin ürünü olduklarını düşünür ve söylemi, bilgi ve iktidar ilişkilerinin iç içe geçtiği bir öge olarak tanımlar."*¹³ Foucault söyleme ayrıca iktidarın bilgiyi ortaya çıkardığı, bilginin de bu iktidarı genişletip güçlendirdiği bir çark olarak da bakar. Foucault iktidarın özneleri söylem yoluyla oluşturduğu üzerinde durur. Çünkü özne, iktidar için bilgi nesnesidir. *"Foucault'nun modelinde özne tanımı kendinden bilinçli, doğruların yazarı bir özne değildir. Özne, söylem içinde bireyler tarafından işgal edilebilecek bir mevkidir. Özne, bilincin aracılığıyla değil bedenler aracılığıyla iktidar pratikleri tarafından şekillenir."*¹⁴ Modern dönemde de söylemin kendisi ya da üretimi bazı yollarla denetim altına alınmıştır. Herkes her şeyi konuşma hakkına sahip değildir. *"Nesnenin tabuluğu, koşuldaki ayinsellik, konuşan öznenin ayrıcalıklı ve salt kendine özgü konumu bu dönemi belirleyenlerdir. Yasak parmaklıkları; politika, cinsellik ve delilik çevresinde kurulmuştur."*¹⁵ Fakat söylemin denetimi sadece yasaklanmış söz ile sağlanmaz. Bunun yanında akıllı-deli, normal-anormal gibi ayrımlar yaratılarak bazı insanların sözlerinin dışlanması da söz konusudur.

Modern toplumun 'kapatma' sistemleri olarak oluşan kurumları (hapishane, hastane, tımarhane, okul v.b.) söylemin üretimini, denetimini ve örgütlenişini belirlerler. Ona göre delilik, tıp, ceza ve cinsellik söylemleri modern devlet ya da ekonomi gibi makro fenomenlere indirgenebilir olmayan bağımsız tarihlere ve kurumsal tabanlara sahiptir. Foucault'ya göre gerçeklikte herkesin her şeyi söyleme hakkı yoktur. Bu sözleri söylemek bazı kurallara bağlıdır. Bu düzende yani söylemin düzeninde arzu ve iktidar

---

¹³Canpolat, "Foucault", s.106.

¹⁴Serpil Üşür, **İdeolojinin Serüveni**, Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s.122-123.

¹⁵Emre Isık, **Beden ve Toplum Kuramı**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1998, s.109.

önemli bir rol oynar. Çünkü söylemin karşı karşıya kaldığı yasaklar onun arzu ve erkle olan ilişkisini ortaya çıkarır. Yani, modern toplumda iktidar olmanın yolu söylemi denetlemek ve sınırlamaktan geçer. *"İktidar baskı altına almaktan çok biçim verir şekillendirir; susmak değil insanların konuşması lazımdır. İnsanların dilinin altında yatanı çıkarır ve bunları disiplin altında tutar. Direnme odaklarının harekete geçmesini önlemez, tam tersine onun hareketlenmesine çalışır, çünkü zaten iktidar 'bir' iktidardır. Gizli olan şey konuşulandır ve gizli olduğu yerde kendisinden bahsedilmesini bekleyerek karanlıkta durur ve ne zaman kendisinden bahsedilmeye başlanır, o zaman aydınlığa çıkar ve de kendisinden bahsettirir... İktidar insanları konuşturarak iktidarını yeniden üretir."*¹⁶ İktidar ilişkileri gerçek söylemin birikmesi, dolaşımı, işleyişi ve üretimi olmaksızın ne işleyebilir, ne yerleşebilir ne de ayırt edilebilir ve bu iktidardan yola çıkarak ve bu iktidar yoluyla işleyen belirli bir 'gerçeklik ekonomisi' olmadan iktidar uygulaması da olmaz.¹⁷ Foucault'ya göre söylem iktidara karşı oluşturulmaz aksine iktidarı harekete geçiren onu üreten güçlendiren ya da zayıflatan şey yine söylemdir.

Amaç ve hedef olmaksızın işletilen iktidar yoktur, iktidarın akılsallığını belirleyen de taktiklerdir. Bir ilişkinin, iktidar ilişkisi olabilmesi için her iki tarafın da sonuna kadar eylemde bulunacak kapasitede olması ve bu ilişkide bir tepki, yani yanıt alanının varolması gerekir. Dolayısıyla iktidar ve özgürlük birbirini dışlayan bir çatışma ilişkisi içinde değil, çok daha karmaşık bir yapı içinde yer alırlar. Foucault'ya göre özgürlük davranış ve eylem biçimlerinin önünde engel oluşturabilecek etmenler değil, bu engelleri aşmak için sahip olduğumuz güçlerdir. Bu da iktidara karşı bireyin kendisinin direnme odaklarını yaratır. İktidar ilişkisinin özünde yatan ve onu devamlı kışkırtan etken, iradenin boyun eğmeyişi ile özgürlüğün uzlaşmaz niteliğidir. *"Her tarihi oluşum kendi iktidar ve direnme biçimini ortaya çıkarmaktadır. Eski direnme güçleri ve odakları ile yeni tip iktidar ile mücadele etmek ancak kaosu yaratır. Yeni iktidar*

---

¹⁶Ali Akay, **Foucault'ta İktidar ve Direnme Odakları**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000, s.30.

¹⁷Foucault, **Toplumunu Savunmak Gerekir**, s.38.

biçimlerine yeni direnme biçimleri yeni öznellikler gerekmektedir."¹⁸ Foucault, nerede iktidar varsa orada direnme olduğunu belirtmiş ve iktidar ilişkilerinin var olmalarını da direnme noktalarının çoğulluğuna dayandırmıştır. Foucault aynı zamanda, kendisi üzerine çalışan birçok düşünür tarafından, bahsettiği 'direnme noktalarını' tam anlamıyla açıklamadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Foucault'nun şekillendirdiği iktidar mekanizmasında bilgi, iktidar ve söylem stratejilerinin mutlak bir öznesi yoktur. İktidar uçsuz bucaksız bir süreç olarak toplumsalın içine sızmıştır ve kaçış yoktur. İktidar dağılgan, belirlenmemiş, başkalaşabilen, öznesez ve bireylerin bedenlerini ve kimliklerini oluşturan üretken bir iktidardır. İktidar olmadan toplumsallık olanaksızdır. Ona göre *"İktidar mekanizmalarının analizi, iktidarın hem anonim hem de muzaffer olduğunu göstermeye yönelik değildir. Tersine, herkesin konumunu ve eylem kipini, her iki tarafın da direniş ve karşı-saldırı olanaklarını belirlemek gerekir."*¹⁹ Foucault'nun temel amacı görülen iktidar biçimlerini açıklayan büyük teoriler kurmak değildir. Foucault, biz farkına varmadan davranışlarımızı belirleyen örtük sistemlerin oluşum ve işleyiş biçimlerini açıklamaya çalışmış, iktidarın görülmeyen, gizli bir biçimde işleyen mevcut toplumsal ilişkilere sızmış biçimini görünür kılmayı amaçlamıştır.

1.2. Bentham'ın Panoptikonu Çerçevesinde Gözetleme-İktidar İlişkisi

Gözetlemek, en genel tabiriyle birini ya da bir grubu -kendisinin haberi olmadan- izlemek demektir. Çok eskiden beri farklı yöntemlerle kişi ya da kişiler birileri tarafından izlenilmiştir. Zamanla teknolojik gelişmeler, gözetlemenin daha kolaylaşmasına ve daha geniş alanlara yayılmasına yardımcı olmuştur. Böylelikle "gözetim" iktidarların elinde çok önemli bir araç haline gelmiştir. Foucault'nun bu

---

¹⁸Ferda Keskin, "Foucault'ta Şiddet ve İktidar", **Cogito**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 6-7, Kış-Bahar, 1996, s.117-121.

¹⁹Tod May, **Postyapısalcı Anarşizmin Siyaset Felsefesi**, Çev. Rahmi G. Ögdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000, s.123.

konudaki çalışmaları, özellikle disipliner iktidar yapısıyla ilişkilidir. Foucault, gözetimi sadece örgütler açısından değil, toplumun genelinde daha geniş bir disiplin bağlamında ele almıştır. Foucault'dan sonra gözetim sosyal teoride daha önemli bir hale gelmiştir. Ona göre modern toplumun kendisi 'disipliner' bir toplumdur. Bu toplumda iktidar teknikleri ve stratejileri daima var olmuştur. Bunlar başlangıçta ordular, hapishaneler ve fabrikalar gibi belli kurumlar içinde gelişmeler bile etkileri sosyal hayatın dokusuna nüfuz etmiştir.²⁰

Foucault, gözetimi anlatmak için iktidarın bedenleri gözlediği ve denetlediği kurumsal bir mekândan yani hapishanelerden yola çıkmıştır. Cezalandırmanın kral ve modern toplumda nasıl farklılaştığından yukarıda biraz bahsettik. Bu cezalandırma biçimi hapishanelerle beraber aslında yasa ve kurallarla meşrulaşmış gözükse de Foucault için anlamı farklıdır. Modern toplumda suçlular sadece krala değil aslında bütün topluma başkaldırmışlardır. Hatta topluma başkaldırmanın da yanında iktidarın oluşturmaya çalıştığı 'normalliğe' bedenin normal ve etkili kullanımına karşı çıkmışlardır. Böylelikle, suçluyu cezalandırma, hükümrânın intikamı olmaktan çıkmış, toplumun kendisini savunması ile ilgili bir duruma dönüşmüştür. Disiplinci iktidarın hedefi pozitif, sürekli ve derin bir zorlama uygulamaktır. Burada amaçlanan, hükümdarın baskı biçiminin aksine, her bireyin iktidar için etkin performansla ulaşma çabasının doğal sonucu olarak uygulanabilmesini sağlayan, toplumsal bünyeye nüfuz eden, hafif ve hızlı bir gözetleme sisteminin yaratılmasıdır.²¹ Sonuç olarak ortaya paradoksal bir yapı çıkar ve iktidar aslında hiçbir kurumla özdeşleştirilemez. Çünkü bütün kurumlarda üretilebilmektedir.

Foucault, modern toplumda gözetimi anlatmak için, Bentham'ın Panoptikon metaforunu kullanmıştır. Panoptikon Bentham'ın yarattığı hapishane modelidir. Bu

---

²⁰ Allam Megill, **Aşırılığın Peygamberleri**, Çev. Metin Celal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998, s.354.

²¹James W. Bernauer, **Foucault'nun Özgürlük Serüveni**, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, s.233.

model toplumun siyasi teknolojisi ile hapisane kurumunun kesiştiği bir imgedir ve aynı zamanda bu teknolojinin hedeflerinin de göstergesidir. Foucault'ya göre Panoptikon, mahkûmda, iktidarın otomatik olarak işlemlerini sağlayan bilinçli ve sürekli bir izlenebilirlik hâli yaratmak amacıyla, bir mekânsal birimler oluşturma yoludur.²² Bentham'ın Panoptikon'u bu düzenlemenin mimari biçimidir. Çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule ve bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır. Çevrede bina hücrelere bölünmüştür; bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını kat etmektedir. Bunların biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Bu durumda merkezi kulede tek bir gözetmen ve her bir hücreye bir deli, bir hasta bir mahkûm ya da öğrenci yerleştirmek yeterlidir. Kuledeki görevli hücre sakinlerini sürekli gözetleyebilmekte ama hücredekiler tarafından görülmemektedir. Amaç, mahkûmların sürekli izlendikleri fikrine kapılmalarıdır. İzlenmese bile izlendiğini, ya da her an izlenebileceğini düşünen birey, kendi kendine bir otokontrol mekanizması geliştirir ve kendi kendini denetlemeye başlar. Yani gözetleyen bir bakış ve bakışın ağırlığını üzerinde hisseden herkes bakışı içselleştirerek, sonunda kendini gözleme noktasına varır. Sürekli ve daimi bir etki alanı yaratılarak iktidar kusursuz bir hale getirilir. Bu iktidar, görünmezliği sayesinde uygulanır, öte yandan da uygulandığı kişilere mecburi bir görünürlük ilkesi dayatır.²³ Böylece bir süre sonra herkes kendi kendini gözlem altında tutacaktır. Sürekli iktidar mükemmel çözümünü bulmuştur ama Foucault'ya göre "*Mükemmel gözetleme bir kötü niyetlilik bütünüdür.*"²⁴ Geriden gelen ışık sayesinde, çevre binaların içindeki küçük silüetleri olduğu gibi kavramak mümkündür. Burada her oyuncu tek başınadır, tamamen bireyselleşmiştir ve sürekli olarak görülebilir

---

²²Michel Foucault, **İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2007, 156.

²³Alan Megil, **Aşırılığın Peygamberleri**, Çev. Metin Celal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998, s.358.

²⁴Foucault, **İktidarın Gözü**, s.98.

durumdadır. Görülmeden gözetlemeye olanak veren düzenleme, sürekli görmeye ve hemen tanımaya olanak veren mekânsal birimler, denetim evi anlamında ‘Panopticon’ olarak adlandırılmıştır.²⁵ Özetle, Foucault, gözetlemenin insan üzerindeki etkisinden emindir.

“ Bir bireyin kendi grubu tarafından gözetlenebilmesini sağlayan, o bireyin, o gruba ait olmasıdır. Oysa 19. yüzyılda oluşan kurumlarda birey, asla grubun üyesi olarak gözetlenemez; tersine bir birey olduğu için, kendini bir kurumda bulur, bu kurumsal grubu, gözetlenecek topluluğu oluşturur. Okula birey olarak girilir, hastaneye ya da hapisaneye birey olarak girilir. Hapishane, hastane okul, atölye bizzat grubun gözetleme biçimleri değildir. Bireyleri, kendine çağırarak, bireysel olarak ele alarak, entegre ederek grup haline getiren gözetlemenin yapısıdır. Dolayısıyla gözetleme ile grup arasındaki ilişkide, iki an arasında nasıl temel bir fark olduğunu görürüz.”²⁶

Foucault’ya göre panoptizm toplumun karakteristik özelliklerinden biridir. Bu, kişisel ve sürekli gözetim biçimi altında bireylerin ıslah edilmesi, bazı kurallara göre dönüştürülmesi ve şekillendirilmesiyle beraber bireylere uygulanan bir iktidar biçimidir. “Panoptizmde bireylerin gözetlenmesi için yapılan şey düzeyinde değil, olunan şey üzerinde uygulanır, yapılmış olan şey düzeyinde değil, yapılabilecek olan şey düzeyinde uygulanır.”²⁷ Foucault, Bentham’ın Panoptikon teorisinden hareketle bireyleri her yerde bulunan bir iktidarın tam ortasına yerleştirir. Panoptikonda soruşturma yoktur ve görünürlülük bir tuzaktır. Panoptikonda mahkûm, görülmekte ama görememektedir, görüldüğünü bilmemektedir. Bir bilginin nesnesidirler ancak bir iletişimin öznesi olamamaktadırlar. Panoptikon’un bu büyük etkisi de buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü Panoptikon tutukluda iktidarın otomatik isleyişini sağlayan bilinçli ve sürekli bir görünebilirlik yaratır. Panoptikon, birçok farklı sebeplerden hareketle, türdeş iktidar

---

²⁵Foucault, **Hapishanenin Doğusu**, s.298.

²⁶Michel Foucault, **Büyük Kapatılma**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000, s.245.

²⁷Foucault, **Büyük Kapatılma**, s.237.

etkileri imal eden, bir makinedir. Hayali bir ilişkiden gerçek bir tabi olma durumu, mekanik olarak doğmaktadır. Öylesine ki, mâhkumu iyi davranmaya, deliyi sakın olmaya, işçiyi çalışmaya, okul çocuğunu özenli olmaya, hastayı tedaviye uymaya zorlamak için güç kullanmaya gerek kalmamaktadır. Disipliner iktidar bedenleri kontrol altına alıp uysal ve itaatkâr kılabilmektedir. Foucault, Panoptizmi açıklayarak bireylerin gündelik yaşamı ve bedenlerini çevreleyen kurumların bireysel varoluş üzerindeki etkisini göstermeye çalışmıştır.

Sonuç olarak ortaya çıkan tabloya göre disipliner iktidarın oluşturduğu her yapıda mutlaka bir hiyerarşik gözetim bulunmaktadır. Bu mekânlar hükümranınki gibi gösterişli olmasa da fiziksel anlamda çok incelikli yapılardır.

Belirsizliği itaat ettirmenin bir aracı olarak kullanan ve bireyi görünürlük tuzağına kısıtıran Panoptikon, Foucault'ya göre, bir toplum ve iktidar türünün ütopyasıdır, disipline edici bir ağın özetidir ve biz modern dönemde de panoptisizmin egemen olduğu bir toplumda yaşarız. Panoptikon'un temsil ettiği düzen bir tersliğin olup olmadığını sorgulamaz, suçluların harekete geçmesini beklemez, bireyin hayatını tasnif eder ve bireyin üzerine gözlerini çevirerek, onun gerektiği gibi davranıp davranmadığını, kurallara uyup uymadığını belirler. 17. yüzyıla kadar toplumsal düzene uyum sağlamadaki başarısızlıklar, kamu önünde kanlı ve zalimce cezalara çarptırılırken, dolayısıyla iktidar kendini 'gösteren' bir iktidarken, Bentham, Panoptikon'la her türlü sosyal denetimi temiz ve kansız bir şekilde gerçekleştiren görünmez bir iktidarı ortaya koymuştur. Bu iktidar tıpkı Panoptikon gibi görmeden, görülmeye izin verir, göremeyen öznenin belirsizliğe itaatiyle de özdeşleşir.²⁸

Işık Ergüden'e göre hapisane kavramı ceza kavramı kadar saçmadır. İşlenmiş suçun ardından kişinin hapisaneye kapatılması veya ceza verilmesi suçun tekrarını önlemediği gibi caydırıcı da değildir. Ceza ve hapisane kavramları mantıksal, rasyonel ve sistematik kavramlardır. Hapishanenin mekânsal ve zamansal düzenlenişi, içinde bulunan insanın zamanını ve mekânını ele alış ve düzenleyişi itibariyle yoğunlaştırılmış

---

²⁸Foucault, **Büyük Kapatılma**, s.252-253.

bir şiddetin ifadesidir. Bedeni bir mekâna kapatmanın, kişinin mekan ve zamanı üzerinde hükmetmenin kendisi de başlı başına bir şiddettir. Hapishane, kişinin denetlenmesi, gözetlenmesi ve mimari yapısı ile de ilgili olarak tek yanlı bir bilgi aktarım ve otorite alanıdır.²⁹

Panoptikon katı ve titiz bir iktidar adına hareket eden görünürlük projesine işlev kazandırır. Foucault'ya göre, Bentham'ın her yere bakan iktidar takıntısı Rousseau'nun lirizmine eklenir. Yani, Foucault, Rousseau'nun her parçası görülebilen, açık toplum düşü ile Bentham'ın Panoptikon modeli arasında ironik bir bağ kurmuştur. Panoptikona göre 'her gözetmen bir yoldaş' olurken, Foucault, Rousseau'nun tam tersini söyleyeceğini yani 'her yoldaş bir gözetmen olur' diyeceğini savunur.³⁰ Böylece Foucault, Rousseau ve Bentham arasında ilişkisiz bir ilişki kurar. Rousseau'nun arzu ettiği toplum düşünüyü tersine çevirip bu düşünün sinsi bir tehdit olabileceğini öne sürer.

Akay, kimlik kartı numaralarından bahsederek konuyu günümüze taşır. Günümüzde herhangi bir bilgi, herhangi bir yerden başka bir yere kolaylıkla geçebilmekte, yer değiştirebilmektedir. Birçok teknolojik gelişme ile gözetleme hadisesi artık çok daha özele çok daha içeriye sınızmaktadır. Özel ve kamusal alanlara yerleştirilen kameralarla ıslah edilmeyi bekleyen bedenler iktidarın panoptik alanlarıyla örülüdür.³¹

Öte yandan Bentham'ın panoptikonu elektronik süperpanoptikona yol açar. Modern insan da baskı altındadır fakat şekli değişmiştir. Çünkü her şeyi gören göz düşüncesi, her çeşit duruma uygundur. Fakat oldukça değişik kullanım biçimleri vardır. Hapishane mimarisi modern iktidarın görünmeden baskı altına alma biçimiyle örtüşür.

---

²⁹Işık Ergüden, "Örnek bir şiddet mekânı: Hapishane." **Cogito**, Sayı:6-7, Kış-Bahar, 1996, s.109-113.

³⁰Foucault, **İktidarın Gözü**, s.92.

³¹Ali Akay, **Foucault'ta İktidar ve Direnme Odakları**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000, s.108.

2. Gözetimin Kavramsal Çerçevesi

Gözetleme konusu, Lyon'un da altını çizdiği gibi günümüz toplumlarında anahtar konumdadır. Çünkü postmodernizm, küreselleşme veya enformasyon toplumu gibi terimler, günümüzün temel toplumsal değişimlerine ışık tutmak için ortaya konurken, gözetlenen toplum kavramı, bu değişimlerden kaynaklanan ve onlara etki eden önemli toplumsal süreçlere işaret etmektedir. Gözetim (İng. surveillance) kelimesinin kökeni Fransızca'dan gelmektedir. İlk olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru bir kişinin hareketlerini yakından izlemek için kullanılmıştır.³² Concise Oxford sözlüğünde gözetim, bir şüphelinin gizlice gözetim altına alınması şeklinde, Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise gözetim, gözetme, işe nezaret, himaye ve hukukta da gözaltına alma şeklinde açıklanmaktadır.

Gary Marx, gözetimle ilgili olarak verilen bu tanımların günümüzde kullanılan gözetim kavramını karşılamada yetersiz kaldığını düşünmektedir. Örneğin Concise Oxford sözlüğünde verilen gözetim tanımında özellikle vurgulanan şüpheli olma durumunun günümüz gözetim kavramıyla örtüşmediğini belirtir. Ona göre bugünkü gözetim teknolojilerinin çoğu, özellikle bir şüphelinin yakalanması için değil, genel olarak ve kategorilere göre uygulanmaktadır. Marx'a göre değişen gözetim kavramında göze çarpan diğer bir yenilik de gözetimin sadece önceden bilinen bir kişiye değil, aynı zamanda coğrafi alanlara, belirli zaman dilimlerine, şebekelere, sistemlere ve insan kategorilerine de uygulanabilir olmasıdır. O, ayrıca gözetimin sözlük tanımındaki, gözetim altına alınan objeyle bu işi yapan kişi arasında belirgin ayrımın da değiştiğini vurgular.³³ Bu değişikliklere geleneksel gözetim ve yeni gözetim arasındaki farklılıklarda ayrıntılı olarak değinilecektir.

---

³²Roger Clarke, "Have We Learnt To Love Big Brother", <http://www.anu.edu.au/people/Roger.Clarke/DV/DV2005.html>, Erişim Tarihi: 05.06.2013, s.9.

³³Gary T. Marx, "What's New About the "New Surveillance"? **Classifying for Change and Continuity**, <http://www.surveillance-and-society.org/journalv1i1.html>, s.10-11, Erişim Tarihi: 26.05.2013.

Gözetim kelimesi birçok farklı içeriğe sahip olmasının yanında, olumsuz bir anlam da ihtiva etmektedir. Martin bu noktaya katılmakla birlikte "gözetim" sözcüğünün hoş olmayan çağrışımlar uyandırmasının yanı sıra, çok az da olsa diğerlerini yakından izleme anlamını içeren gözetimin o kadar da kötü olmadığına değinir. Martin, yakından izlemeyle küçük çocukların incinmemesi için onları yakından izlemeyi veya hastaların sağlığını takip edilmesini kastetmektedir. Ona göre pek çok insan, denizde yüzmek veya yüksek bir merdivene tırmanmak gibi risk taşıyan eylemlerde bulduklarında birinin onları izlemesinden hoşlanırlar. Bunlar, 'gözetim'in iyi ve olumlu anlamının örnekleridir.³⁴ Bu noktada Lyon da gözetimin bu özelliğini onun iki yüzü olması durumuna bağlar. Bu gözetlemenin hem kontrol, hem koruma içermesi durumudur.³⁵ Son dönemde gözetim konusu beraberinde mahremiyet konusunu tartışmaya açmakla beraber, bu konu da gözetimin en çok tartışılan alanlarından birisi olmuştur. Bu konu başlıbaşına bir inceleme alanı olduğundan dolayı ve ayrı bir akademik çalışmayı gerektirdiğine inandığım için ayrıntılı bir sunumu bu tez çalışmasında yapılmamıştır. Aslında gözetim, insanların birarada yaşamalarıyla birlikte başlamıştır. İnsanlar birlikte yaşadıklarında, birbirleri hakkında pek çok şey öğrenirler ve bu da bir tür gözetim olarak düşünülebilir. Örneğin sokakta yürürken, bir restoranda arkadaşlarımıza rastladığımızda veya evimize gelen ziyaretçiler sayesinde bizim herhangi bir zaman diliminde ne yaptığımız, diğerleri tarafından öğrenilir. Bu tip olaylarda insanlar, haklarında öğrenilen bilgilere pek aldırış etmezler. Çünkü bir arkadaşla görüşme gibi benzeri durumlarda, hem karşılıklı katılım mutabakatı hem de aşağı yukarı bir güç eşitliği vardır. Dolayısıyla bu bir tür gözetim değildir. Bir olayın gözetim olarak adlandırılması için öncelikle ortada büyük bir güç farkının veya güven yoksunluğunun olması gerekir.³⁶ Rule ve

---

³⁴Brian Martin, "Antisurveillance," **Bulletin of Science, Technology and Society**, Vol.18, Issue 5, 1998, s.334.

³⁵David Lyon, **Gözetlenen Toplum: Günlük Hayatı Kontrol Etmek**, Çev. Gözde Soykan, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006, s.34-35.

³⁶Brian Martin, "Antisurveillance," **Bulletin of Science, Technology and Society**, s. 335.

Brantley de benzer bir yaklaşımla gözetimi, bir yetkiliyle, davranışı kontrol edilecek birisi arasındaki ilişkinin adı olarak tanımlamışlardır.³⁷

Martin de, gözetimle ilgili temeldeki sorunun, gözetimin kendisinden mi yoksa güç eşitsizliğinden mi kaynaklandığının belli olmamasından doğduğunu belirtir. Bu belirsizliğin nedeni, ona göre, bunların birbirine bağlı olması ve bundan dolayı da birbirlerinden kolay ayırt edilemez durumda olmalarıdır.³⁸ Staples da bu güç ilişkilerini kabul etmektedir. Ona göre, kesinlikle tek yönlü olmayan, kasıtlı ve kararlı tertipler olarak karşımıza çıkan güç ilişkileri girdabına karışmış durumdayız. Bir polis memuru, ileri teknoloji bir tarayıcıyla şüphelileri gözetlerken, bir yandan da devriye arabasına konulan video kamerayla merkez tarafından gözlenebilmektedir. Benzer şekilde bir öğretmen, bir bilgisayar programını kullanarak öğrencileri gözlerken, kendisinin sınıftaki performansının da bu programla izlendiğini fark edebilir.³⁹

Elbette gözetim konusu sadece bu yeni dünya düzenine özgü bir kavram değildir. Sosyal ilişkilerin kurulmaya başladığı dönemden itibaren vardır. Bundan dolayı gözetimin günümüzde sahip olduğu ayırt edici anlamlarına ulaşmak için öncelikle onun tarihselliğinin irdelenmesi gerekmektedir.

2.1. Gözetimin Tarihi

Giddens, insanlık tarihi kadar eski bir kavram olan gözetimin, resmi olarak yazının bulunuşuyla başladığına değinir. Yazıyla birlikte kayıtlama sisteminin uygulanması, resmi anlamdaki gözetimi ortaya çıkarmıştır. Ona göre yazı, özellikle kayıt

---

³⁷James Rule, Peter Brantley, "Computerized surveillance in the workplace: Forms and distributions", s.405-423, Aktaran, Carl Botan-Mihaela Vorvoreanu, "What Do Employees Think about Electronic Surveillance at Work?", The Annual International Communication Association Conference, 2000, s.125.

³⁸Brian Martin, "Antisurveillance," **Bulletin of Science, Technology and Society**, s. 336.

³⁹William G. Staples, "The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in The United States", **Social Society**, Vol.76, No.3, March 1998, s.1155.

ya da çetele tutmak için bir idari aygıt aracı olarak kullanılmaktaydı. Yazının, modern olmayan devletlerin gözetleme faaliyetleri açısından birçok anlamı vardır. Yazı, devlet aygıtının hem nesnelere hem de kişiler üzerinde uyguladığı idari denetimin kapsamını genişletmek üzere kullanılabilir bir şifreleme bilgisi sağlamaktadır.⁴⁰ Yani bugünkü anlamıyla bakarsak hem devletin kayıtları için gerekli bilgiler hem de bireylerin özel alanlarıyla ilgili malumat, yazı kanalıyla toplanmaktadır. Yazı, elektronik olmayan bir bellek aygıtıdır. Malumatların depolanmasını ve faaliyetlerin düzenlenmesini sağlamaktadır. Böylece yazı, insanların listeleme tekniğini keşfetmelerini sağlamıştır.⁴¹ Bu teknik, nesnelere veya kişileri sayan ve bunları kategorize eden bir sistemdir. Yazı, zaman ve mekânı birbirinden ayırtmış ve toplumsal ilişkilerin, sözlü kültürlerde olduğundan daha geniş zaman ve mekan aralıkları boyunca uzamasını mümkün kılmıştır.

Ne var ki listeleme tekniğinde gözetleme alanı dardır. Bu alan ancak geleneksel metinlerin gelişimiyle birlikte edebi metinlerin gelişimine paralel olarak artmıştır. Giddens'e göre yazılı metinler, *“Anlamli (semantic) bir içerik yaratmak üzere işaretleri biraraya getirdiklerinde, artık yalnızca olayları, nesnelere ya da kişileri sınıflandırmaz, bunların tanımlanmasını da mümkün kılarlar.”*⁴²

Metinlerin tanımlanmasıyla birlikte yazı artık anlamlı bir içeriğe sahip olmuştur. Bunun sonucunda da sözlü gelenekteki geleneksel davranış biçimleri artık devlet tarafından ele alınıp idare edilir hale gelmiş olur. Böylece yazı, nüfusun potansiyel olarak itaatsiz kesimlerinin faaliyetlerini tanımlamak ve izlemek üzere doğrudan kullanılabilmiştir. Yazıyla birlikte ayrıntılı resmi istatistiklerin tutulması, bireylerin yaka kayıtlarına ve gündelik yaşamlarına ilişkin oldukça ayrıntılı başka belgelendirme biçimleri modern devletlerin ve örgütlenmelerin kendine has özelliklerinden olmuştur.⁴³

---

⁴⁰Anthony Giddens, **Ulus, Devlet ve Şiddet**, Çev. Cumhur Atay, İstanbul, Kalkedon, 2008, s.66.

⁴¹David Lyon, **Elektronik Göz (Gözetim Toplumunun Yükselişi)**, Çev. Dilek Hattatoğlu, İstanbul, Sarmal Yayınları, 2007, s.39-40.

⁴²Giddens, **Ulus, Devlet ve Şiddet**, s.66.

⁴³Giddens, **Ulus, Devlet ve Şiddet**, s.66-67.

Gözetimde edebi metinlerin gelişmesinden sonraki aşama ise matbaanın keşfidir. Giddens'e göre matbaanın icadının gözetim anlamındaki en önemli sonucu, matbaanın devletin mutlakiyetini pekiştirmesidir. Böylece devlet gözetim operasyonlarında ilerleme sağlar.⁴⁴ Matbaanın bulunuşundan sonra devlet gözetimi özellikle kurumlar üzerinde baskı unsuru oluşturacak şekilde kullanmaya başlamıştır.

15. yüzyılda dini gözetim güçlü ve baskın bir gözetim şekliydi. Bu, kafirlerin, şeytan ve cadıların aranmasını veya din bilinci, örf ve kurallarının (örneğin zina ve evlilik) takibi gibi rutin olayları içermekteydi. Dini kurumlar ayrıca; doğum, evlilik, vaftiz ve ölüm kayıtlarını da tutardı. 16. yüzyıla gelindiğinde, hem yeni ihtiyaçları olan hem de gelişen bilgi toplama ve kullanma kapasitesine sahip ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla beraber siyasi gözetim, dini gözetime benzer şekilde önem kazanmıştır. Sonraki birkaç yüzyılda, devlet ve ekonomi aktörlerinin çok daha geniş sosyal, coğrafi ve zamansal alanları kontrol ettiği, polis devlete geçiş söz konusu olmuştur.⁴⁵

Modern dediğimiz toplumların başka bir özelliği, beraberinde güçlü bir gözetim boyutunu getiren kapitalist ekonomik sistemdir. Karl Marx, bir üretim biçimi olarak kapitalizmi analiz ederken, gözetim olgusunu da tespit eder. Ona göre kapitalist üretimin başlıca amacı ve yönlendirme dürtüsü, elden geldiğince fazla artı değer üretmektir. Dolayısıyla, bu, işgücünü mümkün olan en geniş ölçüde sömürmeyi doğurur. Elbirliği yapan işçi sayısı artıkça, sermayenin egemenliğine karşı direnme de artar ve bununla birlikte, sermayenin, bu direnmenin üstesinden gelebilmesi için, karşı baskısı da, doğası gereği artar. Kapitalistin uyguladığı gözetim, sadece toplumsal iş sürecinin mahiyetinden doğan ve bu sürece özgü bir işlev değil, aynı zamanda, bu toplumsal iş sürecinin sömürülmesi işlevidir. Bunun kökleri, sömürücüyle onun sömürdüğü canlı ve çalışan ile hammadde arasındaki kaçınılmaz uzlaşmaz karşıtlıkta bulunur. Ayrıca artık işçilerin değil, kapitalistin malı olan üretim araçları kütledeki artışla orantılı olarak, bu araçların gereği gibi kullanılıp, kullanılmadığını denetleme zorunluluğu da ortaya çıkar.

---

⁴⁴Giddens, **Ulus, Devlet ve Şiddet**, s.237.

⁴⁵Gary T. Marx, "Surveillance and Society", <http://web.mit.edu/gtmarx/www/surandsoc.html>, Erişim Tarihi: 24.05.2003.

Kapitalistin gözetimi, -özünde üretim sürecinin iki yanlı mahiyetinden dolayı- bir yandan kullanım değerlerini üreten toplumsal bir süreç, bir yandan da artı değer yaratan bir süreçtir. İki yanlıdır ve şekil bakımından zorbacadır. Marx, sanayi işletmelerini tıpkı bir orduya benzetir. Bir kapitalistin komutası altında sanayi işçilerinden kurulmuş ordu, gerçek bir ordu gibi subaylar (yöneticiler) ve astsubaylardan (ustabaşı, postabaşı) kurulur. Bunlar işin yapılması sırasında, kapitalist adına bu orduya komuta ederler. Denetim ve gözetim işi, bunların yerleşmiş ve özel görevleri olur.⁴⁶ Fabrika içinde tam olarak disiplini sağlamak için kontrol ve gözetim ayrıca bir uğraş haline gelir. Bu gözetim uğraşları, böylece çalışanları, işçiler ve gözcüler ya da sanayi ordusunun erleri ve çavuşları diye gruplara/kesimlere bölmüş olur.⁴⁷ Marx'a göre kapitalist üretim sisteminde gözetimle işçilerin çalışılıp, çalışmadığı kontrol edilerek artı değer üretmek amaçlanır. İşçilerin verimli bir sürede en düşük maliyetle en yüksek üretimi yapmalarını sağlamak için, kapitalist yönetici, işçileri denetlemeyi sürdürmek zorundadır.

Gözetimle ilgili ilk dönem analizcileri içinde en ünlüsü olan Max Weber de, kapitalist işletmelerde gözetimin rolünü kabul etmesine rağmen, Marx'ın belirttiği gözetimin sınıf ilişkilerine bağlı olarak sınırlanmasını eleştirmiştir. Ona göre gözetim, bürokrasiyle sınırlı olup, kapitalist işletmeler de bürokrasinin bir türüdür. Modern örgütler her şeyden önce ussallıklarıyla nitelenirken, bu özellik onlara hem tutarlılık verir, hem de onları örgüt biçimlerinden ayırır.⁴⁸

Weber'in gözetimde belirleyici unsur olarak gördüğü bürokratik mekanizmanın gücü, bu yapının diğerlerine göre teknik üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Bu teknik üstünlük, örgütlerde doğruluk, hız, kesinlik, dosya bilgisi, süreklilik, gizlilik, birlik, tam bağımsızlık ve sürtüşmenin maddi ve kişisel maliyetlerinin azaltılabilmesidir.⁴⁹ Ona göre bürokratik yönetim, esasında, bilgi temeline dayalı denetim anlamına gelir. Bu

---

⁴⁶Karl Marx, **Kapital**, (Birinci Cilt), Çev. Alaatin Bilgili, İstanbul, Versus Yayınları, 2008, s.358-360.

⁴⁷Marx, Kapital, s.452.

⁴⁸Lyon, **Elektronik Göz (Gözetim Toplumunun Yükselişi)**, s.43.

⁴⁹Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988, s.80.

özellik, bürokratik yönetimi ayrıca rasyonel kılmaktadır. Söz konusu bilgi, yönetime olağanüstü güç sağlamaya yeten teknik bilgidir. Buna ek olarak, bu bürokratik kuruluşlar ya da onları kullanan güç sahipleri, hizmetin bilgisine sahip olarak güçlerini artırma eğilimindedirler. Çünkü, bu hizmeti yürütmeleri sırasında özel bilgiler edinebilir ve kendilerine özgü bilgi yüklü dosyalar da ellerinin altında bulunabilir. Sadece bürokrasiye özgü olmasa da resmi sır kavramı böyle bir şeydir. Bu ilişki, ticari sırların teknolojik eğitimle ilişkisinde olduğu gibi, teknik bilgiyle ilgilidir ve güç mücadelesinin bir ürünüdür.⁵⁰

Lyon ve Zureik'e göre Marksist fikirlerden çıkarılan ilk yaklaşım, gözetimin hamle ve güdüsünün her zaman daha yüksek kâr için kapitalist güdü ile birleştirilmesindedir. Bu, daha yüksek derecede verimlilik ve üretkenliği sağlama amaçlı teknolojilerin sürekli yenilenmesinden, üretimi idare amaçlı çabaların ihracına veya daha güncel olan tüketimi idare etme amaçlı girişimlere kadar pek çok farklı yolla ifade edilebilir. Onlara göre, Weber'in gözetime dair analizleri, modern kurumların gelişimini karakterize eden rasyonalizasyon süreci üzerinde odaklanır. Kapitalist firma ve hükümet bürokrasisi benzer özelliklere, bu bakış açısına göre, kapitalizmin kendi iç dinamiklerine indirgenemeyen özelliklerine ışık tutmaktadır. Gözetim, bir kurumun sürekli işlemesini sağlama almak için bir yoldur ve bu sadece kapitalist hedeflerin peşinden gidildiği anlamına gelebilir veya gelmeyebilir. Bunun ötesinde, Weber için gözetim, hiçbir zaman tek mantıkla izah edilebilecek bir işlem değildir. Her bir durum o yerde, doğasını ve sonuçlarını ortaya çıkarmak için kendi başına incelenmelidir. Lyon ve Zureik'e göre Weberci yaklaşım bazen -hatalı olarak- teknik değişim üzerine sebepsiz bir önemle ilişkilendirilir. Rasyonalizasyon motifini ifade eden teknik gelişimler, bazen gözetimi anlamanın merkezi olarak ele alınır. Bu bakış açısı gözetimi, “teknolojik determinizm” ile eş tutma tehlikesini taşımaktadır.⁵¹

---

⁵⁰Max Weber, **Bürokrasi ve Otorite**, Çev. H. Bahadır Akın, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1987, s.53.

⁵¹David Lyon and Elia Zuretk, “Surveillance, Privacy and the New Technology”, **Surveillance, Computers, Privacy**, London, University of Minnesota Press, 1996, s.4.

Kellner ve Kahn'a göre ise Marksist teori, gözetim ve teknolojinin vatandaşların kontrol edilebilmesi için nasıl sermayenin gücüne eklendiğine odaklanır. Weberci yaklaşımda ise gözetim, modern organizasyonlar içindeki akılcı sürece, yöntemlere ve bireyler üzerinde organizasyonların gücünü artıran yeni teknolojilere odaklanmaktadır.⁵²

Marx ve Weber'in bu analizleri gözetim çalışmaları için çok önemlidir. Bununla birlikte gözetimde kullanılan araçların çeşitlenmesiyle birlikte hem devletin hem de örgütlerin yaptığı gözetimin içeriği ve alanları genişlemiştir. Bununla birlikte bu alanın genişlemesi, gözetimin devlet ya da kurumlar tarafından, disiplin edici bir araç olarak kullanılması amacından uzaklaştırmamıştır.

Devletin gözetimi, sırasıyla iş alanında, piyasada, tıp, bankacılık ve sigorta alanlarındaki özel sektörün de gözetimi kullanmasıyla tamamlanmıştır. Yani devletin gözetimiyle özel alandaki gözetimin birbirlerini beslediği bir döneme girilmiştir.⁵³

Özellikle 1980'li yıllar, değişen beşeri ve teknik koşullarla birlikte bir yandan gözetim amaçlı bilgisayarların kullanılmaya başlandığı, diğer yandan da gözetimin tüketici dünyasının belirleyici bir aracı haline gelmeye başladığı bir dönemdir. Bunların her biri uzun vadeli tarihsel süreçlerin sonucudur. Sanayi devriminden beri, kurumların ve toplumların daha etkin gözetlenme amacı, şimdilerde mikro-elektronik teknolojilerin uygulamasıyla birlikte, gözetimin kapasitesi çok genişlemiş ve aynı zamanda gözetimin hedefleri de genişlemiştir. Bunlara ek olarak, gözetim teknolojideki gelişmelerle güçlendirilmiş ve belli bir ölçüde de yönlendirilmiş olarak, gittikçe daha küresel ve entegre bir olgu haline almıştır. Hem ticari hem de devlet bağlantılı veriler ulusal sınırları aşmaktadır. Aynı zamanda küresel pazarlama, dünyanın değişik yerlerindeki tüketimin analiz edilmesine büyük ilgi göstermektedir. Küresel pazarlama da kredi kartı ve barkodlu kartların, uluslararası kullanımı, tüketici bilgileri ve kişisel bilgilerin bir bölgeden, diğerine kolaylıkla geçiş yapması anlamına gelir.

---

⁵²Richard Kahn & Douglas Kellner, "Internet Subcultures and Oppositional Politics", <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/internetsubculturesoppositionalpolitics.pdf>, Erişim Tarihi: 02.12.2012.

⁵³Gary T. Marx, "Surveillance and Society", <http://web.mit.edu/gtmarx/www/surandsoc.html>.

Bu küresel gözetim, özellikle enformasyon toplumunun bir sonucu olarak hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Günlük yaşantımız içinde yaptığımız faaliyetlerin sonucunda, neredeyse her zaman her yerde kişisel verinin oluşması ve birikmesi mümkün hale gelmiştir. Ne zaman bir mağazada bir kredi kartı kullansak, isimlerimiz, aldığımız şeyler ve harcama miktarlarımız dev veri tabanı listelerine girmektedir. Bunun dışında otoyolda aldığımız elektronik bilekten, cep telefonu ile olan konuşmalarımıza kadar herşey kayıt edilip, analiz edilme sürecinden geçirilerek depolanabilmektedir. Bunun daha uç noktasında, ne zaman doktora gitsek, sigorta dilekçesine razı olsak, faturalarımızı ödesek, resmi makamlarla ilişki kursak ya da çevrimiçi olsak hareketlerimizden ve durumumuzdan elde edilen resim, daha net ve görünür olmaktadır. Fiziki vücutlarımız gittikçe artan bir “veri vücudunun” gölgesinde kalmaktadır. Bu veri vücudu, bizi izlemekten çok daha fazla şey yaparken, bize yol gösteriyor, öncülük ediyor, bir yere ulaşmadan önce değerlendirmiş ve sınıflandırmış oluyor. Bu nedenle özel ve kamu kurumlarına gittiğimizde bizi temsil eden profile uygun düşen bir şekilde karşılanıyoruz.⁵⁴ Stalder'ın yaptığı bu saptama, gözetim kavramının “şimdilik” ulaştığı noktayı belirtmektedir.

Gözetimi bu noktaya getiren şeylerin başında, yeni gözetim teknolojilerinin insanların gündelik yaşamları içindeki dayanılmaz hafifliği gelmektedir. Gözetim artık sadece kapitalist üretim sürecinin veya bürokratik örgütlerin işlerinin devamını sağlayan bir güç aracı olarak algılanmamaktadır. Gözetim kapıların dinlendiği dönemden ya da Soğuk Savaş dönemlerine göre daha yaygındır. Bununla birlikte baskı unsuru olarak görülmekten öte korunma aracı ve hayatı kolaylaştırıcı teknoloji aletlerine sahip olmak için ödenebilecek bir bedel olarak karışımızda durmaktadır. Peki, gözetimin içeriğinde ve araçlarındaki değişimler nelerdir? Bu noktada, geleneksel gözetim yöntemleriyle yeni gözetim teknolojileri arasındaki farklar bu değişime ışık tutacaktır.

---

⁵⁴Felix Stalder, "Opinion. Privacy is not the Antidote to Surveillance", <http://www.surveillance-and-society.org/articles1/opinion.pdf>, s.121, Erişim Tarihi: 10.06.2013.

2.2. Geleneksel ve Yeni Gözetim Teknolojileri Arasındaki Farklılıklar

Gary T. Marx, geleneksel gözetimi, sözlükteki tanımını itibariyle, özellikle şüphe edilen kişinin yakından takip edilmesi, olarak tanımlamaktadır. Buna örnek olarak organize suç faillerinin telefonunun dinlenmesini vermektedir.⁵⁵

Staples'e göre ise geleneksel gözetimin en belirgin özelliği sadık biçimde tekrarlanmaları ve pek de sorgulanmadan kabul edilip rutin bir şekilde uygulanmalarıdır. Ona göre bu gözetim "güçle" ilgilidir. Çünkü geleneksel gözetimde, amaç insanları, diğerlerinin hukuka uygun veya basitçe "normal" olarak nitelediği şekilde davranması için disipline etmektir. Böylece, dengesiz olan ve eşit dağılım göstermeyen otorite ilişkileri sürdürülebilir. Söz konusu otorite ilişkileri insan toplulukları (örneğin yöneticiler ve çalışanlar, polis memuru ve şüpheliler, öğretmen ve öğrenciler, ebeveyn ve çocuklar arasında vb.) ve daha geniş anlamıyla da, bireyler ve devlet arasında mevcuttur.⁵⁶

Bu gözetim şekilleri özellikle 20. yüzyılın sonuna doğru göze çarpan ve 'yeni gözetim' olarak adlandırılabilir gözetim ile büyük ölçüde karşıtlık oluşturmaktadır. Yeni gözetim genel olarak; kişisel veya grup verilerini elde etmek veya yaratmak için teknik araçların kullanılması yoluyla bireylerin veya çevrenin dikkatle incelenmesi olarak tanımlanabilir.

Bu genel tanımlamadaki teknik araçları, Gandy modern gözetim teknolojisi olarak tanımlamaktadır. Bu teknolojiler çevre hakkında bilgi ve istihbarat verilerini hissetmek, ölçmek, saklamak, işlemek ve değiş tokuş etmeye yarayan cihazları içeren, donanım ve yazılımdan oluşan birleşik bir sistemdir.⁵⁷

---

⁵⁵Marx, "Surveillance and Society", <http://web.mit.edu/gtmarx/www/surandsoc.html>

⁵⁶William G. Staples, **The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in The United States**, s.1154.

⁵⁷Oscar Gandy, "The Surveillance Society: Information Technology and Bureaucratic Social Control", **Journal of Communication**, Vol. 39, Issue 1, September, 1989, s.61.

Yukarıda yapılan tanımlar, yeni gözetim yöntemlerinin bazı öğelerini karşılada günümüz taktikleri oldukça çeşitlidir. Marx, bu taktiklerin neleri kapsadığıyla ilgili olarak aşağıda belirtilen yöntemleri verir:

- Bir çocuk bakım merkezinin internet ağından bebeklerini denetleyen bir anne baba,
- İşverenler için iş bulma formunu dolduran kişilerin ismini içeren veri tabanı,
- Bir mağazada müşterileri tarayıp suratlarını şüpheli hırsızlarla eşleştiren video monitör,
- Çalışanların e-postalarını ve telefon görüşmelerini denetleyen işveren,
- Bir çalışanın her zaman nerede olduğunu gösteren sinyal rozeti,
- Bir ATM'de bulunan gizli kamera,
- Tuş basım sayısını ya da aranan anahtar kelime ya da model sayısını denetleyen bilgisayar programı,
- Sokağın karşısına kadar bir evin sıcaklığını ölçen alet,
- Uyuşturucu kullanımını belirlemek için kullanılan saç analizi,
- Alkol seviyesini belirlemek için kendi kendine yapılabilen testler,
- Kablosuz ve hücreli telefon görüşmelerini tespit eden tarayıcı,
- Bir DNA örneği,
- Bir kişinin doğru söyleyip söylemediğinin beyin dalgalarının denetleyerek belirlenmesi,
- Arayan kişinin numarasının telefonda gözükmesi.⁵⁸

Marx'ın belirttiği yöntemlerden de anlaşılacağı üzere yeni gözetim yöntemleri artık yaşam alanının her yerinde bulunmaktadır. Bu kadar yaygınlaşan yeni gözetim ile

---

⁵⁸Gary T. Marx, "What's New About the "New Surveillance"? Classifying for Change and Continuity", s.10-11, <http://www.surveillance-and-society.org/journalv1i1.htm>

geleneksel gözetim arasındaki ilk fark, gözetimi sağlayan aracın değişmesidir.

Gözetim kavramı artık kendini, gözün içinden dışarıya baktığı araçlarda bulmaktadır. Oysa ki, ortaçağın bitiminden bu yana egemen olan anlayış, gözü dünyanın efendisi konumuna getiren ve ona dünyanın ve bu dünyanın ardında yatan görünmezliğin temsilini bahşeden görüştür. *“Aristoteles ve Porphyry gibi antik yazarlar ise gözü askeri bir stratejiste benzetir. Onu insansı bir varlık olarak görürlerdi. Göz, onlar için bakışlarını yönelttiği her nesneyi tutsak alan, güçlü ışınlar yayan bir komutandı. Görmek fiziksel ve saldırgandı. Fark edilir bir güçtü”*.⁵⁹ Ancak, doğrudan gözetimin ana yolu olan göz, yeni gözetimle birlikte Gandy'nin bahsettiği modern gözetim teknolojileriyle birlikte kullanılmakta veya bunlar (kameralar, dinleme araçları, bilgisayar sistemleri gibi) tamamen gözün yerini almaktadır. Bu yeni görme şeklini Berger'in cümlelerinde de bulabiliriz. Ona göre fiziksel görüntüler artık yerini uçucu görüntülere bırakmıştır ve göz hayatın görünen biçimlerinin giderek daha karmaşık ve çeşitli hale gelmesinden dolayı yeterli ışığın olduğu yere evrilip gelişmiştir.⁶⁰ Bu evrim sırasında görme, insan gözünden ayrı bir düzlemde yeniden konumlandırılan tekniklere bürünmüştür. Giderek teknolojik bir hal alan görme, geleneksel gözetimin görme aracını da değiştirmiştir. Yani göz artık daha teknik ve daha fazla duyunun bulunduğu bir araca dönüşmüştür.

Yeni gözetimde, gözle birlikte yüz yüze iletişimin kaynağı olan yüz ve vücut da mekanikleşmiştir. Lyon'a göre bu değişim çizgisi, yeni teknolojilerin gelişimiyle birlikte, kaybolan yüzü ve yok olan vücudu telafi edecek şeylerin aranmasıyla başlamıştır. İnsanlar artık geleneksel olarak nitelendirilen el sıkma, göz teması gibi görsel, vücutsal ipuçları ve işaretlerin yerini dolduracak araçlara yöneldiler. Bu araçlar 20. yüzyılda, sadece pasaport ya da ulusal kimlik kartlarıyla değil, elektronik kartlarla da sağlanmaktadır. Bugün kişilerin cüzdanları ve çantaları kredi kartları, telefon kartları,

---

⁵⁹Giovani Sartori, "Gözün Gastronomisi", **Görmenin İktidarı**, Çev. Gül Batuş, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2004, s.6.

⁶⁰John Berger, **Görünür Dair Küçük Bir Teoriye Doğru Adımlar**, Çev. Bülent Somay, İstanbul, Metis, 2011, s.26-32.

sosyal güvenlik kartları, sürücü belgeleri, kütüphane kartları, sağlık kartları ve üyesi oldukları kulüp kartlarıyla doludur. Bu kartları kişiler ya karşılarında etkileşimde bulunacak biri olmadığı zaman -banka makinesi gibi- ya da karşılarında değişimi gerçekleştirecek kişi tamamen bir yabancı olup bir çeşit onay istediğinde kullanılmaktadırlar. Ona göre bu kartlarla birlikte vücutla süregiden ilişkiler bütünü durmadan azalmaktadır. Artık iletişim uzaktan ve elektronik kanalları aracılığıyla devam etmektedir.⁶¹ Bunun gözetime etkisi ise artık gözetim altındakinin sadece vücut değil, bu elektronik kartların bıraktığı izler olmasındadır.

Geleneksel gözetimle yeni teknolojilerle yapılan gözetim arasındaki önemli diğer bir fark da geleneksel gözetimde genelde işbirliği olması ve gözetimi yapanla gözetime maruz kalan kişi arasında çok açık bir ayrım bulunmasıdır. Marx'a göre hizmetçilerin kapalı kapıları dinlediği, telgrafların sabote edildiği, dürbünlerin bolca kullanıldığı bir çağda bu ayrım mantıklı gözüküyordu. Çünkü izleyiciyle izleneni ayırmak kolaydı. Fakat son yıllardaki teknolojik gelişmelerle birlikte “kendi kendine denetim sistemi”, genel olarak gözetimden bağımsız bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Kendi kendine denetim sistemi aynı zamanda alkol seviyesinin tespiti, hamilelik, menopoz ve AIDS gibi evde yapılabilen testlerin varlığıyla da desteklenmektedir. Kendi kendine denetim sistemi gözetilen ile gözetleyen arasındaki çizgiyi birleştirmektedir. Yani gözetimi yapan ve gözetime maruz kalan arasındaki ayrım böylece yok olmuştur.⁶²

Kişilerin kendilerinden istenen verileri isteyerek verdikleri durumlarda, örneğin tüketici fırsatlarından yararlanmak (örneğin el ilanı veya müşteri indirimi) veya kolaylıktan ötürü (ücretli yollarda ücretlerin peşin ödendiği hızlı şeritler) olduğu gibi gözetilenler isteyerek gözetime katılabilmektedir. Bu durumda da gözetlenen ve gözetleyen arasındaki ayrım bulanıklaşmaktadır. Ayrıca yeni gözetim büyük ölçüde

---

⁶¹David Lyon, "Everyday Surveillance: Personal data and social classifications", <http://pacific.commerce.ubc.ca/kbe/lyon-surveillance.pdf>, Erişim Tarihi: 24.05.2013.

⁶²Gary T. MARX, “What's New About the "New Surveillance?"”, **Classifying for Change and Continuity**, s.10-11, <http://www.surveillance-and-society.org/journalv1i1.htm>, Erişim Tarihi: 26.05.2013.

otomatiktir ve bunu bizzat insanlar sağlar. Örneğin otoparka, ofise veya güvenli bir yere manyetik kartlar kullanarak giren bir kişi, giriş-çıkış saat ve tarihinin kaydedilmesine neden olur. Bilgisayar sistemine giriş yapmak, açılan dosyaların, basılan tuşların, yapılan hataların, gönderilen ve alınan mesajların kaydedilmesi işlemi başlatır. Ofis telefon sistemindeki mesaj ayrıntıları, kayıt cihazları bütün telefonlardan yapılan aramaların sayısını, zamanını ve süresini kaydedebilir. Gelişmiş seyirci değerlendirme aletleri hangi televizyon programlarının izlendiğini ve en azından, onların taranan görüntülerine dayanarak, odada kimlerin bulunduğunu kaydedebilir. Sistem şüpheliyse, ekrandaki görüntü kimin odaya girip çıktığını tespit edebilir. Tam bilgilendirilmiş bir izinle olmasa da bireyler, günümüz gözetimlerinin çoğuna gönüllü katılırlar.⁶³

Staples bu durumu “sürekli görünebilirlik” olarak adlandırmaktadır. Ona göre yöntemsel, teknolojik ve kim tarafından yapıldığı belli olmayan gözetim, sosyal kontrolün başlıca unsuru haline gelmektedir.⁶⁴

Gandy'nin belirttiği gibi yeni gözetim teknolojileriyle elde edilen verilerin çözümlenmesi de otomatik hale gelmiştir. Bunu sağlayan sistem çapraz eşleştirmedir. Bu yöntem bilgisayar ağları sayesinde kullanılmaktadır. Artık devlet tarafından sağlanan hizmetlerde bu yöntemin kullanılması rutin hale gelmiştir. Uygunluk veya "ön uç" soruşturulması, başvuran kişinin dosyasının bankalar, işverenler, sigorta şirketleri veya bildirilmemiş kaynaklar hakkında kanıt sağlayabilecek, diğerlerinin dosyalarıyla karşılaştırılması için kullanılır. Çapraz eşleştirme, eşlerin beklenen yerlerdeki eksikliğini ortaya çıkarabilir, tıpkı hiçbir okulun kayıt listesinde yer almayan bakıma muhtaç çocuklar hakkındaki iddialarda olduğu gibi. Ayrıca bu uygulama bir bürokratin yolsuzluk kanıtlarının nerede bulunabileceği konusundaki önsezisinin sonucu olabilir. Yolsuzluğun varlığından şüphe edilirse, bütün bireyler belirli bir dosya dahilinde

---

⁶³Oscar Gandy, "The Surveillance Society: Information Technology and Bureaucratic Social Control", s.63-64.

⁶⁴William G. Staples, **The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in The United States**, s.1155.

bilgileri veya izinleri olmaksızın bu "araştırma"ya tabi tutulur. Yeni veri tabanının varlığı belli olur olmaz, veriyi sağlayan kişi hakkında ek bilgi sağlama potansiyel beklentisi içine girilir.⁶⁵

Ayrıca yeni gözetim, geleneksel gözetime göre göreceli olarak düşük görülebilirliğe sahiptir veya hiç görülemez. Gandy bu gözetimi gözleyen asla görülemeyeceği "uzaktan duyumsama" olarak düşünür. Veri, veri sağlayan kişinin kim olduğuna dair bilgiye sahip olmayan ve bununla ilgilenmeyen uzmanlar tarafından işlenir. Gözetim ajansının sahip olduğu ileri teknoloji birey hakkında, bireyin bile bilmediği istihbaratın elde edilmesini sağlar. Örneğin, iş başvurusunda bulunanların kan testini yapan laboratuvarlar kişinin hiç farkında olmadığı tehlikeli bir hastalığın belirtilerini saptayabilir. Bu testler kişinin izni olmaksızın yapıldıysa -HIV testini istihdam şartı olarak yasaklayan yargı yetkisindeki AIDS testleri gibi- elde edilen sonuçlar kişiye hiç söylenmeyebilir. Gözetleme, bir oyuncak ayı veya saat içine saklanan video kamera aracılığıyla da gizli olarak yapılabilir. Bunun yanında, veri toplama günlük faaliyetlerden biri (örneğin, kredi kartının alışveriş için kullanılması otomatik olarak tüketim, zaman ve yer hakkında bilgi aktarır.) haline geldiği için rutin ve kesin hale gelebilmektedir. Yeni gözetim, yapılmış bir suçun takip etmekten çok herhangi bir kaybı veya zararı önlemeye veya bunlardan kaçınmaya odaklanmıştır. Bireyler artık bir suçun işleyip işlemedikleri belirlensin diye gözetime tabi tutulmamaktadır. Bürokratik gözetim daha çok, bireyin "suç işleme potansiyelinin" olup olmadığını görmeye çalışır.⁶⁶ Staples bunu şu örnekle açıklar: Geleneksel gözetimde bir dükkan görevlisinin dikkatli gözleri olası bir hırsız için caydırıcı olabilirdi. Onun gözetimi kişiseldi, sistematik değildi ve hafızası şüphesiz yanılıcıydı. Kendi müşterilerini (müşterilerin de onu) tanınması, yabancılara ise "daha dikkatli bakması" daha olasıydı. Bu tür bir "kişisel sosyal kontrol" eskiden küçük toplumlarda veya insanların birbirlerini çok yakından izledikleri ve hor görülme veya dışlanma korkusunun uyumu getirdiği, yakın ilişkiler yaşayan toplumlarda

---

⁶⁵Oscar Gandy, "The Surveillance Society: Information Technology and Bureaucratic Social Control", s.64-65.

⁶⁶Gandy, "The Surveillance Society: Information Technology and Bureaucratic Social Control", s.64-65.

yaygındı. Oysa şimdi, büyük kurumsal kitabevlerinde yarı zamanlı çalışanlar, hırsızları gözetleme konusunda daha az ilgililer ve onların büyük müşteri kitlesi kimliksiz bir kalabalık gibidir. Bunun için, kitabevi yöneticileri gizli, görünmez ve daima hazır halde bulunan güvenlik kameralarına başvurur. Video kamera, postmodern toplumun belirgin özelliği olarak gece gündüz bütün kitabevini dikkatli bir "gözle" izler ve sadece "şüphelileri" değil, "bütün müşterileri" gözetler. Kameralar ayrıca, hem "çalışan" işçiler hem de "potansiyel hırsızlar olarak" çalışanların gözetimi için kullanılır. Böylece gözetim ve disiplin garip bir demokratik role sahip olur; herkes izlenmektedir ve kimseye güvenilmemektedir. Bunun için, postmodern sosyal kontrolün ilk özelliği sistematik, yöntemsel ve otomatik bir işleyişe sahip olmasıdır. "Gözetimci" nadiren görülür ve kim olduğu bilinmez; çoğunlukla da bilgisayar sistemi, video kamera, uyuşturucu kontrol seti veya elektronik tarayıcıdır. Bu tür cihazların topladığı veri, bir video-kaset, bilgisayar dosyası vb. şeklinde kalıcı bir kayıt haline dönüşebilir.⁶⁷

Gözlemcinin nadir olarak görüldüğü bu tip gözetimde, kamuya açık yerlerde gözlem altında olmalarının zaptedilebilirliği bir yana, gözetim fakir ve evsiz insanlara göre daha çok ayrıcalıklı insanları hedef haline getirmektedir. Örneğin "ayrıcalıklı insanın" telefonunun, faksının, bilgisayarının, banka işlemlerinin, mesleğinin, sağlık durumunun ve seyahatlerinin elektronik ortamda izlendiğini düşünebiliriz. Hatta sadece geleneksel kurumsal bağlama bakarak gözlenen ve gözlemleyenin ortak amaçlarını görebiliyoruz. Örnek vermek gerekirse müşteriler güvenli bir alışveriş ortamı ister ve hırsızlık oranından kaynaklanan fiyatlardaki artışı görmek istemezler. Bu nedenle alışveriş merkezlerinde bulunan kameralar güvenlik tehlikesini belirlemek, kayıp çocukları bulmak, ya da yardım gereken durumlarda müşterilere ulaşmak gibi sosyal hizmetleri sunmaktadır. Herşeyi eksiksiz yaptığımızı varsayarak, sürekli video ve bilgisayar oyunlarına, şahsi kameralarından kendi görüntülerini görmeye alışık olan 30 yaşın altında olan gençler güvenlik kameralarını kendini onaylama şeklinde bile

---

⁶⁷Staples, **The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in The United States**, s.1154-1155.

algılayabilir.⁶⁸ Bu onaylama durumu herkesin potansiyel suçluya dönüşmesi gerçeğini değiştirmemektedir. Özellikle de bilgisayarda biriktirilen veriler sayesinde oluşturulabilecek eşleştirme yöntemleriyle ortaya çıkan tahmin etme kapasitesi, kontrol altında tutma olanağını da sağlarken, ayrıca bu sistem, artık gerçek suçlularla muhtemel suçlular arasındaki çizgiyi de bulanıklaştırmıştır. Böylece, görünüşe göre tahmin yürütücü ve önleyici gözetim; vatandaşı, işçiyi veya tüketiciyi bürokratik kontrolün hedefi haline getirir. Bu kadar geniş kapsamlı olarak yapılan gözetimin maliyeti ise toplanan verinin her bir birimi düşünüldüğünde yeni gözetim şekilleri ucuz olarak tanımlanabilir. Geleneksel yöntemler ile kıyaslandığında görsel, işitsel, yazı halindeki ve sayısal veriyi birleştirmek son derece kolaydır. Veriyi düzenlemek, saklamak, düzeltmek, çözümlmek, göndermek ve almak da aynı ölçüde kolaydır. Veri gerçek zamandadır ve veri toplama işlemi sürekli olabilir. Ayrıca sadece şu ana ait değil, geçmiş ve gelecek zaman hakkında da veri toplanabilir. Bu olasılık hesapları, bu verileri toplayanlara hareket modelleri yaratır. Yeni gözetim daha kapsamlı, yoğun ve çok yönlüdür. Bu çok yönlülük ve yeni gözetimin geleceğe yönelik tahmin olasılıkları kişinin kendisi hakkında bildiklerini, gözetim yapan organizasyonun bildiklerine oranla daha düşük hale getirir.⁶⁹

G. Marx ayrıca, bu yeni gözetim yöntemleriyle birlikte geleneksel yöntemlerin ortadan kalkmadığını ifade etmektedir. Aksine bunlar yeni çeşitleriyle çoğalmaktadır. Çünkü ona göre mikrobiyoloji, yapay zeka, elektronik, iletişim ve coğrafi bilgi sistemlerindeki ilerlemeler ve mikroçipteki gelişmelerden bu yana ortaya çıkan günümüz gözetimini açıkça ve tam olarak tanımlamamaktadır. Günümüz sosyal yaşamı bu keskin ayrımı yapmak için fazlaca karışıktır. Değerler arasında bazı geçişler olmaktadır. (Örneğin geleneksel bir gözetim türü olan muhbirler, az görünürlüğe sahipken yeni bir tür olan uyuşturucu testi aralıklarla uygulanır). Bütün karmaşıklığına ve bütün

---

⁶⁸Gary T. Marx, "Seeing Hazily (but not darkly) Through the Lens: Some Recent Empirical Studies of Surveillance Technologies", **Law and Social Inquiry**, Vol. 30, Issue 2, April 2005, s.371.

⁶⁹Marx, "Surveillance and Society", <http://web.mit.edu/gtmarx/www/surandsoc.html>

olumsuzluklarına rağmen bu tip sınıflandırmaların, büyük farklılıkları analiz etmekte faydası olacaktır. Marx'a dayanarak geleneksel gözetimle yeni gözetim arasındaki farklılıklar şu şekilde özetlenebilir: Yeni gözetim çoğunlukla çoklu önlemleri içeren ve geleneksel gözetime göre daha kapsamlı bir gözetimdir. Daha yoğun ve daha yaygındır. Tarafsız olarak daha fazlası bilinse bile, geçmişte gözetim yapan bir kişinin bildiklerine nispeten bir kişinin, kendisi hakkında bildiklerinin oranı daha düşüktür. Geçmişe oranla, gözetim nesnesinin silik bir birey, bir küme ya da topluluk olma ihtimali çok daha yüksektir. Bu vurgu, bireylerden, sistemin ve şebekelerin ötesine genişlemiştir. Veri sık sık direkt temsilden taklitçiliğe, sözel ve sayısal biçimden de video ve ses kayıtlarını da kopyalayacak boyuta geçmektedir. Uzman denetimlerine sık sık kendi kendine denetim yöntemleri eşlik etmektedir (ya da yerini bu denetim yöntemlerine bırakmaktadır). Görsel, sesli, sözel ve sayısal verileri birleştirmek, göndermek ve almak kolaydır. Verileri düzenlemek, yüklemek geri getirmek ve analiz etmek ise daha kolaydır. Geleneksel gözetim de ise bu anlatılanların tam tersi geçerlidir.⁷⁰

Yeni gözetimle birlikte geleneksel gözetim yöntemleri tamamen ortadan kalkmamıştır. Hâlâ geleneksel gözetim yöntemleri kullanılmaktadır. Bununla birlikte özellikle yeni enformasyon teknolojilerinin kullanımıyla birlikte gözetim daha kapsamlı, daha yoğun, daha müdahaleci ve daha yaygın bir hale gelmiştir. Ekonomiden, tıba ve istihbarat alanlarına kadar kullanılma yelpazesi genişlemiştir.

Bunun sonucunda da daha etkili bir güç aracı haline gelmiştir. Bu teknolojiler gözetimin yapısını sarsıcı bir şekilde değiştirmeye devam etmektedir. Fakat bu sarsıcı yapıyı anlamak için öncelikle gözetimi kavramamız gerekmektedir. Ayrıca eğer buna alternatif modeller arayacaksak, hem George Orwell'ın 1984'ündeki Büyük Birader (Big Brother) modeli hem de Jeremy Bentham'ın Panoptikon hapishane modelinin üzerinde durmak gerekmektedir.

---

⁷⁰Gary T.Marx, "What's New About the "New Surveillance"? Classifying for Change and Continuity", s.14-15. <http://www.surveillance-and-society.org/journalv1i1.htm>

2.3. Modern Çağda Sosyal Gözetleme

Eski dönemlerde, kalelerden gerçekleştirilebilen gözetim sekli, modern yaşamda özgür olduğu düşünölen insan için farklı bir şekilde işlemektedir. İktidarın gücü teknoloji ile birleşmiş, bu da farklı sonuçlar doğurmuştur. Foucault'ya göre, özgürlüğü keşfeden Aydınlanma Çağı, disiplinleri de keşfetmiş ve modern toplum bir anlamda “gözetim” ve “disiplin”in egemen olduğu bir toplum haline gelmiştir.⁷¹

Gözetim, iktidarın birey üzerinden bilgi sağlamasının bir yoludur. Bu bilgi, bireylerin gözlenmesinden sınıflandırılmasından, kaydedilmelerinden ve davranışlarının karşılaştırmalarının analizinden doğan bir bilgidir. *“Böylece bütün kapatma kurumlarına özgü bir gözlem bilgisinin doğduğu psikiyatri, psiko-sosyoloji, kriminoloji gibi bir tür klinik bilginin doğduğu görülür. Böylece üzerinde iktidar uygulanan bireyler, ya kendilerinin oluşturduğu ve yeni normlara göre biriktirilecek olan bilginin elde edildiği yerdir, ya da denetim biçimlerine imkân tanıyacak bir bilginin nesnesidirler.”*⁷² Foucault modern dönemde de panoptizmin egemen olduğu bir toplumda yaşadığımızı söyler. Foucault, bu örneği modern dünyaya uyarlarlarken popülerleştirmiştir.

Sosyal gözetlemede yeni yöntemler ve teknolojiler kullanılır. Panoptikon bizle ilgili bilgiyi kullanmaz, sadece bilir, bu sadece bizi yaratmak için yerleştirici bir bilgidir. Böylelikle bizi uysal çalışanlar ve tüketiciler olarak oluşturur. İdeolojiyi oluşturma veya silme özellikle Panoptikonda mevcuttur, gerçeklik nerede mümkünse orada disiplin, söylev ve kurumlarla sosyal olarak inşa edilir. Panoptik toplum her zaman gerçektir. Panoptikon ideolojiyi nakleden bir araçtır fakat yeni teknolojilerle oluşan Panoptikon, doğrudan kendisini bir ideoloji olarak sunar ve yayar.

Foucault'nun o dönemden gördüğü gözetimin boyutu, günümüzde çok farklı boyutlara ulaşmıştır. Gözlem mekanizmaları sayesinde, iktidarlar insanların tutumları üzerinde daha etkin olmaktadır. Böylece iktidar kendini her yerde mevcut ve görünür

---

⁷¹Foucault, **Büyük Kapatılma**, s.249.

⁷²Foucault, **Büyük Kapatılma**, s.251.

hale getirmektedir. Daha yeni gözetim teknikleri icat edip, insanlar üzerindeki etkisini daha çok hissettirmektedir. Bölümlere ayırmakta, hareketsiz kılmakta ve çerçevelemektedir. Özellikle “sürekli kayıt” la beraber denetleme olanağını genişletir. Modern zamanlarda ‘kendimiz’ ve dolayısıyla özel olarak düşünülen bedenlerimiz bile, gözetleme verileri için kaynak haline gelmiştir. Kaybolan beden, özel alanda, gözetlemeye göre daha az belirgin, harici bir odak oluşturmaktadır. Modern gözetlemede Panoptikona benzer bir biçimde inançlar ve uzlaştırılmış hareketlerden ziyade öncelikli olan ve öncelikli olarak kontrol altına alınması gereken edim, davranışlardır.

David Lyon’a göre gözetlenen toplumların yükselişi, kaybolan bedenlerle ilgilidir. Çünkü bir şeyleri uzaktan gerçekleştirdiğimiz zaman, bedenler yok olur. Özellikle teknolojik gelişmelerle insanlar artık fiziksel olarak olmasa da soyut olarak iletişime geçebilirler. Şekillendirilmemiş ve soyut ilişkiler, insan hafızasında bile, bilgisayardaki sistem ağlarında olduğu kadar korunamaz. İşte gözetleme bu noktada şekillendirilmemiş ilişkileri bir arada tutmanın temel yoludur. 1960’lardan beri bedenler artan bir oranda yok olmaktadır. Bedenlerin bu şekilde kayboluşu iletişim ve bilgi teknolojilerinin büyümesi ve yayılmasıyla ortaya çıkan ve modernitenin getirdiği sorunlardan biridir.⁷³

Yeni gözetleme metotları insanların davranışlarının yerini belirleyip düzenlerken zaman-mekân ilişkisi arasında etkileşim de sağlarlar. Tüm bu etkenler, modern insanın mahremiyetini sorgulamamıza neden olur. Çünkü nerede, nasıl ve ne sebeple gözetlendiğini bilmeden yasayan insanın mahremiyeti de tehlike altındadır. David Lyon’a göre mahremiyet problemi modernitenin sabit zaman-mekân kavramı içinde ortaya çıkmış ve mahremiyete olan ilgi de bilgisayar tabanlı gözetlemenin sorgulanmasıyla hareketlenmiştir. İnsanın düşünülen en doğal mahremiyeti kendi evinin içidir. Fakat insanlar kamusal alanda da mahremiyetlerini korumak isterler. Sokak kameraları geçenlerin kimliğini belirleyebilecek imgeler yakalayabiliyorsa, o zaman bu

---

⁷³David Lyon, **Gözetlenen Toplum: Günlük Hayatı Kontrol Etmek**, s.34-35.

kişiler bu imgeleri kimin hangi sebeple kullanacağı ve ne kadar saklanacağı konusunda bilgi sahibi olma hakkına sahip olurlar. Ayrıca bu güvenlik kameraları sadece operatörü tarafından izlenmeyebilir ve elde edilen veriler başka şeyler için de kullanılabilir. Yine de gözetleme teknolojileri tümüyle görünmez değildir. Kameraların caddede açıkça görüldüğü yerler de vardır. Bu teknolojilerin kişilerle ilgili olumlu özelliği, sosyal hayatındaki bazı (sigorta, emeklilik ve kimliğini ispat edebilme vs.) gereklilikleri kontrol altında tutmasıdır. Sonuçta, bazı durumlarda negatif olarak da kullanılan gözetleme teknikleri modern hayatın gerçeğidir ve kaçış yoktur.

Georg Simmel'e göre *“Modern yaşamın en derin sorunları, toplumun egemen güçlerine karşı, tarihsel mirasın, dış kültürün ve yaşam tekniğinin ağırlığına karşı, bireyin kendi varoluş bağımsızlığını ve bireyselliğini koruma çabasından doğar.”*⁷⁴ İnsanlar her şeye rağmen modern yaşamda kendi bireysel varoluşlarını, özgürlüklerini koruma çabası içindedir. Bu çabada ne kadar başarılı oldukları tartışılır. Çünkü birey tek başına bu modern yaşamın öznesi değildir. Onu denetleyen, gözetleyen ve yönlendiren bir şeyler hep var olacaktır.

Gözetim, modernitenin temel özelliğidir. Geleneksel ve feodal toplumların olgunlaşmamış uygulamaları, modern çağda büyük ölçüde yoğunlaştırılıp, sistematikleştirilmiştir. Gündelik hayattaki birçok normal alışkanlığımız, şeffaflaştırılmıştır. *“Eğer mahrem gündelik hayatın kişisel denem ayrıntıları uzak veri tabanları içinde bizim denetimimiz ötesinde dolaşıyorsa, insanın merkez “ben”i artık neresindedir?”*⁷⁵ Karl Marx, gözetimi emek ve sermaye arasındaki mücadelenin bir ögesi olarak görmüştür. Ona göre gözetim, işçilerin izlenmesi, görülmesi ve sermayenin denetim yapmak için kullandığı bir araçtır. Marx'ın öngördüğüne benzer bir biçimde ve günümüzde daha da ileri boyutlara ulaşarak, yapılan işin izini sürmek için yeni elektronik yöntemler geliştirilmiştir. Gözetleme eskisine oranla daha çok bireyselleşmiştir. 19. ve 20. yüzyılda bütün işçileri bir çatı altında toplamak kolayken,

---

⁷⁴Georg Simmel, **Modern Kültürde Çatısma**, Çev. Tanıl Bora-Nazile Kalaycı-Elçin Genç, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.92.

⁷⁵David Lyon, **Elektronik Göz: Gözetim Toplumunun Yükselisi**, s.92.

bugünün teknolojileri işçilerle bireysel olarak ilgilenir. Max Weber ise tüm modern örgütlerin, bürokrasi içinde verimli pratik arayışının bir parçası olarak dosyalarda veri saklama ve çağırma yollarını geliştirme üzerinde durur. Bu tip dosyalar özellikle devlet yöneticilerinin toplulukları fişleyebileceği kişisel bilgileri içerir. “*Weber için bürokratik gözetleme, özellikle büyük ölçüde olan ve herhangi bir modern ulus devletin genişlemesinin karşısında duran yeterliliğin sağlanmasının bir yoludur.*”⁷⁶

Foucault'nun panoptikonla ilgili düşünceleri bir çeşit paranoya düşüncesi ile de özdeşleştirilmiştir. Bu çeşit bir paranoya günümüzde oluşturulan yapay korku ortamlarıyla da benzerlikler taşır. Özellikle son zamanlarda türeyen terör korkusu insanların tüm bu denetimlere karşı çıkmamalarında gözetlenmeye razı olmalarında hayli etkili bir rol oynamıştır. “*Böyle bir durum kendisini devletin önce bir korku yaratmakla, toplumu o korkuyu kullanarak teslim almasıyla parlayacaktır ilkin. Ardından devlet bu defa 'koruma' adına toplumu bir açık hava hapisanesine çevirecektir.*”⁷⁷ 11 Eylül sonrasında, insanların kendilerini tehdit altında hissetmesi nedeniyle, arttırılan güvenlik önlemlerinin, kendi iyilikleri için olduğuna dair bir inanç ortaya çıkmıştır. Michael Moore, ‘Fahrenheit 9/11’ adlı belgesel filminde bunun üzerinde durmuş ve ABD'nin yapay bir korku atmosferi yaratarak, insanların nasıl denetlenmek ve gözetlenmeye razı olabildiklerini göstermek istemiştir. Moore, böylesine yapay bir korku ortamı yaratılmasını, halkın kendisinin tehdit altında olduğuna inandırma ve böylelikle, Amerika'nın olası bir savaş ortamını meşrulaştırma amacına bağlar ve bunu filmde verdiği örneklerle pekiştirir.

Gözetlemeye bir başka açıdan değinecek olursak, kültürel ortamlar açısından da etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ünsal Oskay'a göre gözetleme kültürel anlamda da kendini gösterir. “*...Günümüze yaklaştıkça, kitle basını, kitle kültürü ürünleri ve modern Bilinç Endüstrisi teknolojisindeki gelişmelerle Foucault'nun anlattığı hükmün infazı öncesinde tutuklunun muhafaza edildiği hapishaneden eğitici hapishaneye geçiş süreci*

---

⁷⁶Lyon, **Gözetlenen Toplum**, s.224.

⁷⁷Hasan Bülent Kahraman, “Gözlüyor Bizi Büyük Birader ” **Radikal**, 5/12/2003.

bir total kuruma dönüşmeye başlayan modern toplumsal sistemlerin yaşayan realiteye alternatifsiz bir gerçeklik olarak gösteren olumlamacı, kültür ortamlarının bu işte görevlendirilmesine kadar gelip dayanmıştır.”⁷⁸

Yani modern yaşamda gözetleme alternatifsiz bir gerçeklik üreterek kültürel ortamları da etkisi altına almıştır. Kültürel ortamlar, varolanı bu şekilde olumlamacı bir biçimde sunarken de iktidarın dışlerine hizmet etmektedir. Sonuç olarak modern hayatta ‘kaybolan bedenler’i anlamak gözetlenen toplumları da anlamak için önemlidir. Sosyalleşme azalıp soyut ilişkiler arttıkça gözetleme pratikleri hareketlerimizi daha kolay yakalayabilecektir. Fiziksel alanlarımız da bir koruma alanı oluşturamamaktadır.

2.4. Gözetlemenin Modern Yaşamdaki Karşılığı; George Orwell ve Kara Ütopyası "1984"

Gözetim başlı başına bir iktidar kaynağıdır. Gözetlenen toplum kavramı ise 1980’lerden sonra gelişmiştir. Ortaya çıkışı modernitenin koordine ve kontrol etme, isteğine kadar sürebilir ve somutlaştırılmamış gözetlemenin toplumsal olarak yayıldığı bir durumu gösterir. Koordine etme ve kontrol hem gücü hem de direnişi kapsar. Gözetlenen toplumlar, yok olan bedenleri görünür hale getirmek ve aktivitelerini düzenlemek için vardır. Böylelikle Foucault’nun dediği gibi kendi kendimizin gözetlenmesinin taşıyıcıları oluruz.

George Orwell’in ‘1984’ adlı kitabı tüm faaliyetlerin izlendiği bir kara ütopya. Orwell burada yurttaşlarının gündelik hayatlarının en küçük ayrıntılarına müdahale eden dev bürokratik aygıt olan düşünce polisini ve her yere uzanan televizyon ekranında “Big Brother” figürünü kullanan bir devleti anlatmıştır.

---

⁷⁸Ünsal Oskay, “Efendi ve Köle İlişkisi Açısından Şiddet ve Görünümleri Üzerine” **Cogito**, Sayı 6-7, 1996, s.185-195.

Orwell'in ortaya attığı "Big Brother"(Büyük Birader) mecazı günümüzde birçok şekilde geçerliliğini korumaktadır. Orwell'in ütopyası Foucault'nun Panoptikon ile ilgili düşüncelerinin popüler kültürdeki karşılığı olarak da adlandırılabilir. 1984, Okyanusya adlı bir yerde geçer. Okyanusya yurttaşları, gündelik hayatlarının en ufak ayrıntısını bile, dev bir bürokratik aygıtı teslim etmişlerdir. 'Düşünce Polisi' her yerdedir. Televizyon ekranı Okyanusya'nın sakinlerini kuşatır, yönlendirir, onların gündelik yaşayışlarına müdahale eder. Her ne kadar '1984'ün mekanizması, günümüz gözetim teknolojileri yanında geri kalmış gibi gözükse de, gözetim toplumuna yaklaşımı bakımından günümüzde de önemini ve geçerliliğini korumaktadır.

Romanda, Big Brother üzerinde kurulmuş bir ütopya mevcuttur. Orwell'in Okyanusya üzerine yerleştirdiği 'Büyük Göz', bir başka deyişle 'Büyük Birader' algılanamaz bir özelliğe sahiptir. Big Brother herkesi gözetleyebilmekte ve yarattığı yaşam ortamıyla da insanların davranışlarına ve zihinlerine yön verebilmektedir. İnsanları istediklerine inandırabilmekte istemediği seyleri gözlerinden kaçırabilmektedir. Bu doğrultuda geçmiş değiştirilebilmekte, gelecek yaratılabilmektedir. Toplum sınıflara ayrılmıştır. Mülkiyet sadece tek bir sınıfın elinde toplanmıştır. Romanın kahramanı Winston Smith, Okyanusya'nın, sadece kendi aklını kullanmaya çalışan bir vatandaşıdır. İçinde bulunduğu düzene karşıdır. Winston, henüz insancıl değerlerini yitirmemiş olanlardandır. Karşılaştığı Julia'ya aşık olur ve gizli bir aşk yaşamaya başlarlar. Daha sonra ise kendileri gibi sisteme karşı olduklarını düşündükleri O'Brien'la yolları kesişir ve kendilerini sisteme karşı bir örgütün içinde bulurlar. Fakat sonunda her ikisi de Big Brother'ın gözünden kaçamayacak ve sistem içinde eritileceklerdir. Çünkü bu sistem bedenlerinin yanında bilinçlerini de kontrol altına alabilmektedir. Gözetim devleti tarafından Winston ve Julia'nın kişilikleri, benlikleri parçalanır. Bellekleri ve anıları kontrol altına alınır. Çünkü dilin kısırlaştırılarak dönüştüğü, anlatım gücünün kaybedildiği, insanların ne söylemek istediklerini bile anımsayamadıkları Okyanusya'da, insanların ruhunu, yalnızlığını ve santimetre karesine kadar özel alanını işgal etmiş, kendi başına iktidar olan bir gözetim söz konusudur.

“Winston’ın çıkardığı, fısıltıyı aşan her ses, hemen kayda alınabiliyordu; üstelik Winston, metal levhanın egemen olduğu görüş alanı içinde bulunduğu sürece, işitilebildiği kadar görüliyordu da. Herhangi bir anda seyredilip seyredilmediğinizi anlayabilmeniz olanaksızdı. Düşünce Polisinin, ne kadar sıklıkla ya da nasıl bir sistemle kimi izlediği bilinemezdi. Her an, canları ne zaman dilerse, alıcıyı çalıştırabilirlerdi. Çıkardığınız sesin işitildiği, karanlıkta olmadığınız sürece, her hareketinizin izlendiği varsayımı, içgüdüsel bir alışkanlık haline dönüşmüştü, bununla yaşamamız gerekiyordu—yaşıyordunuz.”⁷⁹

David Lyon'a göre, kara ütopyalar kaderciliği teşvik ederler. Lyon ütopyaları, eğer bir şey olmazsa, ne olabileceği hakkında bir uyarı olarak kavrasak bile, ne 1984'ün ne de Panoptikonun yapılacak şeye ilişkin bir örnek vermediğini söyler. Bentham da, Orwell da "görme gücü"ne bağlıdır. İkisinde de denetleme-görme-gözetleme söz konusudur. Görmenin gücü her iki ütopya için de geçerlidir. Bunun dışında Foucault'nun Panoptikon açılımıyla 1984 karşılaştırıldığında, 1984 hala zayıf bir demokrasi ve görgü umudu taşıırken, Foucault'nun Panoptikonla her yere uzanan iktidarı, daha umutsuz görünür.⁸⁰ Sonuçta her ikisinde de görmenin gücü davranışı ve bedeni şekillendirmektedir. Öte yandan, 1984, çağdaş kapitalizm anlayışının tam ortasına da yerleştirilir. Alan Swingewood'a göre Orwell'in romanı yönetici seçkinler tarafından yönetilen ve denetim altında tutulan toplum modeline, devletin ve onun kültürel aygıtları tarafından yönlendirilen çağdaş kapitalizm anlayışına yakındır. David Lyon da yine Orwell'in yarattığı dünyayı kapitalizmle bağdaştırır. “ ... *George Orwell ve romanı 'Bin Dokuz Yüz Seksen Dört', devlet gözetlemesi için daha uzun süreli ve keskin mecazları sağlamıştır. Büyük Birader'in telesahnedeki talihsiz Winston Smith'e uzaktan bakarak olduğundan çok daha büyük ve korkunç görünen bilinçli olarak müşfik yüzü; Gerçeklik Bakanlığı'nın bürokratik 'çift konuşması' komünizmin tefsirleri olarak düşünülseler bile, aslında herhangi bir kapitalist ortamda ortaya çıkabilir. Giddens'in*

---

⁷⁹George Orwell, 1984, Çev. Nuran Akgören, 10. Baskı. İstanbul, Can Yayınları, 2005, s.10.

⁸⁰Lyon, **Elektronik Göz**, s.279-281.

modern ulus devletleri ve totaliterlik hakkındaki sosyolojik şüpheleri de, aynı teorik sabitlikte doğmuştur.”⁸¹

Orwell, ‘1984’le toplumsal denetim uğruna, enformasyonun giderek artmasına ve özel hayatın yok olmasına dikkat çekmiştir. Günümüze döndüğümüzde, erişilemez bir hızla gelişen bilgisayar teknolojilerinin oluşturduğu veri kategorilerini, bu verilerin sadece otoritelerin izni doğrultusunda iz bıraktığına tanık oluyoruz. Veriler kolayca değiştirilebilir, bir anda iz bırakmadan ortadan kaldırılabilir ya da farklı biçimlere sokulabilir. Sokaklara, marketlere, okullara metro duraklarına ve daha birçok yere yerleştirilen kameralarla davranışlarımız denetlenmeye çalışılıyor. Günümüzde de bilişim teknolojisi ‘Büyük Birader’ ve ‘Panoptikon’daki gibi gözetimin daha görünmez yollardan gerçekleşmesini sağlar.

Gözlenenler, ne zaman, tam olarak kim tarafından gözlemlenildiklerini bilmedikleri için, gözetimin bağımlı birer nesnesi haline gelirler. ‘Büyük Göz’ her zaman bizi izlemektedir ve artık gizli olan hiçbir şey kalmayacaktır. Elektronik teknolojilere ve özellikle gözetim sistemlerine baktığımızda, ‘Büyük Birader’e ve ‘Panoptikon Hapishane’ye göndermeler yapmak yersiz bir çaba değildir. Bilişim teknolojisinin kullanılması, gözetime çok daha derin ve geniş bir alan sağlamıştır. Gündelik hayat, çok dar alanlarda bile, birbirleriyle rahatlıkla ilişki kurabilen bilgisayar ağlarıyla örülmüş durumdadır. Fabrikalarda ya da işyerlerinde kontrolü sağlamak amacıyla kurulan gözetim sistemleri, özel alanlara çoktan sızmıştır. Gözleyen göz adeta her yeredir.

Yani artık, gözetimin dolayımı, kâğıt dosyalardan ve doğrudan gözlemden, bilgileri elektronik olarak eleyebilen, gözden geçiren ve denetleyebilen bilgisayar dosyalarına dönüşmüştür.

Gözetleme ve savaş teknolojileri gibi olguları yakından inceleyen ve görüntü teknolojisinin dayandığı toplumsal düzeni eleştiren Kevin Robins, panoptik imgeyi, kentsel mekân düzeyinde ele alarak, panoptik ideali ve modern kentteki hâkimiyet

---

⁸¹Lyon, **Gözetlenen Toplum**, s.223.

ilişkinini karşılaştırmıştır. “Modern planlamacılar ve mimarlar temas kenti diyebileceğimiz bir yapıyı ortadan kaldırıp onun yerine görünmez binaları ve açık bir toplumu olan camdan bir kent kurmak için uğraşırlar, Kenti aşkın mekân haline getirmeyi başarabilecek asıl hedef şeffaflıktı. Evrensel panoptisizm ideali peşinde olan rasyonel vizyon ilkesiyle, kentsel mekânda düzeni ve beraberinde hakimiyeti elde etmek mümkün görünüyordu. Bu mantık, bizi kuşatan dünyanın çok daha şeffaf ve görünür olmasını sağlayan yeni teknolojik araçların gelişmesiyle kitlesel olarak mümkün hale gelmiştir. Gözetleme kamerası, belirli bir mesafeden izleyerek çevreyi tanıyabilen cansız vizyonun herkese aşına gelen, gündelik bir sembolü olmuştur.”⁸² Robins’e göre gözetleme, bugün yalnızca kamusal ve resmi kurumlar tarafından sağlanan bir şey değildir. Binlerce kentlinin bireysel olarak kendini içinde bulduğu bir faaliyet haline gelmiştir. Kentin kamerayla kaydedilmesi, bireysel düzeyde denetim olarak, vizyonun parçalanmasına ve sorumluluğun devredilmesine yol açar. Kameralarla denetlenerek tehlikeden korunduğunu düşünen kent, aslında tehlikenin tam ortasındadır. Yeni tüketim araçlarını, tüm toplumsal yapıyı kuşatan ‘Hapis Takımadaları’nın bir parçası olarak gören George Ritzer ise, tek tek ya da toplu olarak bu yeni araçların ortamlarının, tüm toplumda insanlar üzerinde denetim kurma gücüne sahip olduğunu savunur. Ona göre, her tür yeni tüketim aracında ille de bir Panoptikon olmasa da, hem çalışanların hem de müşterilerin gözlenebileceği birçok nokta (bir kumarhanenin videolu güvenlik odası, alışveriş merkezlerinde kapalı devre video gözetimi vs.) kesinlikle vardır ve gözetlenme olasılığı her ikisinin de denetimini olanaklı kılar.⁸³

Gerçekten de tüm sosyal sektörlere yayılmış durumdadır. Panoptikon kendi içsel yaşamlarını kontrol altına almak isteyen özneler yaratır. Süperpanoptikon ise bu kimliklerin nasıl bilgisayarlar tarafından yapılandırıldığından haberi olmayan ve dağılmış kimliklere sahip nesnelere oluşturur. Foucault’tan günümüze Panoptikonlar

---

⁸²Kevin Robins, **İmaj:Görmenin Kültür ve Politikası**. Çev: Nurçay Türkoğlu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.46.

⁸³George Ritzer, **Büyüsü Bozulmuş Bir Dünyayı Büyülemek**, Çev. Ş. Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, 2000, s.122-123.

artmış teknolojinin de etkisiyle daha da gelişmiştir. Tüm bu gelişmeler olurken birey, iktidar ve onun gözetleme aygıtlarına çok fazla müdahale edememiş ve ‘belirsizliğe’ boyun eğmek durumunda kalmıştır.

2.5. Elektronik Bekçi: Güvenlik Kameraları; MOBESE Örneği

Günlük yaşam içinde bireyler sokaklarda, alışveriş merkezlerinde, iş yerlerinde okullarda, kamu kurumlarında, metroda, eğlence yerlerinde, hatta evlerinin girişlerine konan optik gözler tarafından izlenmektedir. Lyon'un da belirttiği gibi, “*Gözetlemenin en belirgin işaretlerinden biri, kapalı devre televizyon kamerasının tepede duran ‘elektronik gözü’dür. Ona göre bu, -her ne kadar minyatürleşme ve gizleme yaygınlaşmaya başlasa da- gözetlemenin günümüzdeki, en gözle görülür yüzüdür*”⁸⁴ Kameralarla yapılan gözetim, özellikle güvenlik gerekçesiyle son yıllarda daha da yaygınlaşmıştır. Bu süreç, ABD'ye yapılan 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra artmıştır. Bunun haricinde şehirlerde yaşayanların dikkatleri uzun bir süredir ciddi suçlara - hırsızlık, tecavüz- ya da şiddete yönelmiştir. Kontrol atına alınamayan ve düzeni bozmaya yönelik davranışlar, vatandaşlar için şehirlerin emniyetli olmadığını gösteren belirtiler olarak görünmektedir. Korku içersindeki vatandaşlar caddelerde dolaşmamakta, komşuluk ilişkilerinden kaçınmakta ve normal hayatlarını sürdürememektedir. Şehir yaşamının dokusunun ve toplumsal etkileşimin bozulması sonucunda bireyler devamlı kendilerini önlem almak zorunda hissetmektedirler. İnsanlar suça maruz kalmaktan korkmaktadırlar. Bu korkular hem şehrin içindeki artan şiddetten hem de bir terörist saldırıya uğrama endişesinden kaynaklanmaktadır.

Güvenlik ihtiyacı dünyanın hızlı bir şekilde kameralarla donatılmasına neden olmaktadır. Kameraların çok yoğun olarak kullanıldığı ülkeler bulunmaktadır. Bu ülkelerin başında, dünyada en fazla kamera sayısına sahip olan İngiltere gelmektedir. İngiltere'deki kamera sayısı 4.2 milyondur. Yani her on dört kişiden birine bir kamera

---

⁸⁴Lyon, **Gözetlenen Toplum**, s.123.

düşmektedir. Sadece Londra'da bulunan kamera sayısı 500 bin civarındadır. Her geçen gün bu sayı artmaktadır.⁸⁵ Kameralar özellikle artan güvenlik gerekçesiyle ülkemizde de çeşitli projeler kapsamında kullanılmaktadır. Bu projeler içinde 17 Kasım 2005 tarihinde açılan ve İstanbul'u 570 kamerayla 24 saat izleyen, “Modern Kent Bilgi ve Güvenlik Sistemi” (MOBESE) en son kurulan sistemdir. Bu sistemin merkezini oluşturan Komuta Kontrol Merkezi'nde İstanbul'un çeşitli yerlerinden toplanan görüntüler toplanıp işlenmektedir. Bu sistem, ilk önce İstanbul'da kurulmuş olmakla beraber, 2013 yılı itibariyle, Türkiye'nin hemen her il ve ilçe merkezlerine kurulmuş ve uygulamaya konulmuş bulunmaktadır. Bu sistemle uydu ve GSM şebekesi üzerinden araç takip sistemi harekete geçirilmektedir. Emniyet Müdürlüğü'ne göre bu sistem sayesinde dijital haritalar üzerinde konumları takip edilen araçlar, kamera görüntüleri sayesinde hata payı olmaksızın yönlendirilmektedir. Sistemde meydana gelebilecek herhangi bir arızaya karşı yedeğinin devreye girmesi, sistemin kesintisiz çalışmasını sağlamaktadır. Aslında bu sistemle sadece şehrin kameralarla izlenmesi değil, bunun yanında muhtarlıktaki otomasyon sistemlerinden, gezici güvenlik ekiplerinin olay yerinde yaptıkları inceleme ve raporlarını kayda almasına kadar uzanan takip sistemi bulunmaktadır.⁸⁶ Kameralar şehrin güvensiz ortamını yaşayanlar için şehri güvenli hale getirmekle görevli "elektronik bekçiler" olarak görev almaktadır.

2.6. Yeni İzleme Teknolojileri; MOBESE Örneği

Kapkaç olayları üzerinden yeniden üretilen risk söylemi ve dolayısıyla tehdit algısının kabartılması kentsel mekanları “güvenliksiz” alanlar şeklinde kodlamaktadır. Panik ortamının toplumsala yayılımını sağlayan medyanın, böylece devletin gözetim ve denetim olanaklarının genişletilmesine zemin hazırlayarak, katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Kent alanlarının “güvenliksizlik” söylemi üzerinden kodlandığı bu

---

⁸⁵[Http://www.tubiderbd.Com/printnews.php?news-id=5677&cat-id=1](http://www.tubiderbd.Com/printnews.php?news-id=5677&cat-id=1), Erişim Tarihi:14.06.2012.

⁸⁶[Http://turk.Internet.Com/haber/yazigoster.php3?yazlid=12996](http://turk.Internet.Com/haber/yazigoster.php3?yazlid=12996), Erişim Tarihi:15.06.2012.

süreci takiben, polisin yeniden yapılanma sürecinde sürekli gözetim imkanı sağlayan en yaygın gözetim uygulaması olan gözetim kameralarının kent merkezlerine kurulum süreci hemen hemen tamamlanmıştır.

Gözetim kameraları ile ilgili tartışmaya geçmeden önce, önleyici polislik uygulaması bağlamında uygulamaya konulan, yeni teknolojiye dayalı gözetim ve denetim sistemlerine kısaca değinmekte yarar var. Yeni teknoloji, hem gözetimde süreklilik sağlaması itibariyle, hem de suç ve suçluya ilişkin bilgi üretim süreçlerinde önemli bir altyapı sunmaktadır. “Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu” (MOBESE) adlı sistemin “pilot” uygulaması 2001 yılında Diyarbakır’da hayata geçirilmiştir. Ancak bu sistemin başta İstanbul olmak üzere diğer kentlere uygulanması, kapkaç haberleriyle birlikte yükselen ahlaki panik ortamında yani 2005 yılında gerçekleşmiştir. 2005 yılında, İstanbul, Ankara, Mersin ve Antalya’da kurulan sistem bugün gelinen aşamada 81 ilde uygulamaya konulmuştur. Ayrıca il merkezlerinin yanı sıra hemen hemen bütün ilçelerde de sistem kurulmuştur.⁸⁷

En kapsamlı haliyle İstanbul’da uygulanan MOBESE sistemi birbiriyle entegre 8 ayrı uygulamadan oluşmaktadır:

1) Komuta Kontrol Merkezi: Güvenlik anlamında ihtiyaç duyulabilecek her türlü bilginin toplandığı ve sahadaki tüm polis ekiplerinin yönlendirildiği bir merkezdir. Kamera takip görevlileri ve polis telsizi kanal görevlilerinin görev yaptığı bir alandır. Buradaki dev ekranlardan şehirdeki MOBESE kameralarından gelen canlı görüntüler burada izlenmekte ve duruma göre polisler yönlendirilmektedir.

---

⁸⁷Bkz. “80 İl 35 İlçede MOBESE 35 İlde JEMUS Gözcülük Ediyor”, Kamudanhaberler.com, (çevirimiçi), <http://tinyurl.com/6uwqba9>, Erişim Tarihi: 20.02.2012.

“81 ile MOBESE Geliyor”, Aktifhaber.com, (çevirimiçi), <http://tinyurl.com/86gdaw7>, Erişim Tarihi: 20.02.2012.

“Kocaeli’de Mobese Hizmete Girdi”, Haberler.com, (çevirimiçi), <http://tinyurl.com/7ohqkcz>, Erişim Tarihi: 20.02.2012.

2) Bölge Görüntüleme Sistemi: Kentin belli noktalarına yerleştirilen MOBESE kameralarından oluşan kamera sisteminin genel adıdır. Kenti 24 saat izleyen kameralar kentteki her türden “kanun dışı” olayda, toplantı ve gösteride kimlik tespitinde kullanılmaktadır. Ayrıca, MOBESE merkezine yerleştirilen kablosuz sistem ve polis helikopterine yerleştirilen alıcı vasıtası ile helikopter üzerindeki kamera görüntüleri de komuta kontrol merkezine yönlendirilmektedir. MOBESE kameraları ile 40 km yarıçapındaki bir alandan komuta kontrol merkezine görüntü aktarılmaktadır.

3) Araç Takip Sistemi: Polis araçlarının, sayısal harita üzerinden izlenmesi ve yönlendirilmesi için geliştirilmiştir. Polis araçlarının buldukları bölgelerden elde edilen veriler, suç analizinde kullanılmaktadır. Böylece il, ilçe, mahalle, cadde, sokak bazında suç haritaları oluşturulmaktadır.

4) Mobil Araç Sorgulama Sistemi: 2005 yılında araç içi tablet bilgisayar ile başlamış olan sistem, gelişen teknoloji sonucu 2008 yılının mart ayından itibaren (PDA) el bilgisayarları ile daha da geliştirilmiştir. Sistem sayesinde motorize ve yaya ekipler çok kısa zamanda GBT (Geniş Bilgi Tarama), araç sorgusu ve adres sorgusu yapabilmektedir. Resmi ve sivil giyimli polisler cep telefonu büyüklüğündeki bu bilgisayarlarla “şüpheli” gördüğü kişilerin kimlik bilgilerini kontrol edebilmektedir.

5) Nezarethane İyileştirme ve Kontrol Sistemi: Nezarethanelerin kontrolü ve düzenlenmesi amacıyla polis merkezi nezarethanelerine kamera yerleştirilerek, görüntülerin kaydedilmesidir.

6) Plaka Algılama Sistemi: Çalıntı veya suça karışan araçların ve tescil, muayene ve ceza gibi problemleri olan araçların plakalarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Kameraların yerleştirilmesinden ve bu kameralardan alınan verilerin, otomatik bir sistem çerçevesinde sorgulanıp, araçlar hakkında veri toplanmasından oluşmaktadır.

7) Mobil Operasyon Yönetim Merkezi: Komuta kontrol merkezinin 7.5 metre uzunluğunda bir kamyona uyarlanmak suretiyle, hareketli olarak da çalışması sağlanmıştır. Araçta, MOBESE kameraları, uydu haberleşme sistemi, bilgisayar ağı gibi pek çok modül bulunmaktadır.

8) Emniyet Müdürlüğü Bilgisayar Ağı: İl bazında suç ve olaylar ile ilgili verilerin ortak bir havuzda toplanmasını sağlamaktadır.

Tüm bu veriler, polisin yeni teknolojiye dayalı gözetim ve denetim altyapısı ile donatıldığını göstermektedir. Neoliberal mantığın kent suçları bağlamında öngördüğü riskler doğrultusunda oluşturulmuş bütünleşik izleme sistemi, resmi internet sitesinden aktarılan bilgilerden de anlaşılacağı üzere polisin suç üzerindeki yönetsel tasarrufunu gözler önüne sermektedir. Sokaktaki “şüpheli”nin belirlenmesinden, mahallelere göre⁸⁸ risk haritalarının oluşturulmasına kadar, birbirinden farklı pek çok modülle polisin gözetim olanaklarını olabildiğince genişletilmiştir. Kevin Haggerty, yeni gözetim teknolojilerinin risk yönetimi, sosyal sınıflandırma ve bunların sonuçları bağlamında anlaşılması gerektiği görüşündedir.⁸⁹ Zira, güvenlik amacıyla konuşlandırılan elektronik altyapılar risk yönetimine uygun olarak belirli öncelikleri ve uzun vadeli sosyal, ekonomik ve kültürel çelişkileri yansıtmaktadır. Böyle olmakla birlikte enformasyon altyapılarının kurulması ve işlenmiş detaylı veriye ulaşma hızı risk yönetiminde karar verme süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Risk yönetimini kolaylaştıran izleme teknikleri, nüfusu sınıflandırır ve bireyleri belli muamelelere tabi tutulabilecek risk kategorilerine ayırır. Batı’daki uygulamalara paralel geliştirilen MOBESE sistemi ile suç mahalline müdahale hızının artırılması ve “güvenlik” hissi yaratılması, bir gözetim mekanı yaratılarak “yasallık” sınırının asla unutulmamasının sağlanması ve suç haritaları oluşturulabilmesi için yeterli verinin elde edilmesinin amaçlandığı görülmektedir.

2.7. Medyada Meşrulaştırıcı Söylem Olarak MOBESE Kameraları

Burada vurgulanması gereken; gözetim kameralarının diğer MOBESE uygulamalarından etki ve uygulama alanlarının genişliği, sürekli gözetim olanağı

---

⁸⁸MOBESE sisteminde yer alan uygulamalar hakkında, İstanbul İl Emniyet Müdürlüğü’nün web adresindeki bilgiler için bkz.(çevirimiçi), <http://mobese.iem.gov.tr/index.html>, Erişim Tarihi: 21.02.2012.

⁸⁹Kevin D. Haggerty, “Tear Down the Walls: On Demolishing the Panopticon”, **Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond**, içinde, ed. by David Lyon, Cullompton, Willan Publishing, 2006, s.40.

yaratması ve medyada yer alma sıklığı itibari ile ayrıcalıklı bir öneme sahip oluşudur. Emniyet Müdürlüğü verilerine göre, gözetim kameraları için 2006 yılında yaklaşık 15 milyon lira ayrılırken, bu rakam 2010 yılında 50 milyon liranın üzerine çıkmıştır⁹⁰ Sadece İstanbul'da 2007 yılı verilerine göre, özellikle, Taksim, Şişli, Beşiktaş, Kadıköy, Bakırköy gibi merkezi yerlerde yoğunlaşan 1206 noktada toplamda 4212⁹¹ gözetim kamerası ve polis için stratejik önem arz eden 40 noktada ise yüksek çözünürlüklü teknolojiye sahip toplam 160 kamera bulunmaktadır.⁹²

Kent alanların MOBESE kameraları ile izlenmesi hakkında hukuki bir düzenleme bulunmamaktadır. Salt kamusal alanlar izlendiği için böyle bir düzenlemeye gerek duyulmadığına işaret eden H. Karakehya, herhangi bir kanuni düzenlemeye dayanmaksızın her yerde giderek artan şekilde kurulan MOBESE kameralarının sayısının artırılması ve neredeyse mümkün olan her yerin bu kameralarca gözetlenmesi yönünde “büyük bir kamuoyu desteği” oluştuğunu savunmaktadır.⁹³ Bu noktada MOBESE kameralarının medyada temsil biçimine bakmakta yarar var.

MOBESE kameraları henüz uygulanmaya geçmeden önce medyada ilgili ön haberler yer almaktaydı. “İçişleri Bakanı: İnşallah kapkaçı önleyeceğiz” başlıklı haberde dönemin İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu kapkaç olaylarına vurgu yapmakta ve şunları söylemekteydi: “İstanbul'da kapkaç, hırsızlık ve diğer asayişe müessir olayların hepsini inşallah önleyeceğiz... Bir taraftan mevcut imkanlarımızla, polisimiz ve ekiplerimizle bu konuların önlenmesi için gayret ediyoruz. Ama asıl önemli olan, 'MOBESE' dediğimiz Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu projesi. Bu sistemi İstanbul'a kurmak üzereyiz. 8 milyon dolarlık bir projedir. Aşağı yukarı 4-5 ay önce bu proje başladı. Başta Ataköy,

---

⁹⁰<http://www.iem.gov.tr>, Erişim Tarihi: 21.02.2012.

⁹¹MOBESE kameralarına ilişkin 2012 yılına ait veriler “bilgi edinme hakkı” çerçevesinde Emniyet Genel Müdürlüğü'nden talep edilmiş ancak bu talebe karşılık “söz konusu bilgiler hizmete özel kurumsal bilgi olduğu için verilememektedir” cevabı alınmıştır.

⁹²Bkz. İstanbul İl Emniyet Müdürlüğü web adresi,(çevirimiçi), <http://mobese.iem.gov.tr/index.html> Erişim Tarihi: 20.02.2012.

⁹³Hakan Karakehya, “Gözetim ve Suçla Mücadele”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, cilt. 58, no. 2, 2009, s.319-357.

Yeşilköy olmak üzere Taksim, Eminönü, Osmanbey, Şişli ve İstanbul'un bütün semtlerinde, kapkaç, hırsızlık ve diğer asayişe müessir olayların hepsini inşallah önleyeceğiz."⁹⁴ "Beyoğlu'na kameralı takip" başlıklı haberde de yine kapkaç vurgusu öne çıkmakta ve dönemin İstanbul valisinin şu ifadelerine yer verilmekteydi: "*İstanbul Valisi Muammer Güler, yakın zamanda Beyoğlu'nda birçok sokak ve caddeyi kameralarla görüntülü takip edeceklerini bildirdi... Beyoğlu'na ilişkin özel çalışmalar gerçekleştirdiklerini anlatan Güler, daha önce bu ilçede yaşanan kapkaç olaylarını önlemeye yönelik çalışmalar yaptıklarını hatırlattı.*"⁹⁵ MOBESE kameraları kent alanlarına yerleştirildikten sonra da medyada bu kameralarla ilgili haberler sıklıkla yer almaya başladı. Olası risklere karşı bir "çözüm" olarak kurgulanan MOBESE kameraları ile ilgili haberler Hürriyet ve Sabah gazetelerinde şu başlıklarla aktarıldı:

Gözetim mekanının genişletilmesi olarak: Başlıklar;

- *MOBESE iş başında (Hürriyet, 10 Kasım 2005).*
- *MOBESE gördü (Hürriyet, 1 Nisan 2006).*
- *Ankara, BBG evi gibi olacak (Sabah, 8 Şubat 2010).*
- *İstanbul'un gözü MOBESE merkezi (Sabah, 18 Ekim 2010).*
- *Kaza yerinden kaçtı 'şehrin gözü' yakaladı (Sabah, 21 Şubat 2010).*
- *Ankaralı MOBESE sistemini sevdi (Hürriyet, 28 Ekim 2010).*
- *'Kameralı gözetim'e tam onay (Sabah, 2 Ocak 2010).*

Önleyici bir aygıt olarak: Başlıklar;

- *Erdoğan: MOBESE suçluların korkulu rüyası olacak (Hürriyet, 18 Haziran 2005).*
- *Gebze'de suçlar MOBESE sayesinde azaldı (Hürriyet, 30 Nisan 2009).*

---

⁹⁴Hürriyet, 24 Mart 2004.

⁹⁵Hürriyet, 22 Nisan 2004.

- *MOBESE suçu azaltacak (Hürriyet, 24 Temmuz 2010).*
  - *MOBESE ihlalleri azalttı (Hürriyet, 13 Ağustos 2011).*
  - *Teknoloji sokaktaki suç oranını düşürdü (Sabah, 9 Ekim 2010).*
  - *Trafik suçuna Mobese freni (Hürriyet, 3 Mart 2011).*
- Yasallık mekanının genişletilmesi ve adalet sağlayıcı olarak: Başlıklar;
- *Seri hırsıza naklen gözaltı (Hürriyet, 9 Kasım 2005).*
  - *Bombacıları MOBESE avladı (Hürriyet, 22 Ağustos 2006).*
  - *Hırsız MOBESE kamerası yakalattı (Hürriyet, 12 Mayıs 2007).*
  - *Kar maskeli gaspçıları MOBESE tespit etti (Hürriyet, 26 Şubat 2007).*
  - *Yankesici Mobese'den kaçamadı (Hürriyet, 26 Kasım 2009).*
  - *Dilenciler MOBESE'ye yakalandı (Hürriyet, 29 Temmuz 2009).*
  - *Hırsızlar Mobese kameralarına yakalandı (Hürriyet, 21 Mayıs 2009).*
  - *Tekirdağ'da MOBESE'ye takılan kurtulamıyor (Hürriyet, 14 Mart 2009).*
  - *Kamerada suçlu var (Sabah, 23 Kasım 2010).*
  - *Kapkaç anı MOBESE'de (Hürriyet, 2 Nisan 2010).*
  - *Motosikletli kapkaççı MOBESE'ye yakalandı (Hürriyet, 23 Ağustos 2010).*
  - *MOBESE'den kaçamadılar (Hürriyet, 8 Aralık 2011).*
  - *Hırsızlar MOBESE'ye yakalandı (Hürriyet, 11 Temmuz 2011).*
  - *'Mobese'lendiler (Sabah, 18 Ekim 2010).*
  - *MOBESE'de tiryaki avı (Sabah, 31 Aralık 2010).*
  - *Esnaftan kurtuldu MOBESE'ye takıldı (Hürriyet, 28 Aralık 2011).*
  - *MOBESE ekranında suç manzaraları (Hürriyet, 14 Ocak 2011).*

Yukarıdaki haber başlıklarında gözetim kameralarının hedefine “hırsızlar”, “kapkaççılar”, “yankesiciler” ve “dilenciler” gibi neoliberalizmin sarih kent imgesinin sorunlu kesimlerinin yerleştiğini görmekteyiz.

Haber başlıklarında, MOBESE kameraları ile suç arasında kurulan dolaysız ilişkide kameralar aktif ajanlar olarak kodlanmaktadır. MOBESE kameralarının “iş başında” ve “suçluların korkulu rüyası” olduğu yönündeki başlıklarda, bir taraftan MOBESE’lerin önleyiciliğine vurgu yapılırken, diğer taraftan da gözetlenen alanlarda suçun ne kadar yaygın olduğu bilgisi yer almaktadır. Zira çoğu haber başlığında izlenen alanlarda vuku bulan olaylar aktarılmaktadır. “MOBESE ekranında suç manzaraları” veya “Kamerada suçlu var” gibi risk unsurunu daha net ifade eden başlıklar suçun yaygınlığı bilgisini pekiştirmekte izlenen alanları “tekinsiz” kılan anlamlar içermektedir. Dolayısıyla bir taraftan risk söylemi kameralar üzerinden yeniden üretilirken diğer taraftan suçluların yakalanmasında MOBESE kameralarına “güvenilirlik” vasfı yüklenmektedir. “Esnaftan kurtuldu MOBESE’ye takıldı” veya “Yankesici Mobese’den kaçamadı” gibi ifadelerle “suçlulara karşı” asayiş ve adaletin sağlanmasında MOBESE kameralarına ayrıcalıklı bir konum atfedilmektedir. Böylece MOBESE kameraları yüksek bir “güvenlik” beklentisi ile kurgulanmaktadır.

Ancak son yıllara ait suç istatistikleri, suçu önleyici bir aygıt olarak sunulan kameraların bu konumunu tartışmalı kılan sonuçlar içermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilere göre “hırsızlık” ve “gasp” suçlarından hüküm giyenlerin sayısı 2001 yılından itibaren artış göstermektedir. Bu artış MOBESE kameralarının yerleştirilmeye başlandığı 2005 yılından itibaren de devam etmektedir. Diğer bir araştırmanın sonuçları ise, MOBESE kameralarının en kapsamlı bir biçimde uygulandığı İstanbul ve Ankara’daki her 4 olaydan birinin failinin meçhul kaldığını ortaya koymaktadır.⁹⁶

---

⁹⁶Bkz. “Türkiye’nin ‘suç haritası’ çıkarıldı”, Haberturk.com,(çevirimiçi), <http://tinyurl.com/csxn3n>, Erişim Tarihi: 10.01.2012.

MOBESE kameralarının 2005 yılından itibaren uygulandığı İstanbul'daki hırsızlık suçu istatistikleri şu şekildedir:⁹⁷

Tablo 3.1 Yıllar İtibariyle İstanbul'daki Hırsızlık Suçu İstatistikleri

Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Hırsızlık	995	1016	1306	1668	1454	1662	1920	1371
Cebri Hırsızlık (Gasp)	364	474	497	756	529	367	706	693
Toplam	1359	1490	1803	2424	1983	2029	2626	2064

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Dünyada en fazla gözetim kamerasının bulunduğu İngiltere'de de benzer bir grafik söz konusudur. Londra'da kapkaç, gasp gibi hırsızlık suçlarından hüküm giyenlerin sayısı, 2001 yılında 37 bin 854 iken bu sayı 2008 yılında 40 bin 088 olmuştur.⁹⁸ MOBESE kameralarının suç oranlarının artış grafiğini dramatik bir değişikliğe uğratmaması, yeni tip polislik stratejisi bağlamında gözetim kameralarının suçu kent merkezlerinden gözetlenmeyen alanlara doğru kaydırıldığını düşündürmektedir.

Gözetim kameralarını disiplin ağının bileşeni şeklinde ele alan bakış açısına göre, bu kameralar genişletilmiş panoptik tahayyülün bir yansıması olarak ele alınmakta ve kamusal alanlarda itaat eden bireylerin üretimine dönük bir iktidar teknolojisi şeklinde değerlendirilmektedir Gary Marx teknolojik dönüşümlerle birlikte izleme sistemlerinde yaşanan gelişmeleri, geleneksel casusluk veya yüz yüze denetim gibi suç önleme pratikleriyle karşılaştırarak günümüz izleme yöntemlerine “yeni gözetim” (*the new surveillance*) tanımı getirmektedir. İnsan etkisinin azaltıldığı ve aygıtların ön plana çıktığı yeni gözetimde esas olanın görünürlük olduğunu söyleyen Marx'a göre, gözetim kameralarının uygulama ve işlevleri itibariyle, Foucault'nun panoptikon analizlerinde

⁹⁷Bkz. TÜİK web sayfası,(çevirimiçi), www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 28.03.2012.

⁹⁸[Http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/20041015_DIE_BT_anket.xls](http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/20041015_DIE_BT_anket.xls), Erişim Tarihi: 15.09.2012.

ifade ettiği gibi, görünürlüğü tuzak haline getirmektedir.⁹⁹ Zira bireylerde her hareketlerinin izlendiği duygusu oluşturan kameralar, böylece insanların davranışlarını zorunlu olarak kontrol etme eğilimine yol açmaktadır. Foucault, davranışları kontrol etme eğilimini panoptikon korkusunun sonucu olarak görür. Devamlı surette izlemenin nesnesi olan insanların kameranın arkasında gizli olan bakışı görememesi bu korkunun tetikleyicisidir. Görünmeden görebilme kapasitesine sahip olan gözetim teknolojileri bu bakımdan panoptikonun işleyiş biçimiyle paralellik gösterir. Sürekli izlenme hissi altında olmak, Foucault'nun ifadesiyle iktidarın otomatik işleyişini sağlar.¹⁰⁰ Bu özelliği ile kontrol kapasiteleri artan gözetim teknolojilerinin iktidar için vatandaşları uysallaştırıcı bir etki yarattığı söylenebilir. C. Norris, kontrol toplumunun bir göstergesi olarak, kapalı devre kamera sisteminin (CCTV), disiplinin, hapisane, fabrika ve okuldan tüm kentsel alanı kapsayacak şekildeki genişletilmesinin en görünür şeklini temsil ettiği görüşündedir.¹⁰¹ Gözetim kameralarının herhangi bir yere uygulanmasında belirleyici olanın “suçla mücadele” söylemi olduğunu söyleyen Lyon ise, “suçu kontrol altına almak ve sosyal düzeni korumak için gelen talepler” ifadelerinin yetkililer tarafından sıklıkla kullanıldığına dikkat çekmektedir. Ona göre, gözetim kameralarının bu şekilde güvenlik söylemine paralel olarak giderek yaygınlaşması gözetim ve kontrol mekanizmalarının bireyler üzerindeki keskin yönüne işaret etmektedir.¹⁰²

Sokak kameralarının yerleştirildiği kent alanlarına, henüz Türkiye’de uygulanmasa da, Batıdaki, “CCTV gözetimindesiniz”, “Bu alan CCTV tarafından izlenmektedir” benzeri bazı işaret ve duyurular konulmaktadır. Yetkililer tarafından konulan bu duyurularda, gözetim kameralarının kamu güvenliğinin korumasına yardımcı

---

⁹⁹Gary T. Marx, “The New Surveillance”, **Policing: Key Readings**, ed. by Tim Newburn, Willan Publishing, 2005, s.770.

¹⁰⁰Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, s.371.

¹⁰¹Clive Norris, “From Personal to Digital: CCTV, the Panopticon, and the Technological Mediation of Suspicion and Social Control”, **Surveillance as Social Sorting: Privacy, Risk and Digital Discrimination** içinde, ed. by David Lyon, Londra ve New York, Routledge, 2003, s.50.

¹⁰²David Lyon, “Surveillance as Social Sorting: Computer Codes and Mobile Bodies”, **Surveillance as Social Sorting: Privacy, Risk and Digital Discrimination**, içinde, ed. by D. Lyon, Londra, Routledge, 2003, s.16.

olduğu yazılmaktadır. İçsel gözetim (*self-surveillance*) mekanizmalarının devreye sokan bu söylem aynı zamanda gözetim sistemlerinin haklılaştırılmasında da etkin bir işleve sahiptir. Zira, güvenlik söylemi ve güvenlik kaygısı kabardıkça, pek çok insan gözetim kameralarıyla yapılan izlemenin suç işleme olasılıklarına karşı gerekli ve kullanışlı bir uygulama olarak görmektedir. S. Graham, güvenlik kaygısının kabartıldığı söz konusu duyuru ve işaretlerin aslında “Dikkat! CCTV ile korunmayan bir alana giriş yapıyorsunuz” korkusunu ürettiğine işaret etmektedir. Böylece yöneticilerin sokaklara daha fazla kamera yerleştirme eğilimi, bu kameraların kamu güvenliği için ne kadar önemli aygıtlar olduğu yönündeki taleple birleştirilmektedir.¹⁰³ Kameralarla, bireylerin mevcut politik ve sosyal düzene riayet etmesi amaçlanırken, sokaktakilere kendilerinin ve çevrelerindeki davranışlarını kontrol etmeleri salık edilir.

Ancak gözetim kameralarını, panoptik bir tahayyülle sınırlayan bu bakış, yeterince ikna edici değildir. Burada öne çıkan Foucault’nun son dönem çalışmalarında işaret ettiği “risk yönetimi” analizleridir. J. Simon’a göre, mimari tasarım ve güvenlik araçları vasıtasıyla mekanın düzenlenmesi genel olarak disipline edici cezalandırmanın bir tamamlayıcısı olarak görülür ama mantığı ve uyguladığı teknolojiler açısından temel farklılıklar arz eder. Disipline edici mekanizmalar bireylerin sapkın davranışlarını normalleştirmeye çalışırken, bu yeni mekanizmalar nüfusa bir bütün olarak odaklanır. Bu yaklaşım suçu önlemek yerine güvenliği sağlamayı, suçu yok etmek yerine, suç riskini azaltmayı hedefler. Düzen, normlar üzerine olan bir konsensüs ve uyum yerine, tolere edilebilir risklerin hesaplanması üzerinden tanımlanır.¹⁰⁴ Bu bakımdan MOBESE kameralarının medyada temsilinden elde edilen veriler dikkatimizi “risk yönetimi”ni neoliberal mekansal stratejiler bağlamında ele alan değerlendirmelere çekmektedir.

Şiddet ve suç temalarının neoliberal dönemdeki söylemsel tırmanışı, kentin bu bağlamda da yeniden tanımlanmasını teşvik etmekte ve mekanın yönetilmesi üzerinden

---

¹⁰³Steven Graham, “The Eyes Have It: CCTV as the Fifth Utility”, **Environment and Planning B: Planning and Design**, Vol. 26, no. 5, 1999, s.639-642.

¹⁰⁴Jonathan Simon, “The Ideological Effects of Actuarial Practices”, **Law and Society Review**, Vol. 22, no. 4, 1988, s.771-800.

kontrolü hedefleyen bir mekanizma devreye girmektedir. Kapalı sitelerin (*gated communities*) artışından,¹⁰⁵ seks ticaretini düzenleyici bir stratejisi olarak “serbest fuhuş bölgeleri”ne (*prostitution free zones*), yüksek gelirli için tüketim alanlarından, kameralı gözetim uygulamalarına,¹⁰⁶ dek, mekansal olarak düzenlenmiş suç denetiminin yeni biçimleri, modern kentlerin temel özelliğidir.

Mekansallaştırılmış stratejilerde, alkol tüketiminin denetimi ve sigara tüketiminin düzenlenmesi gibi uygulamalara da başvurulmaktadır. Düzenlemenin mekansal biçimini, sistem dışı aktiviteleri ortadan kaldırmak yerine, onları yerinden etmeye ya da gizlemeye odaklanmaktadır. 1970’lerde ABD’de suç korkusuna dair kaygıların, zanlıların yakalanmasına odaklanmaktan, kamusal alanlardan “medeni olmayan davranışların” sökülüp atılmasına doğru genişlediğine dikkat çeken S. E. Merry’e göre, söz konusu olanın tek tek suçluların tedavi ya da ıslahından ziyade, belli nüfus gruplarının korunması ve mekanın belli ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenerek sosyal düzenin sağlanmasıdır. Medenilere güvenli gelen mekanlar yaratmak anlamına gelen bu stratejilerde, tehlikeli görünen insanlar ya da evsizler, toplumsal düzensizliği ifşa eden etkilere sahip ortalıktaki çöp muamelesi görmektedir.¹⁰⁷ Neoliberal kentin risk yönetimi bağlamında gözetim teknolojilerinin işlevine dikkat çeken Ericson ve Haggerty de, kapalı devre kamera sistemleri gibi yeni tip polislik stratejileriyle, özellikle potansiyel olarak suçlu gençlerin kovuşturulmak yerine başka alanlara doğru mobilize edildiğini belirtmektedirler.¹⁰⁸

Hile Koskela göre de, suçlu olsun ya da olmasın, tüm vatandaşların iktidarın gözü önünde olmasını sağlayan bu aygıtların sadece caydırıcılık bağlamında ele

---

¹⁰⁵Teresa P.R. Calderia, **City of Walls: Crime, Segregation, and Citizenship in Sao Paulo**, Berkeley and Los Angeles, University of Press, 2000, s.45.

¹⁰⁶Roy Coleman, “Images From a Neoliberal City: The State, Surveillance and Social Control”, **Critical Criminology**, Vol. 12, 2003, s.28.

¹⁰⁷Sally Angle Merry, “Spatial Governmentality and the New Urban Social Order: Controlling Gender Violence Through Law”, **American Anthropologist**, New Series, Vol. 103, no. 1, May 2001, s.16-29.

¹⁰⁸Richard V. Ericson, Kevin D. Haggerty, “Governing the Young”, **Governable Places: Readings on Governmentality and Crime Control**, içinde, ed. by Russell Smandych, Ashgate, 1999, s.168.

alınması, bir takım işlevlerini perdeler. Koskela, gözetim kameralarıyla yapılan polislik uygulamalarına karşın, araştırmacılar arasında kameraların suç oranı düşürdüğü yönünde çok cılız bir fikir birliği olduğunu ve gözetim üzerine yapılan bazı araştırmaların çelişkili sonuçlar ortaya koyduğunu yazmaktadır.¹⁰⁹ Bu bakımdan N.R. Fyfe ve J. Bannister'ın araştırmasının ortaya koyduğu sonuçlar dikkat çekicidir. Kameralı gözetimin suçun yer değiştirmesine yol açtığını bulgulayan Fyfe ve Bannister'a göre, gözetim altındaki alanlar daha güvenli hale gelirken, gözetime kapalı alanların daha tehlikeli hale geldiği ve suç oranında artış gözlemlendiği belirtilmektedir. Kamera uygulamalarına karşın İstanbul'daki suç grafiğindeki yükseliş bu çalışma açısından da benzer bir değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Diğer taraftan bazı araştırmalar ise kameraların, otomobil hırsızlığı, ev soygunu gibi mülkiyete yönelik bazı suçları azalttığını ancak kötü muamele, cinsel şiddet gibi şiddet suçlarını pek etkilemediğini göstermektedir.¹¹⁰ Bu araştırmaların sonuçlarının da gösterdiği gibi, burada daha mühim olan kameraların suça karşı caydırıcı aygıtlar olmaktan öte; suçu tanımlayıp mekanla ilişkisini düzenleme işlevi öne çıkmaktadır. Keza mülkiyet ile ilgili suçlardaki düşüş ve bu türden suçların gözetim yapılmayan yerlerde yükselişe geçmesi kameralı gözetimin kapatmacı işlevine vurgu yapmaktadır. Bir taraftan suç, kent merkezlerinden ve işlek rant alanlarından püskürtülürken diğer taraftan suçun yığıldığı "güvenli olmayan" mekanlara yol açılmaktadır. Kent nüfusunun "güvenlik" söylemi üzerinden mobilize edilmesi ve düzenlenmesi ile yaşanılabilir ve/veya riskli kent alanları yaratılmaktadır.

Neoliberal mekansal stratejileri neoliberal piyasalaştırma ve özelleştirme bağlamında devlet ile sermayenin birleşik ideolojik talepleri doğrultusunda, devletin müdahale ve etki kapasitesini genişletici bir faktör olarak ele alan Marksist yaklaşım da kameraları bu noktadan sorgulamaktadır.

---

¹⁰⁹Hille Koskela, "The Gaze Without Eyes': Video-surveillance and The Changing Nature of Urban space", **Progress In Human Geography**, Vol.24, no. 2, 2000, s. 46.

¹¹⁰Hille Koskela, "The Gaze Without Eyes": Video-surveillance and The Changing Nature of Urban Space", **Progress in Human Geography**, Vol.24, no. 2, 2000, s.270-275.

Nüfusun belirli kesimlerinin ilk elden kriminalize edilmeleri ve/veya kamusal alandan dışlanmaları; evsizlerin, işsizlerin, radikalleşmiş azınlıkların ve “saygın” ekonomik düzenin sınırlarında yaşayan grupların etrafında gelişmektedir. Zira bu kesimler, neoliberal durum tarafından toplumun iflah olmaz suçlu kesimleri olarak hedef gösterilmiş ve bir patolojik vaka haline getirilmişlerdir. Neoliberal duruma göre bu kesimler sterilize edilmiş bir kent estetiğinde gayrı meşru bir şekilde yer kaplayan kirli, bazen adi mütecavizlerdir. Coleman’a göre, polislik ve toplumsal denetim pratikleri üzerine bu arenadaki en son gelişmeler, neoliberal kentin amaçlarını ve araçlarını sergilemekte ve kamusal ve özel düzeni koruma aktörleri arasında hem ideolojik hem pratik olarak bir birlik düşüncesinin tesis edildiğine işaret etmektedir. Eylem ve devlet inşası için katalizör olan kentsel dönüşüm stratejilerini destekleyen refah ve uluslararası tanınırlığın vaadi tam olarak budur.¹¹¹ Zira neoliberalizm, kentsel sorunlara “herkesin çıkarına olduğu” iddia edilen gelişmeye dayalı büyümeyi öneren yönetim tekniklerinin uygulanmasını merkezine almıştır Kentin her seferinde daha verimli bir üretim-tüketim zincirine dönüşebilmesi ve daha karlı bir üretim-tüketim olabilmesi için durmadan yıkılıp, yeniden yapıldığını söyleyen Harvey’e göre kent, toplumsal artık-değer, iktisadi örgütlenmenin egemen tarzı ve toplumun mekansal örgütlenmesi arasındaki ilişkiler alanıdır. Yani kapitalizm kapsamında kent, birikimin ve çelişkilerinin hem yeri hem de dengeleyicisidir.¹¹² Brenner ve Theodore, neoliberalizmin toplumsal hayatın tamamıyla metalaşmış bir ütopyik vizyonunu içermekle kalmadığını, sermayenin pervasız hakimiyetini teşvik eden kurumsal değişikliklerin somut bir programını da kapsadığını belirtirler.¹¹³ Dolayısıyla gözetim kameraları yetkililer, uzmanlar, medya tarafından ekseriyetle suça karşı tarafsız bir gözlemci ve kentsel karışıklıklara ve yozlaşmaya dair duyulan kaygılar için teknik bir sorun çözücü olarak resmedilmektedir. Gözetim kameralarının “güven verici” bir fonksiyonu bulunduğuna işaret eden bu söylem;

---

¹¹¹Roy Coleman, “Images From a Neoliberal City: The State, Surveillance and Social Control”, **Critical Criminology**, no. 12, 2003, s.28.

¹¹²David Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, çev. Mehmet Morali, İstanbul, Metis Yayınları, 2006, s.12.

¹¹³Neil Brenner, Nick Theodore, “Cities and the Geographies of ‘Actually Existing Neoliberalism’”, **Antipode**, Vol. 34, no.3, Temmuz 2002, s.363.

kameraların tüketicilere, turistlere, potansiyel yatırımcılara ve gayrimenkul komisyoncularına güven verdiğine vurgu yapmaktadır. Başka bir deyişle, yöneticilere göre neoliberal bir duruma ev sahipliği yapmak için kentlerin “*ayırt edici bir imgeye sahip olmaları ve ‘doğru’ sermayeye ve ‘düzgün’ insanlara cazip gelecek bir yer ve gelenek atmosferi yaratmaları*”¹¹⁴ gerekmektedir. Genişletilen polislik uygulamalarıyla, kent merkezleri, hem yeni finans ve hizmet sektörleri için sorun teşkil eden suç ve suçlulardan hem de yoksulluğun “rahatsızlık verici” çeşitli biçimlerinden “arındırılmaktadır”. Bu noktada MOBESE kameralarının uygulandığı öncelikli alanların örneğin İstanbul’da Şişli, Kadıköy, Bakırköy, Taksim, Beşiktaş gibi merkezler olması Harvey’in dikkat çektiği egemen iktisadi örgütlenme ile toplumun mekansal örgütlenmesi arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse gözetim kameraları, bir toplumsal düzen aygıtı olarak kullanılmakta ve neoliberal stratejiler dahilinde kentsel biçiminin merkezinde yer almaktadır. Kentlerin ve kameraların bu şekilde bir bütünlük imgelemi içinde düşünülmesi, esasen kameraların izlemenin de ötesindeki işlevine vurgu yapmaktadır. N. Coleman, yoğun bir toplumsal gözetim ve otoriter devletçilik aracılığıyla, neoliberalizmin toplumsal sonuçlarının daha da yıkıcı olan uğraklarının üzerine bir örtü çekilmeye çalışıldığı görüşündedir.¹¹⁵ Bu anlamda Peck ve Tickell’in belirttiği gibi gözetim kameraları, neoliberalizmin derinleştirdiği eşitsizliklerle baş etmede devletin müdahaleci gündeminin bir aparatı olarak işlev görmektedir. Kameralar 1980’lerin “devleti küçültmek” retoriğinin, devleti açarak yaymak anlamına geldiği düzlemi ifade etmektedir.¹¹⁶ Gündelik hayatın bir parçası haline gelen kamera gözetimi hem ideal olarak görülen kent düzenini hem de bundan hoşnutsuz olanları yönetip düzenlemektedir. Coleman’a göre, bu şu anlama gelir, toplu gösteriler, evsizler, sokak satıcıları ve ufak çaplı suçlar gibi bir dizi kente dair toplumsal sorun -sokak kamerası merceğinin aracılığıyla- anlamlı herhangi bir

---

¹¹⁴David Harvey, “From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism”, **Geografiska Annaler B**, no. 71, 1989, s.13-14.

¹¹⁵Coleman, “Images From a Neoliberal City: The State, Surveillance and Social Control”, s.21-42.

¹¹⁶Jamie Peck, Adam Tickell, “Neoliberalizing Space”, **Antipode**, Vol. 34, no. 3, 2002, s.389.

toplumsal bağlamdan koparılarak suç ve bozgunculuk diliyle tanımlanmaya başlanır. Ezici bir yoğunlukla sokağa, daha doğrusu sokaktaki insanlara odaklanan kameralar, risk ve suç kavramlarının hegemonik tanımlamalarını pekiştirir. Her türden “sorumsuz” eylem ve toplumsal risk, neoliberal stratejilerin yönlendiricileri ve bunlarla işbirliği içindeki diğer aktörler tarafından propagandası yapılan kamera ağları aracılığıyla yönetilebilir kılınmaktadır. Keza sokak kameralarındaki görüntüler bir taraftan televizyon programlarına, internet ortamına ve gazete sayfalarına materyal sağlarken, diğer taraftan halkın kafasındaki suç, hukuk ve toplumsal düzen ya da düzensizlik hakkında fikir verir.¹¹⁷

Yapılan değerlendirmeler ışığında medyada “şehrin gözü”, “İstanbul’un gözü”, “Ankara, BBG Evi gibi olacak” gibi haber temsilleriyle MOBESE kameralarının panoptik tahayyüle uygun olarak yasallığın sınırlarını genişletip, içsel gözetimi amaçladığı bilgisi verildiği söylenebilir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi medya söylemindeki baskın “suç” ve “suçlu” kullanımları, esasen MOBESE kameralarının neoliberal dönemin metalaştırılmış kentsel biçiminin bir bileşeni ve müdahale aparatı şeklinde işlev gördüğünü göstermektedir. MOBESE kameralarını “risk” üzerinden kurgulayan söylem, neoliberal mekansal stratejiler doğrultusunda nüfusun kent içindeki dağılım ve yerleşim süreçlerinin düzenlenmesinde “güvenlik” paradigmasını yeniden üretmektedir.

Güvenlik paradigmasının yeniden üretilmesinin en açık biçimini vatandaşların gözetim ve güvenlik arasında kurduğu ilişkide görmek mümkün. Zira, medya yoluyla yapılan, güvenlik kameralarının kullanımını olmazsa olmaz olarak sunan ve böylece meşruluk kazandırmaya yönelik yayın/sunumlar da, bireylerin, MOBESE kameraları ile suç/suçlu ilişkisini kurarken, birbirleriyle ve medya söylemiyle tutarlı ama yanılısamalı kanaat ve davranışlara sahip olmalarına neden oluyor.

---

¹¹⁷Coleman, “Images From a Neoliberal City: The State, Surveillance and Social Control”, s.30.

SONUÇ

Foucault'nun iktidarın önemli bir aracı olan 'gözetleme' konusunu açığa çıkarmaya çalışırken öncelikle hapishanelerden yola çıkmıştır. Daha sonra modern toplumda gözetimi anlatmak için Bentham'ın Panoptikon metaforunu kullanmıştır. Gözetlenenler nerede nasıl gözetlendiklerini bilmeden kendi kendilerini denetleyen bir otokontrol mekanizması geliştirirler. Bu metafor günümüz modern toplumları için de geçerlidir. Teknolojik gelişmelerle de gözetle(n)me çok daha farklı boyutlara ulaşmıştır. George Orwell'ın distopyası 1984'te bu konuyla doğrudan ilişkilidir. Adeta modern yaşamdaki gözetlemenin popüler kültürdeki karşılığıdır. Kamerayı da bir Panoptikon gibi düşünmek mümkündür.

Gözetim sistemlerinin kurumsallaşarak toplumu her yönden çevrelemesi ve buna karşı bir alışkanlık bulunmasının nedenlerini sadece iktidar ve pazar sistemi ilişkisiyle açıklamak özellikle gözetimin bugün geldiği noktada yeterli gözükmemektedir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, gözetim insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Dolayısıyla insanoğlu her zaman bir gözün etkisi altında kendini hissetmektedir. Bu noktada insanoğlunun her zaman kendinden üstün olarak gördüğü bir yüce varlıkla ilişkisinin, gözetimin bu yönünü açıklamakta rol göstereceğini söyleyebiliriz.

Gözetim konusuyla ilgili olarak yapılacak çalışmalarda gözetlemeyi sadece egemenlik ilişkileri açısından incelemek çok yanlış olacaktır. Çünkü gözetim artık küresel ekonominin ve sanal alanın içinde yer almaktadır. Coğrafi alan ve yöntem olarak geleneksel gözetime göre çok genişleyen günümüz gözetim teknolojilerine direniş yolları için, sadece pazar sistemine ve egemenlik ilişkilerine değil insanın içine de bakmalıyız.

Gözetimin toplumsal meşruiyet nedenleri olarak tespit edilen bu nedenler gözetim faaliyetlerinin artmasına ve sorgulanmadan kabul edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bununla birlikte gözetimin geleceği ile ilgili olarak, gözetim sistemlerinin tamamen ortadan kalkacağına yönelik bir beklenti içine girmek genel olarak toplumsal yaşamda yaşanan değişimlerin izdüşümünü görmemek anlamına

gelecektir. Bununla birlikte, gözetim sistemleri analiz edilirken bu tek taraflı yaklaşımdan öte toplumdaki sosyal ve kültürel değişimlerin sonucunun iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Unutulmaması gereken bir nokta da, bu analizlerin yapılırken sadece sosyolojiden değil, ekonomi, psikoloji, hukuk, politika ve iletişim bilimlerinden yararlanılması zorunluluğudur. Çünkü gözetim konusu bu anlamda disiplinler arası çalışmaları gerektirmektedir.

Önümüzdeki sürecin, korku kültürünün daha da arttığı dünyada, toplumu içinde güvenli yaşamak için, bu gözetim araçlarının daha da artacağı ve bununla birlikte bu konunun etik ve politik boyutlarının daha da tartışılacağı bir dönem olacaktır. Bu anlamda, gözetim teknolojilerinin gönüllü kullanıcısı durumuna gelmiş ve dijital kodlara dönüşecek olan bireyler, bu sistemlerin kurallarına uygun olarak davranma zorunluluğu hissedeceklerdir. Bu bağlamda gözetim olgusu, baskı ve denetim yoluyla kurulan bir sistem olmaktan öte, gönüllülük ilişkisine dayanan bir yapılanma içinde vücut bulacaktır ve bu yönüyle de incelenecektir.

KAYNAKÇA

- AKAY, Ali, **Foucault'ta İktidar ve Direnme Odakları**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000.
- BAUDRİLLARD, Jean, **Foucault'yu Unutmak**, Çev. Zeki Erdut, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 1998.
- BAUMAN, Zygmunt, **Yasa Koyucular ve Yorumcular**, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, MetisYayınları, 1996.
- BERGER, John, **Görünür Dair Küçük Bir Teoriye Doğru Adımlar**, Çev. Bülent Somay, İstanbul, Metis Yayınları, 2011.
- BERNAUER, James W. **Foucault'nun Özgürlük Serüveni**, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005.
- BEST, Steven, Douglas Kellner, **Postmodern Teori**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2011.
- BRENNER, Neil, Nik Theodore, "Cities and the Geographies of Actually Existing Neoliberalism", **Antipode**, Vol. 34, no.3, Temmuz 2002, s.363-380.
- CALDERIA, Teresa, P.R. Calderia, **City of Walls: Crime, Segregation, and Citizenship in Sao Paulo**, Berkeley and Los Angeles, University of Press, 2000.
- CANPOLAT, Nesrin, "Foucault", **Kadife Karanlık**, İstanbul, Su Yayınları, 2003.
- CLARK, Roger, "Have We Learnt To Love Big Brother", **Issues**, Vol. 71, <http://www.anu.edu.au/people/Roger.Clarke/DV/DV2005.html>, Erişim Tarihi: 05.06.2013, s.9-12.
- COLEMAN, Roy, "Images From a Neoliberal City: The State, Surveillance and Social Control", **Critical Criminology**, Vol. 12, 2004, s.21-42.
- DAVIDSON, Ian Arnold, "Arkeoloji, Geneoloji, Etik", **Foucault ve Bilginin Arkeolojisi**, Çev. Veli Urhan, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2002.

- ERDOĞAN, Mustafa, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Ankara, Liberte Yayınları, 2001.
- ERGÜDEN, Işık, "Örnek bir şiddet mekânı: Hapishane", **Cogito**, Kış-Bahar, 1996, s.109-113.
- ERİCSON, Richard V., Kevin D. Haggerty, “Governing the Young”, **Governable Places: Readings on Governmentality and Crime Control**, içinde, ed. by Russell Smandych, Ashgate, 1999.
- FALZON, Christopher, **Foucault ve Sosyal Diyalog**, Çev. Hüsametdin Arslan, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2001.
- FOUCAULT, Michel, **Hapishanenin Doğuşu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Yayınları, 2000.
- FOUCAULT, Michel, **Büyük Kapatılma**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000.
- FOUCAULT, Michel, **Entellektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1**, Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay-Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000.
- FOUCAULT, Michel, **Cinselliğin Tarihi**, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003.
- FOUCAULT, Michel, **Marx’tan Sonra**, İstanbul, Çev. Gökhan Aksay, Çiviyazıları Yayınları, 2004.
- FOUCAULT, Michel, **Toplumunu Savunmak Gerekir**, Çev. Şahsuvar Aktaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- FOUCAULT, Michel, Noam Chomsky, **İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Bgst Yayınları, 2005.
- FOUCAULT, Michel, **Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2**, Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005.

- FOUCAULT, Michel, **İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2007.
- GANDY, Oscar, "The Surveillance Society: Information Technology and Bureaucratic Social Control", **Journal of Communication**, Vol. 39, Issue 1, September, 1989, s.61-76.
- GİDDENS, Anthony, **Ulus, Devlet ve Şiddet**, Çev. Cumhur Atay, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2008.
- GORZ, Andre, **Elveda Proleterya**, Çev. Hülya Tufan, İstanbul, Afa Yayınları, 1986.
- GRAHAM, Steven, "The Eyes Have It: CCTV as the Fifth Utility", **Environment and Planning B: Planning and Design**, Vol. 26, Issue 5, 1999, s.639-642.
- HABERMAS, Jurgen, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Mithat Sancar-Tanlı Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- HAGGERTY, Kevin D. "Tear Down the Walls: On Demolishing the Panopticon", **Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond**, içinde, ed. by David Lyon, Cullompton, Willan Publishing, 2006.
- HEYWOOD, Andrew, **Siyasi İdeolojiler**, çev. Ahmet Kemal Bayram, Ankara, Adres Yayınları, 2007.
- KAHN, Richard, Douglas Kellner, "İnternet Subcultures and Oppositional Politics", <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/internetsubculturesoppositionalpolitics.pdf>. Erişim Tarihi: 02.12.2012.
- HARVEY, David, "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism", **Geografiska Annaler B**, Vol. 71, No.1, 1989, s.3-17-30.
- HARVEY, David, **Sosyal Adalet ve Şehir**, çev. Mehmet Moralı, İstanbul, Metis Yayınları, 2006.
- HELD, David, **Models of Democracy**, Stanford, Stanford University Press, 1996.

- IŞIK, Emre, **Beden ve Toplum Kuramı**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1998.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, "Gözlüyor Bizi Büyük Birader " **Radikal**, 5/12/2003.
- KAPANİ, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1988.
- KARAKEHYA, Hakan, "Gözetim ve Suçla Mücadele", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, cilt. 58, no. 2, 2009, s.319-357.
- KESKİN, Ferda, "Foucault'ta Şiddet ve İktidar", **Cogito**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 6-7, 1996, s.117-122.
- KOSKELA, Hille, "The Gaze Without Eyes': Video-surveillance and The Changing Nature of Urban space", **Progress In Human Geography**, Vol. 24, No. 2, 2000, s.246-360.
- LARRAİN, Jorge, **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, Çev. Neşe Nur Domaniç, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1995.
- LUKES, Steven, "İktidar ve Otorite", çev. Sabri Tekay, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Ankara, Ayraç Yayınları, 1997.
- LYON, David, Elia Zuretk, "Surveillance, Privacy and the New Technology", **Surveillance, Computers, Privacy**, London, University of Minesota Press, 1996.
- LYON, David, "Surveillance as Social Sorting: Computer Codes and Mobile Bodies", **Surveillance as Social Sorting: Privacy, Risk and Digital Discrimination**, içinde, ed. by D. Lyon, Londra, Routledge, 2003.
- LYON, David, **Gözetlenen Toplum: Günlük Hayatı Kontrol Etmek**, Çev. Gözde Soykan, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006.
- LYON, David, **Elektronik Göz (Gözetim Toplumunun Yükselişi)**, Çev. Dilek Hattatoğlu, İstanbul, Sarmal Yayınları, 2007.

- LYON, David, "Everyday Surveillance: Personal data and social classifications", <http://pacific.commerce.ubc.ca/kbe/lyon-surveillance.pdf>, Erişim Tarihi: 24.05.2013.
- MARTİN, Brian, "Antisurveillance,", **Bulletin of Science, Technology and Society**, Vol. 18, Issue 5, 1998, s.333-339.
- MARX, Gary T. "Surveillance and Society“, <http://web.mit.edu/gtmarx/www/surandsoc.html>, Erişim Tarihi: 24.05.2003.
- MARX, Gary T. “Seeing Hazily (but not darkly) Through the Lens: Some Recent Empirical Studies of Surveillance Technologies”, **Law and Social Inquiry**, Vol. 30, Issue 2, April 2005, s.339-399.
- MARX, Gary T. “The New Surveillance”, **Policing: Key Readings**, ed. by Tim Newburn, Willan Publishing, 2005.
- MARX, Gary T. "What's New About the "New Surveillance"? **Classifying for Change and Continuity**, <http://www.surveillance-and-society.org/journalv1i1.html>, Erişim Tarihi: 26.05.2013.
- MARX, Karl, **Kapital**, (Birinci Cilt), Çev. Alaatin Bilgili, İstanbul. Versus Yayınları, 2008.
- MAY, Tod, **Postyapısalcı Anarşızmin Siyaset Felsefesi**, Çev. Rahmi G.Öğdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000.
- MEGİLL, Allan, **Aşırılığın Peygamberleri**, Çev. Metin Celal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.
- MERRY, Sally Angle, “Spatial Governmentality and the New Urban Social Order: Controlling Gender Violence Through Law”, **American Anthropologist**, New Series, vol. 103, no. 1, March 2001, s.16-29.
- NİEDZVIECKİ, Hal, **Dikizleme Günlüğü**, Çev. Gökçe Gündüç, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010.

- NORRIS, Clive, "From Personal to Digital: CCTV, the Panopticon, and the Technological Mediation of Suspicion and Social Control", **Surveillance as Social Sorting: Privacy, Risk and Digital Discrimination** içinde, ed. by David Lyon, Londra ve New York, Routledge, 2003.
- ORWELL, George, **1984**, Çev. Nuran Akgören, 10. Baskı, İstanbul, Can Yayınları, 2005.
- OSKAY, Ünsal, "Efendi ve Köle İlişkisi Açısından Şiddet ve Görünümleri Üzerine" **Cogito**, Sayı 6-7, Kış-Bahar, 1996, s.185-195.
- PECK, Jamie, Adam Tickell, "Neoliberalizing Space", **Antipode**, vol. 34, no. 3, 2002, s.389-401.
- PIERSON, Christopher, **Modern Devlet**, çev. Dilek Hattatoğlu, İstanbul, Çiviyazıları Yayınları, 2000.
- POGGİ, Gianfranco, **Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, Çev. Aysun Babacan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- POSTER, Mark, **Foucault, Marksizm ve Tarih**, Çev. Feride Güder, İstanbul, Otonom Yayınları, 2006.
- REVEL, Judith, **Michel Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi**, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Otonom Yayınları, 2005.
- RİTZER, George, **Büyüsü Bozulmuş Bir Dünyayı Büyülemek**. Çev. Ş. Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, 2000.
- ROBİNS, Kevin, **İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası**, Çev. Nurçay Türkoğlu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
- RULE, James, Peter Brantley, "Computerized surveillance in the workplace: Forms and distributions", s.405-423. Aktaran, Carl H. Botan, Mihaela Vorvoreanu, "What Do Employes Think about Electronic Surveillance at Work?", The Annual International Communication Association Conference, 2000, s.125.

- SARTORİ, Giovanni, "Gözün Gastronomisi", **Görmenin İktidarı**, Çev. Gül Batuş, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2004.
- SARUP, Madan, **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm**, Çev. Abdülbaki Güçlü, İstanbul, Ark Yayınları, 1997.
- SİMMELE, Georg, **Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Tanıl Bora-Nazile Kalaycı-Elçin Genç, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- SİMON, Jonathan, "The Ideological Effects of Actuarial Practices", **Law and Society Review**, vol. 22, no. 4, 1988, s.771-800.
- SMİTH, Anthony, **Milli Kimlik**, Çev. Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.
- STALDER, Felix, "Opinion. Privacy is not the Antidote to Surveillance", <http://www.surveillance-and-society.org/articles1/opinion.pdf>, s.121-124, Erişim Tarihi: 10.06.2013.
- STAPLES, William G. "The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in The United States", **Social Society**, Vol.76, No.3, March 1998, s.1154-1156.
- STAUTH, Georg, Bryan S. Turner, **Nietzsche'nin Dansı**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ark Yayınları, 1995.
- TOPRAK, Ali, Ayşenur Yıldırım, Eser Aygül, Mutlu Binark, Senem Börekçi, Tuğrul Çomu, "**Toplumsal Paylaşım Ağı: Facebook: "Görülüyorum Öyleyse Varım"**", İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2009.
- TORMEY, Simon, **Totalitarizm**, çev. Abdullah Yılmaz, Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992.
- TOURAİNE, Alain, **Modernliğin Eleştirisi**, Çev. Hülya Tufan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- ÜŞÜR, Serpil, **İdeolojinin Serüveni**, Ankara, İmge Kitabevi, 1997.

WEBER, Max, "Meslek Olarak Siyaset", **Sosyoloji Yazıları**, çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1987.

WEBER, Max, **Bürokrasi ve Otorite**, Çev. H. Bahadır Akın, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1987.

WEST, David, **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş**, Çev. Ahmet Cevizci, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1998.

[Hhttp://www.iem.gov.tr](http://www.iem.gov.tr), Erişim Tarihi: 21.02.2012.

[Http://www.tubiderbd.Com/printnews.php?news-id=5677&cat-id=1](http://www.tubiderbd.Com/printnews.php?news-id=5677&cat-id=1), Erişim Tarihi: 14.6.2012

[Http://turk.Internet.Com/haber/yazigoster.php3?yazlid=12996](http://turk.Internet.Com/haber/yazigoster.php3?yazlid=12996), Erişim Tarihi:15.06.2012

[Http://tinyurl.com/6uwqba9](http://tinyurl.com/6uwqba9), "80 İl 35 İlçede MOBESE 35 İlde JEMUS Gözcülük Ediyor", Kamudanhaberler.com, (çevrimiçi), Erişim Tarihi: 20.02.2012.

[Http://tinyurl.com/csxhn3n](http://tinyurl.com/csxhn3n) Haberturk.com, (çevrimiçi) Erişim Tarihi: 10.01.2012.

[Http://mobese.iem.gov.tr/index.html](http://mobese.iem.gov.tr/index.html), Erişim Tarihi: 21.02.2012.

[Http://mobese.iem.gov.tr/index.html](http://mobese.iem.gov.tr/index.html), Erişim Tarihi: 21.02. 2012.

[Www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr), Erişim Tarihi: 28.03.2012.

[Http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/20041015_DIE_BT_anket.xls](http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/20041015_DIE_BT_anket.xls), Erişim Tarihi: 15.09.2012.

[Http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=260](http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=260), Erişim Tarihi: 10.11.2014.

Hürriyet, 24.03.2004 tarihli sayı.

Hürriyet, 22.04.2004 tarihli sayı.

ÖZGEÇMİŞ

- 1968 Kars İli Digor İlçesi Kocaköy Köyü'nde doğdu.
- 1980 Kocaköy İlk Okulu'nu bitirdi.
- 1983 Kocaköy Ortaokulu'nu tamamladı.
- 1986 Digor Lisesi'nden mezun oldu.
- 1988 Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nü kazandı.
- 1995 Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden lisans diplomasını aldı.
- 1996- Yedek Subay Olarak Askerliğini Yaptı.
1997
- 1997- Özel sektörde ulusal ve uluslararası firmalarda mali işler uzmanı ve Serbest
2009 Muhasebeci olarak çalıştı.
- 2010 Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans sınavını kazandı.